

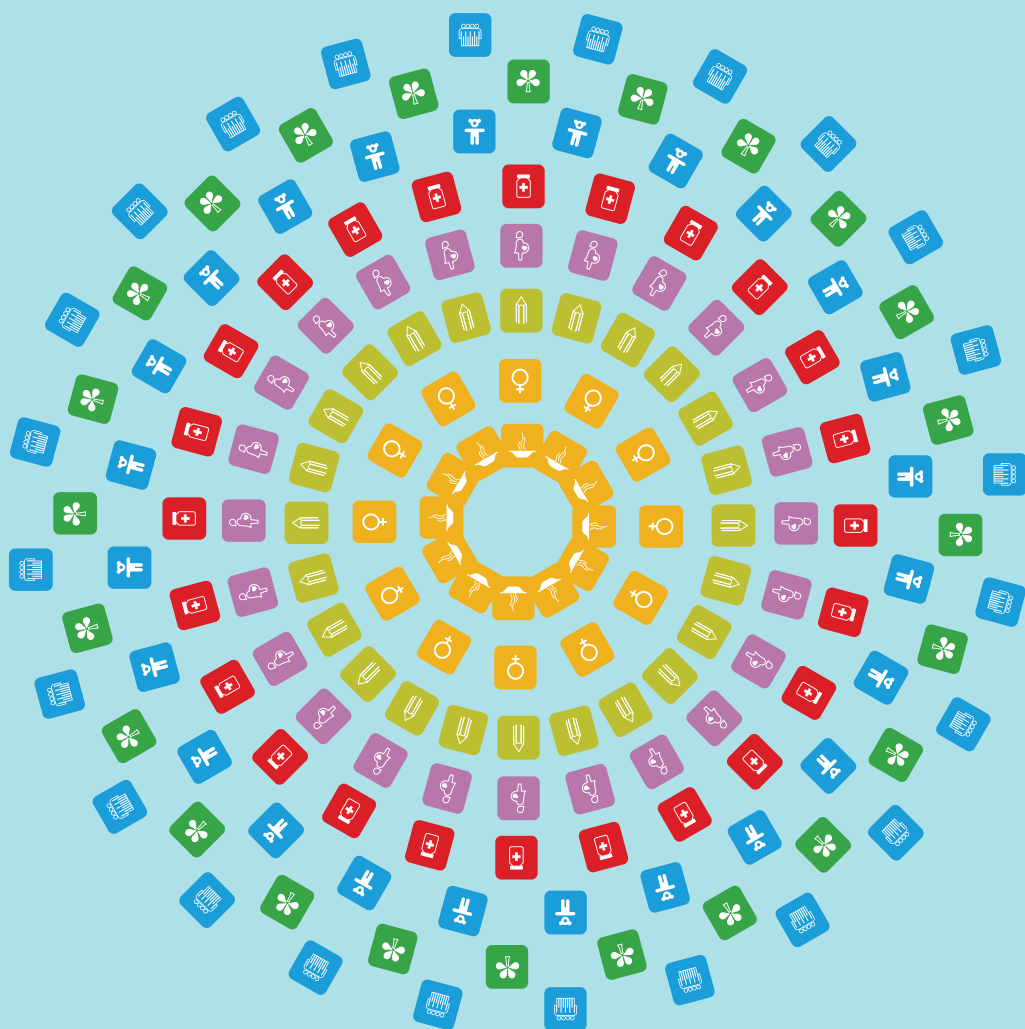
Vlada Crne Gore

Montenegro

SREDNJOROČNI IZVJEŠTAJ O MILENIJUMSKIM RAZVOJNIM CILJEVIMA U CRNOJ GORI

**SREDNJOROČNI IZVJEŠTAJ
O MILENIJUMSKIM
RAZVOJNIM CILJEVIMA
U CRNOJ GORI**

Uvodna riječ

Od obnove nezavisnosti 2006. godine i sticanja punopravnog članstva u Ujedinjenima nacijama, multilateralizam figurira visoko među spoljnopolitičkim prioritetima Crne Gore. Paralelno, multilateralizam se u najširem smislu ostvaruje i kroz punu kompatibilnost sa evro-atlantskom i regionalnom komponentom spoljne politike Crne Gore jačajući vrijednosti na kojima počivaju savremeni međunarodni odnosi.

Crna Gora je kao mlada država posvećena reformama i jačanju vladavine prava. Značajnu odrednicu u formulisanju aktivnosti Vlade na tom planu, konkretno u oblastima održivog razvoja, zaštite životne sredine, poštovanja ljudskih prava, zaštite ranjivih kategorija stanovništva, kao i borbe za smanjenje siromaštva, predstavlja Milenijumska deklaracija iz 2000. godine i u njoj definisani prioriteti – milenijumski razvojni ciljevi. Crna Gora je od početka bila u punoj mjeri posvećena njihovom sveobuhvatnom sprovođenju i pripada grupi zemalja koje se sa realnim optimizmom kreću ka 2015. godini i ispunjavanju utvrđenih ciljeva.

Izvještaj o napretku Milenijumskih razvojnih ciljeva daje presjek stanja u Crnoj Gori u osam oblasti u odnosu na središnju tačku na "milenijumskom putu", 2008. godinu, i predstavlja putokaz za dalje sveobuhvatno djelovanje. Sadržan je i osvrt na uticaj ekonomske krize u pojedinim oblastima i date jasne projekcije daljeg napretka po pojedinim sektorima, u skladu sa aktuelnim i planiranim Vladinim aktivnostima.

Milenijumski razvojni ciljevi predstavljaju dio nacionalne strategije razvoja Crne Gore. Vlada Crne Gore saraduje i spremna je da na tom planu i dalje svestrano radi sa svojim relevantnim institucijama UN, posebno agencijama u Crnoj Gori, razvijajući time i koncept "Djelujući kao jedan", kao i sa nevladinim sektorom i svim drugim partnerima čije djelovanje može dati značajan doprinos uspješnoj realizaciji postavljenih zadataka. Iskustva drugih zemalja, posebno naših regionalnih partnera i saradnja sa njima značajan su dio naše strategije.

Primarna obaveza država članica Ujedinjenih nacija i u narednom periodu biće da kroz vladine programe, usaglašene sa milenijumskim razvojnim ciljevima, preduzimaju mjere koje posebno doprinose jačanju opšte socijalne sigurnosti, eliminaciji siromaštva i ublažavanju njegovih najtežih posljedica. U Crnoj Gori akcenat će biti na uklanjanju regionalnih razlika u razvoju i poboljšanju položaja pojedinih kategorija stanovništva čiji je status uprkos ekonomskom rastu u proteklom periodu i smanjenju stope siromaštva i dalje ostao nezadovoljavajući. U tom kontekstu, Izvještaj je realna osnova za kreiranje dobrih javnih politika u cilju doprinosa uspješnoj realizaciji Milenijumskih razvojnih ciljeva u Crnoj Gori.

Uvjereni smo da će vrijeme pred nama donijeti bogatiju, efikasniju i koherentniju saradnju i kroz sprovođenje Integrisanog programa UN za Crnu Goru, kako bi se zajedničkim naporima ostvarili ciljevi sadržani u Milenijumskoj deklaraciji.

Milan Roćen
Ministar vanjskih poslova Crne Gore

Uvodna riječ

U septembru 2000. godine svjetski lideri su usvojili Milenijumsku deklaraciju. Deklaracija obuhvata pitanja mira, bezbjednosti i razvoja, a uključuje i pitanja zaštite životne sredine, zaštite ugroženih grupa, pitanja ljudskih prava i upravljanja. Deklaracija sažima niz međusobno povezanih razvojnih ciljeva u globalnu agendu. Ovi ciljevi su označeni kao „Milenijumski razvojni ciljevi“, ili „MRC“:

Izvještaj o napretku Milenijumskih razvojnih ciljeva rezultat je zajedničkog rada Vlade Crne Gore, predstavnika civilnog društva i sistema UN koji su, tokom obimnog procesa konsultacija i zajedničkog rada, izgradili niz nacionalnih ciljeva i indikatora, prilagodivši na taj način globalne Milenijumske razvojne ciljeve razvojnoj agendi Crne Gore. Tako je Izvještaj o napretku MRC postao ne samo sredstvo izvještavanja već i sredstvo za razvoj koje se može koristiti za formulisanje strategija i planiranje, na lokalnom kao i na centralnom nivou.

Izvještaj, kroz njegove analize, predstavlja nešto više od pukog obrađivanja podataka koji se tiču ciljeva i indikatora MRC; on predstavlja sveobuhvatnu analizu suštinskih uzroka siromaštva, regionalnih razlika, praznina u obrazovanju, političkog i ekonomskog osnaživanja žena i pitanja životne sredine od važnosti za Crnu Goru. Posebna pažnja je posvećena ugroženim društvenim grupama kao što su Romi, Askalije i Egipćani, raseljena lica, društveno isključene grupe i djeca, mada postoje određena ograničenja u smislu dostupnosti statistike.

Iako bi se moglo reći da je Crna Gora na stabilnom putu da ostvari većinu Milenijumskih razvojnih ciljeva, ovaj Izvještaj pruža uvid u one oblasti u kojima su potrebni dodatni napori kako bi se ostvarili ti ciljevi, kao i standardi Evropske unije – standardi koje država treba da zadovolji na putu ka Evropskoj uniji.

Imajući u vidu da smo svega pet godina udaljeni od globalno dogovorene krajnje tačke za postizanje Milenijumskih razvojnih ciljeva 2015. godine, ovaj Izvještaj pruža preporuke kako na najbolji mogući način iskoristiti finansijske resurse, ljudski kapital, znanje i međunarodnu saradnju kako bi se ubrzali razvoj po mjeri čovjeka, društvena uključenost i ispunjavanje Milenijumskih razvojnih ciljeva na globalnom i nacionalnom nivou.

Usvojivši koncept „Djelujući kao jedan“ (Delivering as One), sistem Ujedinjenih nacija u Crnoj Gori je uspio da poveća koherentnost svojih kolektivnih napora putem sprovođenja Integrisanog programa UN, radi dovođenja razvojnog uticaja aktivnosti UN do najviše tačke, kao i da bi se djelotvorno odgovorilo na nacionalne razvojne prioritete i podržalo dostizanje Milenijumskih razvojnih ciljeva i drugih međunarodno dogovorenih ciljeva.

Aleksandar Avanesov
Stalni koordinator UN u Crnoj Gori

Srednjoročni izvještaj o Milenijumskim razvojnim ciljevima u Crnoj Gori

SADRŽAJ

OPŠTI PREGLED	9
A. MILENIJUMSKI RAZVOJNI CILJEVI (MDGs)	11
Osnovne informacije o Milenijumskim razvojnim ciljevima (MDGs)	13
Proces pripreme izvještaja	14
MDGs i njihovo prilagođavanje situaciji u Crnoj Gori	15
B. TRENDOVI, STATUS, ZADACI I IZAZOVI	17
CILJ 1 – Smanjiti relativno siromaštvo i druge dimenzije siromaštva	19
CILJ 2 – Ostvariti univerzalno osnovno obrazovanje	27
CILJ 3 – Unaprijediti rodnu ravnopravnost i poboljšati položaj žena	35
CILJ 4 – Smanjenje stope smrtnosti djece	42
CILJ 5 – Unaprijediti zdravlje majki	47
CILJ 6 – Borba protiv HIV/AIDS, tuberkuloze i ostalih bolesti	49
CILJ 7 – Obezbijediti održivost životne sredine	55
CILJ 8 – Obezbijediti globalno partnerstvo za razvoj	62
C. ZAKLJUČAK	65
Preporuke za dalji rad	67

OPŠTI PREGLED

Nakon obnove nezavisnosti, na referendumu održanom 21. maja 2006, Skupština Crne Gore usvojila je 3. juna 2006. Deklaraciju o nezavisnosti, proklamujući Crnu Goru kao nezavisnu i suverenu državu koja je preuzela svoje međunarodne obaveze.

Crna Gora je građanska, demokratska, ekološka i država socijalne pravde, zasnovana na vladavini prava.

Okvir unutrašnjeg pravnog poretka postavljen je članom 9 Ustava kroz princip da potvrđeni i objavljeni međunarodni ugovori i opšteprihvaćena pravila međunarodnog prava čine sastavni dio unutrašnjeg pravnog poretka i imaju primat nad domaćim zakonodavstvom i neposredno se primjenjuju kada odnose uređuju drukčije od unutrašnjeg zakonodavstva.

Kao zemlja s razvijenošću višeg srednjeg nivoa, koja je multietnička, geopolitički stabilna i na putu da ispuni većinu Milenijumskih razvojnih ciljeva, Crna Gora ima jaku poziciju da stvori optimalne uslove za razvoj i bezbjednost po mjeri čovjeka. Posljednje tri godine pokazale su impresivan ekonomski rast (u prosjeku, 9% za 2006, 2007. i 2008), koji je bio izazvan direktnim stranim investicijama (obračunat na otprilike 25% BDP), ekspanziju sektora usluga u turizmu, građevinarstvu, maloprodaji, bankarstvu i telekomunikacijama, kao i u strukturnim reformskim procesima u oblastima javnih finansija, cijena i liberalizacije trgovine.

Dugoročno stabilna i konkurentna ekonomija osnovni je garant razvoja tržišne privrede koja se zasniva na slobodnoj razmjeni svojinskih prava. U tom okviru, kao strateški razvojni prioriteti utvrđeni su:

- implementacija principa održivog razvoja uz rast ekonomskih sloboda i jačanje uloge privatnog sektora;
- jačanje vladavine prava kao preduslova izgradnje modernih institucija parlamentarne demokratije i zaštite osnovnih ljudskih prava i sloboda;
- poboljšanje životnog standarda ponudom kvalitetnih javnih usluga kroz efikasne i održive sisteme obrazovanja, zdravstva i socijalne zaštite.

Poremećaji u globalnom ekonomskom i finansijskom sistemu, u uslovima otvorenosti ekonomije i tržišne zasnovanosti privrede, uticali su i na kretanja u Crnoj Gori, koja u 2009. godini bilježe pad od 5,3% BDP.

Iako je Crna Gora po svojoj teritoriji relativno mala, postoje značajne razlike u razvijenosti njenih pojedinih djelova. Dok su najrazvijenija područja u primorskom dijelu i oko glavnog

grada Podgorice, najsiromašniji su sjeverni djelovi zemlje.

Mada se u prosjeku može reći da je došlo do pada siromaštva, i dalje postoje kategorije stanovništva čiji položaj uprkos ekonomskom rastu ostaje zabrinjavajući (RAE, osobe s invaliditetom, samohrani roditelji i ostale vulnerabilne grupe) i za čije unapređenje je potrebno dodatno uložiti napor.

Posljednji Izvještaj Evropske komisije o napretku (oktobar 2009) ukazuje na značajan napredak u reformama i razvoju Crne Gore, ali i na određene izazove u cilju dostizanja evropskih standarda i ispunjavanja kopenhaških kriterijuma i samim tim ispunjavanja Milenijumskih razvojnih ciljeva. Smanjenje razlika u razvijenosti kako regiona tako i pojedinih kategorija jedan je od prioritarnih ciljeva Vlade, a proces uključivanja Crne Gore u EU pružiće određene mogućnosti za ostvarivanje tog cilja.

Mišljenje EK o zahtjevu za članstvo i dobijanje statusa kandidata očekuju se do kraja 2010. godine.

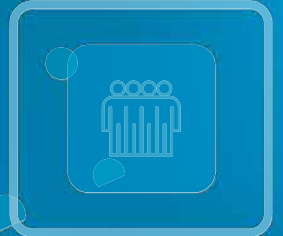
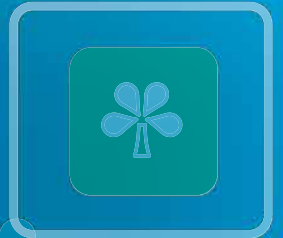
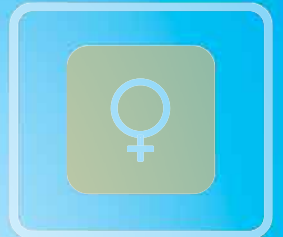
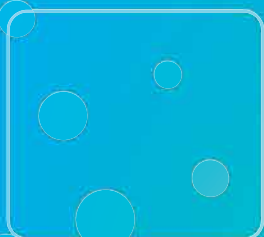
STRUKTURA IZVJEŠTAJA

Izvještaj o MDGs u Crnoj Gori podijeljen je na tri cjeline.

Dio A daje osnovne informacije o MDGs izvještaju, opisuje MDGs u crnogorskom kontekstu i proces izrade Izvještaja.

Dio B prezentuje trendove, status, zadatke i izazove uvezisa svakim milenijumskim razvojnim ciljem pojedinačno.

Dio C posvećen je zaključcima i preporukama za dalji rad.

A MILENIJUMSKI RAZVOJNI CILJEVI (MDGs)

Srednjoročni izvještaj o Milenijumskim razvojnim ciljevima u Crnoj Gori

OSNOVNE INFORMACIJE O MILENIJUMSKIM RAZVOJNIM CILJEVIMA

Na zasjedanju Generalne skupštine Ujedinjenih nacija 2000. godine (Milenijumski samit), predstavnici svih zemalja članica UN saglasili su se da je potrebno preduzeti odlučne korake kako bi se umanjile i eliminisale neravnopravnosti u ljudskom razvoju širom svijeta i prepoznali „*svoju kolektivnu odgovornost za očuvanje principa ljudskog dostojanstva, ravnopravnosti i jednakosti na globalnom nivou.*”

Kao rezultat Milenijumskog samita, definisan je set numeričkih i vremenski ograničenih ciljeva i zadataka, poznatih kao Milenijumski razvojni ciljevi, koji identifikuju ključne elemente za doprinos ljudskom razvoju. Ovi ciljevi predstavljaju agendu sistema Ujedinjenih nacija za 21. vijek, a zemlje članice Ujedinjenih nacija obavezale su se da će ostvariti razvojne ciljeve do 2015. godine.

Na globalnom nivou dogovoreni su sljedeći ciljevi:

1.	Iskorjenjivanje ekstremnog siromaštva i gladi
2.	Ostvarivanje univerzalnog osnovnog obrazovanja
3.	Ostvarivanje ravnopravnosti polova i osnaživanje položaja žena
4.	Smanjenje smrtnosti djece
5.	Poboljšanje zdravlja majki
6.	Borba protiv HIV/AIDS, malarije i drugih bolesti
7.	Obezbeđivanje ekološke stabilnosti
8.	Uspostavljanje globalnog partnerstva za razvoj

Crna Gora, kao članica UN, preuzela je sve odgovornosti u vezi sa MDGs, i u skladu s tim, obavezu izrade izvještaja koji koristi MDGs kao okvir za utvrđivanje postojećeg statusa razvoja.

Izvještaj o Milenijumskim razvojnim ciljevima koji je pripreman tokom 2009. i 2010. godine opisuje aktuelnu situaciju u Crnoj Gori. Jedan broj ovih ciljeva već je ostvaren, dok je većina ciljeva na pravom putu da budu ostvareni do 2015. godine. Ipak, u okviru nekih ciljeva potrebno je uložiti značajne napore ka njihovom punom ostvarenju. Takođe, u oblastima u kojima su zadaci u okviru MDGs već ostvareni, postojeće informacije u vezi s održavanjem i unapređenjem ostvarenja tih ciljeva moraju se kontinuirano pratiti i verifikovati.

Analiza napretka u razvoju u velikoj mjeri zavisi od prikupljanja pravovremenih i preciznih statističkih podataka, koji se mogu pratiti tokom određenog vremenskog perioda. Imajući to na umu, tokom pripreme izvještaja korišćeni su u najvećoj mjeri podaci MONSTAT (Zavod za statistiku Crne Gore) kako bi se u budućnosti osigurao kontinuitet i uporedivost podataka. U narativnom dijelu, osim podataka MONSTAT, korišćeni su i drugi podaci (agencija iz sistema UN i NVO) kako bi se dopunila analiza o aspektima za koje zvanična statistika nema podatke.

PROCES PRIPREME IZVJEŠTAJA

Izrada srednjoročnog izvještaja o dostizanju Milenijumskih razvojnih ciljeva u Crnoj Gori predviđena je Akcionim planom programa saradnje Vlade Crne Gore i Progama UN za razvoj (UNDP) za period 2007–2011. godine. Vlada Crne Gore, u maju 2009. godine, donijela je odluku o izradi srednjoročnog Izvještaja o napretku u implementaciji Milenijumskih razvojnih ciljeva i obrazovanju međuresorske radne grupe za njegovu izradu.

Međuresorska radna grupa za izradu navedenog Izvještaja formirana je u septembru 2009. godine a u njen rad bili su uključeni predstavnici nadležnih državnih organa, UN sistema u Crnoj Gori i predstavnici nevladinih organizacija i stručnih institucija. Formirano je pet tematskih radnih grupa za osam Milenijumskih razvojnih ciljeva i određeni koordinatori zaduženi za vođenje rada i pripremu nacрта izvještaja za pojedine ciljeve. Koordinaciju izrade Izvještaja vršilo je Ministarstvo inostranih poslova i Kancelarija UN u Podgorici.

Nadležni državni organi koji su učestvovali u pripremi Izvještaja su: Ministarstvo rada i socijalnog staranja, Ministarstvo finansija, Ministarstvo ekonomije, Ministarstvo poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede, Ministarstvo za evropske integracije, Ministarstvo prosvjete i nauke, Ministarstvo za ljudska i manjinska prava, Ministarstvo za informaciono društvo, Ministarstvo zdravlja, Ministarstvo uređenja prostora i zaštite životne sredine, Zavod za statistiku (MONSTAT), Zavod za školstvo, Hidrometeorološki zavod, Kancelarija za održivi razvoj, Institut za biologiju mora, Institut za javno zdravlje, Agencija za lijekove i medicinska sredstva, Agencija za životnu sredinu i Centar za ekotoksikološka istraživanja.

UN sistem je podržao izradu Izvještaja kroz finansijsku i ekspertsku podršku angažovanjem predstavnika UN agencija prisutnih u Crnoj Gori (UNDP, UNICEF, UNHCR, IOM, UNAIDS, WHO) i eksperata Regionalnog centra UNDP u Bratislavi.

U pripremi Izvještaja učestvovali su i predstavnici nevladinih organizacija i stručnih institucija: CRNVO, NVO ANIMA, NVO Ženska akcija, Institut za strateške studije i prognoze, NVO CAZAS, NVO Juventas i NVO Medicus KC MONTEVITA.

U novembru 2009. godine održana je prva radionica/seminar na kojem su eksperti Regionalne kancelarije UNDP iz Bratislave detaljno prezentovali svrhu MDGs izvještaja, dali prijedloge u odnosu na obim i sadržaj izvještaja i predstavili pozitivna iskustva u prethodnim procesima izvještavanja o MDGs. Na radionici je definisan radni plan za izradu Izvještaja do jula 2010. Tokom novembra /decembra 2009, a u skladu s radnim planom, održano je pet radionica

uz učešće koordinatora i članova radnih grupa, predstavnika civilnog društva i Ujedinjenih nacija. Radionice su poslužile definisanju i usaglašavanju zadataka i indikatora i njihovom prilagođavanju kontekstu MDGs za Crnu Goru. Drugim riječima, ciljevi, zadaci i indikatori su nacionalizovani/lokalizovani, čime je povećana relevantnost praćenja MDGs za Crnu Goru. Tokom procesa nacionalizacije zadataka i indikatora vođeno je računa o dostupnim podacima, vremenskim serijama podataka i uporedivosti podataka. Kao jedan od preduslova za definisanje određenih indikatora bilo je postojanje vremenskih serija uporedivih podataka (podataka izračunatih istom metodologijom) čime bi se omogućilo izračunavanje trenda.

Nakon definisanja nacionalizovanih zadataka i indikatora i po završenom procesu prikupljanja podataka, koordinatori grupa (predstavnicima resornih ministarstava) uz koordinaciju Ministarstva inostranih poslova definisali su narativnu komponentu svakog od ciljeva pojedinačno i dostavili ih članovima radnih grupa na komentare. Po dobijanju komentara i sugestija pristupilo se izradi dijagrama i tabela koji ilustruju trendove ostvarenja ciljeva. Krajem aprila 2010. godine, usaglašen je tekst početnog nacrtu Izvještaja.

U maju 2010. održana je jednodnevna radionica na kojoj je prezentovan početni nacrt Izvještaja, primljeni komentari i urađena revizija/dopuna pojedinih ciljeva. Sredinom maja 2010, usaglašen je Prvi nacrt Izvještaja koji je dostavljen UN sistemu na komentare.

U skladu s radnim planom, nakon usaglašavanja dobijenih komentara UN agencija i njihovog integrisanja, pripremljen je Drugi nacrt Izvještaja, koji je upućen svim učesnicima procesa (državni organi, NVO, UN sistem u Crnoj Gori) na završne komentare.

Po završetku obrade svih dobijenih komentara i sugestija Izvještaj je finalizovan i usvojen na sjednici Vlade Crne Gore. Izvještaj o dostizanju Milenijumskih razvojnih ciljeva u Crnoj Gori biće prezentovan na Samitu o Milenijumskim razvojnim ciljevima u okvirima Generalne debate 65. zasijedanja Generalne skupštine UN, u Njujorku.

MDGs I NJIHOVO PRILAGOĐAVANJE SITUACIJI U CRNOJ GORI

Iako je ostvaren značajan napredak u odnosu na stanje u prethodnoj deceniji, naročito u oblasti ekonomskog rasta i stabilnosti, razvoja strateških/planskih dokumenta, reforme zakonodavnog okvira, socijalnih reformi, određeni zadaci i izazovi u oblastima socijalne isključenosti, vladavine prava i demokratizacije, regionalnih razvojnih dispariteta i revitalizacije privrede u svjetlu globalne ekonomske krize zahtijevaju dalji nastavak napora ka njihovom ispunjavanju.

U tom svjetlu, članovi radnih grupa za svaku od oblasti MDGs predložili su određen set zadataka i indikatora koji su relevantni za aktuelnu situaciju u Crnoj Gori, imajući u vidu prije svega aspiracije Crne Gore ka punopravnom članstvu u Evropskoj uniji. Posebna pažnja posvećena je opisu ugroženih kategorija (RAE populacija, lica s invaliditetom), manje razvijenim oblastima (sjeverni region) i rodnim aspektima. U mjeri mogućeg, indikatori su razloženi i definisani imajući u vidu rodnu i regionalnu dimenziju. Nažalost, za određene ugrožene kategorije podaci i vremenske serije nijesu bile dostupne i analiza u takvim slučajevima više je opisnog karaktera.

Kako je Izvještaj pripreman u vrijeme vidljivih negativnih uticaja ekonomske krize, u tekstualnom dijelu data su određena predviđanja o daljim uticajima krize naročito na najugroženije grupe stanovništva i nerazvijene regione. Potrebno je naglasiti da podaci korišćeni u pripremi

Izvještaja uglavnom ne obuhvataju period uticaja krize (2009–2010), s obzirom na to da se u najvećoj mjeri odnose na 2008. godinu kao središnju tačku za ostvarenje MDGs. Osim navedenog, svaki od ciljeva, pored opisa aktuelne situacije ilustrovane dijagramom trendova ostvarenja MDGs, daje opis izazova i budućih aktivnosti koje je potrebno preduzeti kako bi se ostvarili planirani ciljevi i zadaci.

B. TRENDVI, STATUS, ZADACI I IZAZOVI

SMANJITI RELATIVNO SIROMAŠTVO I DRUGE DIMENZIJE SIROMAŠTVA

INDIKATORI	polazna godina	posmatrane vrijednosti					cilj u 2015.
		2004.	2005.	2006.	2007.	2008.	
Zadatak # 1 – Do 2015 g. smanjiti udio stanovništva koji živi ispod linije siromaštva za 50%							
1. Stopa siromaštva	2005.		11.2%	11.3%	8.0%	4.9%	5.6%
2. Jaz siromaštva	2005.		2.1%	1.9%	1.4%	0.9%	0.9%
3. Oštrina siromaštva	2005.		0.7%	0.6%	0.4%	0.3%	0.3%
Zadatak # 2 – Do 2015 g. smanjiti nejednakost u distribuciji potrošnje							
4. Gini koeficijent	2005.		25.9%	24.4%	26.4%	25.3%	24%
5. Odnos kvintilnih udjela	2005.		3.7	3.7	4.0	3.8	3.6
Zadatak # 3 – Smanjiti regionalne razvojne razlike do 2015 g.							
a) Prepoloviti stopu siromaštva na sjeveru Crne Gore							
6. Stopa siromaštva na sjeveru	2006.			17.8%	14.0%	8.9%	8.9%
b) Prepoloviti stopu siromaštva u ruralnim oblastima							
7. Stopa siromaštva u ruralnim oblastima	2005.		16.5%	17.6%	12.0%	8.9%	8.2%
Zadatak # 4 – Smanjiti nezaposlenost na 9% do 2015 g.							
8. Stopa nezaposlenosti	2004.	27.7%	30.3%	29.6%	19.4%	16.8%	9%
9. Stopa nezaposlenosti prema polu	muškarci	2004.	23.6%	26.2%	29.1%	18.1%	15.9%
	Žene	2004.	33.0%	35.5%	30.1%	20.9%	17.9%
10. Stopa dugoročne nezaposlenosti	2005.		22.7%	20.8%	11.8%	10.9%	7%

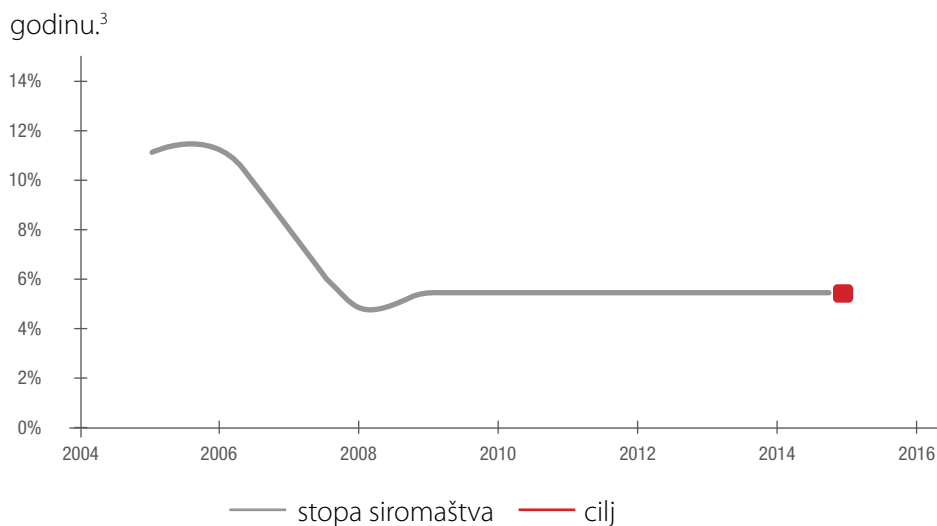
Trendovi i trenutno stanje

Zadatak # 1 – Do 2015. smanjiti udio stanovništva koji živi ispod linije siromaštva za 50%

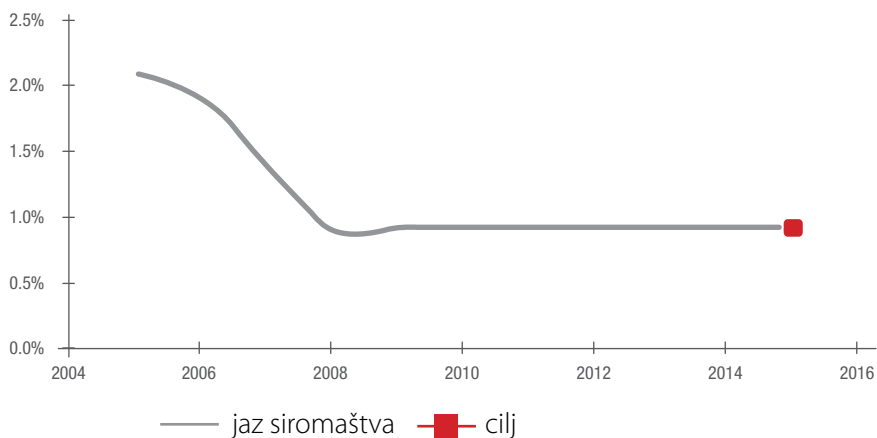
Ukupna **stopa siromaštva**¹ u 2008. godini značajno je smanjena, dok su se dubina i oštrina neznatno smanjile. Udio lica u siromaštvu smanjen je sa 8,0% koliko je iznosio u 2007. godini na 4,9% u 2008. godini. Raspoloživi indikatori o kretanju prosječnih zarada i potrošnje pokazuju njihov značajan rast u 2008. godini i time sugeriraju da je smanjivanje stope siromaštva očekivani rezultat takvih ekonomskih kretanja². Međutim, treba imati u vidu da će nepovoljna ekonomska kretanja u 2009. i 2010. godini uticati na ponovni porast stope siromaštva u odnosu na 2008.

¹ Procjene siromaštva zasnovane su na nacionalnoj apsolutnoj liniji siromaštva koja je dobijena u skladu s metodologijom koju preporučuje Svjetska banka, a za koje je odgovoran MONSTAT. Za procjene su korišćene iste metode i postupci u cijelom periodu 2005–2007. Apsolutna linija siromaštva za Crnu Goru u 2008. godini iznosila je 163,57€ po ekvivalentu odrasle osobe. Procjenjuje se da su sredstva sadržana u ovoj liniji siromaštva dovoljna za nabavku osnovnih životnih potrepština uključujući i hranu prema nutricionističkom standardu. U 2008. godini 4,9 % stanovništva imalo je ekvivalentnu potrošnju ispod apsolutne linije siromaštva.

² Realan rast BPD 2008. godine je 6,9%, dok su realne prosječne zarade bez poreza i doprinosa porasle za 3,4%. Ukupna lična potrošnja (prema APD mjesečno, prosjek po domaćinstvu) porasla je za 13,9%, dok su troškovi života iznosili 8,5%.

Jaz siromaštva, kao indikator dubine siromaštva, smanjen je sa 1,4% u 2007. godini na 0,9% u 2008. godini. Jaz siromaštva označava prosječno odstupanje potrošnje siromašnih od linije siromaštva. Podatak o jazu siromaštva od 0,9% u 2008. godini govori da bi za izbjavljenje iz siromaštva svih siromašnih, društvo trebalo obezbijediti sredstva u visini 0,9% od linije siromaštva po svakom stanovniku kako bi njihova ukupna potrošnja dostigla liniju siromaštva.

Oštrina siromaštva smanjena je i ona je u 2008. godini iznosila 0,3%. Oštrina siromaštva, takođe, mjeri relativno odstupanje potrošnje siromašnih od linije siromaštva, ali uzima u obzir i nejednakost među siromašnima jer se veći ponder u kalkulaciji daje najsiromašnijim licima, odnosno onima čija je potrošnja udaljenija od linije siromaštva.⁴

³ Podaci o siromaštvu za 2009. godinu biće objavljeni krajem 2010. godine.

⁴ MONSTAT, decembar 2009, Analiza siromaštva u Crnoj Gori u 2008. godini

— oštrina siromaštva

Na siromaštvo utiče i **veličina domaćinstva**. Stopa siromaštva je 2008. godine iznad prosjeka kod domaćinstava sa pet ili više članova. Najveću stopu siromaštva imaju domaćinstva sa šest članova 10,1%. Njihov rizik od siromaštva je dva puta veći u odnosu na prosjek. Iako samo oko 13% stanovništva živi u domaćinstvima sa šest članova, 26,0% siromašnih pripada takvim domaćinstvima. Najmanji rizik od siromaštva (manje od 50% prosjeka) imaju domaćinstva sa dva ili tri člana. Jednočlana domaćinstva imaju rizik od siromaštva ispod prosjeka.

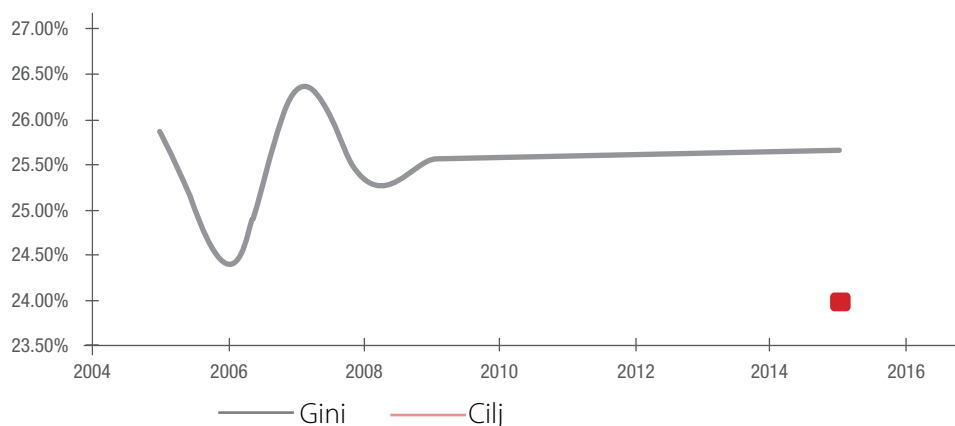
Tabela: Stopa siromaštva po veličini domaćinstva

Broj članova domaćinstva	2006.	2007.	2008.
Jedno lice	9.8%	6.5%	4.2%
Dva lica	7.4%	3.4%	2.2%
Tri lica	3.0%	3.8%	0.6%
Četiri lica	5.8%	8.7%	3.8%
Pet lica	12.0%	7.0%	5.0%
Šest lica	17.9%	7.1%	10.1%
Sedam i više	35.6%	24.2%	9.9%

Izvor: MONSTAT

Zadatak # 2 – Do 2015. smanjiti nejednakost u distribuciji potrošnje

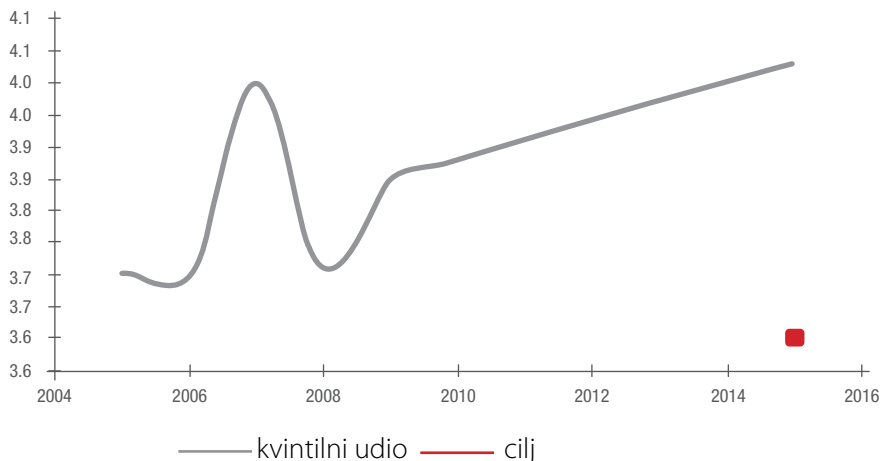
Gini koeficijent pokazuje pad nejednakosti u Crnoj Gori u 2008. godini. Gini koeficijent je smanjen sa 26,4% u 2007. godini na 25,3% u 2008. godini, odnosno smanjen je za 1,1 procentni poen⁵.

— Gini — Cilj

⁵ MONSTAT, decembar 2009, Analiza siromaštva u Crnoj Gori u 2008. godini

Između 2007. i 2008. godine povećan je **udio potrošnje 20%** najsiromašnijeg stanovništva u ukupnoj potrošnji (odnos kvintilnih udjela) sa 8,9% na 9,5%. Stoga i 20% najbogatijih povećalo je svoj udio u distribuciji ukupne potrošnje sa 35,8% na 36,2%. U 2008. godini 20% najbogatijih imalo je potrošnju koja je za 3,8 puta veća od potrošnje 20% najsiromašnijih građana.

Zadatak # 3 – Smanjiti regionalne razvojne razlike do 2015. godine

Postoji značajna razlika u obimu siromaštva između Sjevernog regiona i drugih djelova države. Rizik od siromaštva u sjevernom regionu više je nego dvostruko veći od rizika od siromaštva u južnom i centralnom regionu. Stopa siromaštva u sjevernom regionu iznosila je 2008. godine 8,9%. U tom regionu živi 28,7% stanovništva Crne Gore, dok 52,1% čini udio siromašnih. Stopa siromaštva u centralnom regionu iznosi 3,5%, a u južnom 2,7%⁶.

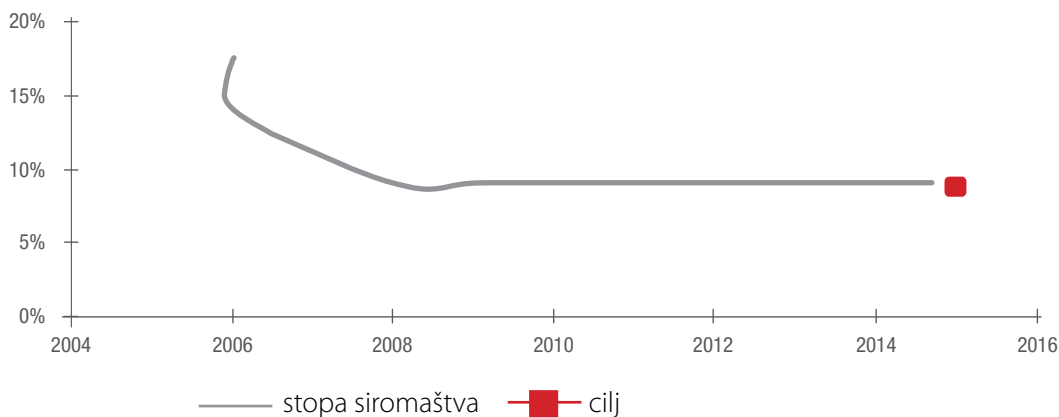

Tabela: Procjene siromaštva po geografskim regijama, 2008. godina

Regije	Stopa siromaštva	Relativni rizik od siromaštva	Udio siromašnih	Udio ukupnog stanovništva
Sjever	8,9%	1,82%	52,1%	28,7%
Centar	3,5%	0,71%	37,1%	51,9%
Jug	2,7%	0,55%	10,8%	19,3%

Izvor: MONSTAT

U 2008. godini siromaštvo je smanjeno i u urbanim i u ruralnim oblastima. Gledajući urbane oblasti, stopa siromaštva je 2008. godine bila 2,4%, dok je u 2007. godini bila 5,5%, odnosno došlo je do smanjenja stope za 3,1 procentna poena (Tabela). U ruralnim oblastima najveća stopa siromaštva bila je 2006. godine (17,6%), dok je 2007. godine iznosila 12,0%. U 2008.

⁶ MONSTAT, decembar 2009, Analiza siromaštva u Crnoj Gori u 2008. godini

godini u odnosu na 2007. godinu stopa siromaštva u ruralnim oblastima smanjila se za čak 3,1 procentna poena i iznosila je 8,9%. Uprkos poboljšanju situacije, seosko stanovništvo ima mnogo veći rizik siromaštva u odnosu na gradsko stanovništvo. Dubina i oštrina siromaštva je isto tako veća u ruralnim oblastima.

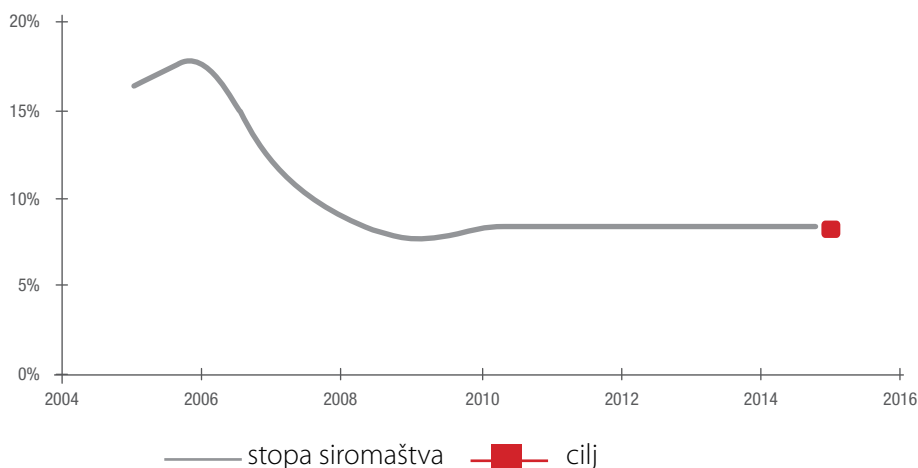
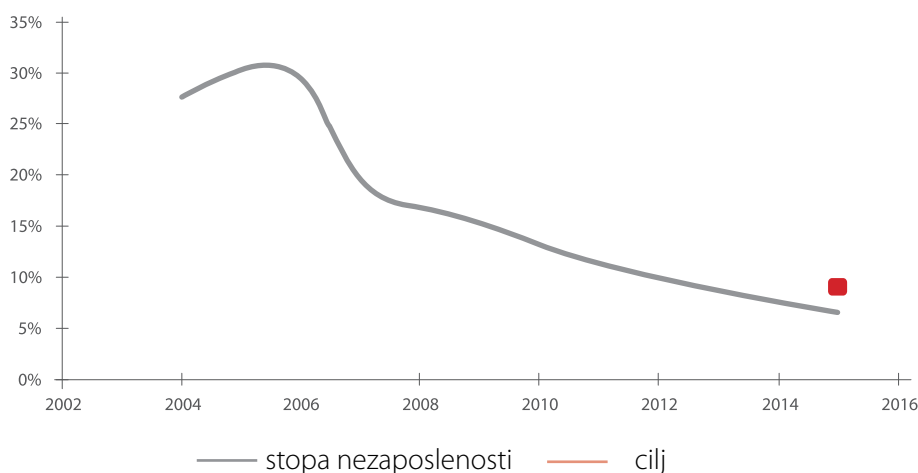

Tabela: Rizik od siromaštva po lokaciji, 2008. godina

	Stopa siromaštva	Relativni rizik od siromaštva	Udio siromašnih	Udio ukupnog stanovništva
Urbane oblasti	2,4%	0,49	30,3%	61,6%
Ruralene oblasti	8,9%	1,82	69,7%	38,4%

Zadatak # 4 – Smanjiti nezaposlenost na 9% do 2015.

Nezaposleni mogu lako da završe u siromaštvu koje se održava isključenošću s tržišta rada i može voditi ka finasijskoj zavisnosti od socijalne pomoći. Ekonomsko oskudijevanje smanjuje resurse pojedinca za angažovanje u zajednici, u rekreativnim i porodičnim aktivnostima i za pristup zdravstvenim i socijalnim uslugama.⁷

⁷ UNDP, 2009, Nacionalni izvještaj o razvoju po mjeri čovjeka

Slika siromaštva i uzroci siromaštva u Crnoj Gori

Još uvijek postoji značajna razlika u obimu siromaštva između sjevernog regiona i drugih djelova države. Rizik od siromaštva u sjevernom regionu više nego dvostruko je veći od rizika od siromaštva u južnom i centralnom regionu. Stopa siromaštava u sjevernom regionu iznosila je 2008. godine 8,9%. U tom regionu živi 28,7% stanovništva Crne Gore, dok 52,1% čini udio siromašnih. Stopa siromaštva u centralnom regionu iznosi 3,5%, a u južnom 2,7%. Nacionalni izvještaj o razvoju po mjeri čovjeka iz 2009. godine potvrdio je da je siromaštvo skoncentrisano na sjeveru zemlje, gdje preovlađuju nezaposlenost i niske stope dohodaka. Prema ovim podacima, koji nisu uporedivi sa podacima koje izračunava MONSTAT zbog razlike u metodologiji, 10,8% stanovništva živi ispod linije siromaštva (€162 mjesečno) u 2008. Pored toga, Crna Gora ima izraženu nejednakost mjerenu decil količnikom, koja se povećala sa 6,0 u 2004. na 9,8 u 2008. Međutim, prema podacima MONSTAT Gini koeficijent pokazuje pad nejednakosti u Crnoj Gori u 2008. godini. Koeficijent je smanjen sa 26,4% na 25,3%.

Siromašni obično žive u velikim domaćinstvima, a najveću stopu siromaštva imaju domaćinstva sa šest članova. U domaćinstvima s više od dvoje djece rizik od siromaštva je skoro dvostruko veći od nacionalnog prosjeka.

Status na tržištu rada nosioca domaćinstva utiče na status siromaštva kod svih ljudi u domaćinstvu. Rizik od siromaštva je najmanji kod domaćinstava čiji su nosioci zaposleno lice ili penzionisano lice. Najveći rizik od siromaštva imaju lica koja su samozaposlena (na primjer, bavljenje poljoprivredom za sopstvene potrebe ili vođenje malog privatnog biznisa) i nezaposlena lica.

Obrazovanje značajno smanjuje rizik od siromaštva. Rizik od siromaštva izuzetno je nizak za lica s višim i visokim obrazovanjem, jednako kao i za sve članove domaćinstava čiji je nosilac lice s takvim obrazovanjem. Zarade, bilo iz privatnog ili iz javnog sektora, u većini slučajeva obezbjeđuju dovoljno sredstava za domaćinstvo kako bi njegovi članovi izbjegli apsolutno siromaštvo.⁸

Neke grupe stanovnika znatno su siromašnije od drugih. Romi, Aškalije i Egipćani (RAE) socijalno su najugroženija populacija sa stopom siromaštva od 36%, a za njima slijede izbjeglice/raseljena lica sa 34% i korisnici socijalne pomoći sa 30%, penzioneri sa 15,7%, dugotrajno nezaposleni sa 12,3% i osobe s invaliditetom sa 11,9%.⁹

Budući izazovi i izgledi za dostizanje cilja

Poslije cijele decenije unutrašnjih i spoljašnjih, političkih i ekonomskih nestabilnosti, Crna Gora je pokrenula ekonomske reforme u nastojanju da unaprijedi rast i poboljša životni standard. Ipak, nagli i brzi razvoj građevinarstva, cvjetanje turizma i profit od transakcija na tržištu kapitala obezbijedili su značajne koristi za preduzetnički i poslovno orijentisane građane, dok oni koje zapošljava javni sektor ili su zaposleni u državnim preduzećima ili naseljeni u manje razvijenoj sjevernoj regiji, gdje je manje ekonomske aktivnosti, nijesu osjetili koristi ekonomskog rasta. Bruto domaći proizvod (BDP) Crne Gore u 2007. i 2008. porastao je za impresivnih 10,7% i 6,9%, i bio je praćen smanjenjem stope nezaposlenosti i visokim prilivom sredstava – direktnih stranih investicija koje su doprinijele intenzivnijem procesu privatizacije. Ovakve stope ekonomskog rasta pozitivno su uticale na značajno smanjene stope siromaštva u 2007. i 2008.

Iako bi se na prvi pogled moglo zaključiti da ovaj indikator za 2008. godinu govori o ostvarenom

⁸ MONSTAT, decembar 2009, Analiza siromaštva u Crnoj Gori u 2008. godini

⁹ UNDP, 2009, Nacionalni izvještaj o razvoju po mjeri čovjeka

zadatku (smanjenja siromaštva), mora se imati na umu da je usljed uticaja globalne ekonomske krize, crnogorska ekonomija u 2009. bilježila negativne stope rasta (5,3%). Pored toga, predviđanja za 2010. i 2011. ukazuju na moguće smanjen obim ekonomske aktivnosti. S tim u vezi, predviđa se i porast stope siromaštva u odnosu na nivo iz 2008.

Može se reći da će jedan od izazova koji Crna Gora ima pred sobom u smislu ostvarenja MDG1 biti održavanje postojeće i suočavanje s izvjesnim rastom stope siromaštva u odnosu na nivo iz 2008, kako bi se kao rezultat ekonomskog oporavka u godinama poslije krize. stopa siromaštva prepоловила i ponovo dostigla nivo iz 2008. godine.

Direktna posljedica siromaštva u Crnoj Gori jeste socijalna isključenost određenih grupa stanovništva. U tom smislu, izazovi u narednom periodu biće socijalno uključivanje korisnika sistema socijalne zaštite, nezaposlenih i dugotrajno nezaposlenih, penzionera s minimalnim prihodima, osoba s invaliditetom, Roma, Aškalija i Egipćana (RAE), izbjeglica/raseljenih lica i drugih socijalno isključenih lica.

Analiza podataka kojom se upoređuje stepen siromaštva stanovništva u Crnoj Gori otkrila je da je hronično i ekstremno siromaštvo izvan grupe društveno isključenih minimalno, pri čemu je zanemarljiv broj domaćinstava (oko 1%) koja ne pripadaju RAE i raseljenim licima ostao hronično siromašan između 2004. i 2008. Ekonomska ugroženost, tj. povećani rizik od siromaštva, sa druge strane, bez sumnje je najveći društveni problem i pogađa nešto više od jedne petine stanovništva. Između ostalog, to znači i da je dio populacije izložen negativnim efektima globalne krize i može u određenom vremenskom periodu ostati ispod linije siromaštva. Iako ne postoje podaci koji potvrđuju ovu tvrdnju, evidentno je da je ekonomska kriza dovela do pojave nekih novih ugroženih kategorija, kao što su i stručna lica koja su otpuštena iz preduzeća, a u kratkom roku nijesu bila u mogućnosti da pronađu adekvatno zaposlenje.¹⁰

U istraživanju o uticaju krize u Crnoj Gori, koje je sprovedeno u 2009. godini, radnici su prijavili smanjenje svojih zarada i broja radnih sati, u nekim slučajevima odlazili su na prinudni odmor, a bilo je i kašnjenja u isplatama ličnih dohodaka.¹¹

Analiza politike, primjeri dobre prakse i političke preporuke

Kao odgovor na potrebe koje se javljaju, Vlada Crne Gore donošenjem niza strateških dokumenata¹² proteklih godina obezbjedila je zakonodavni okvir za regulisanje ključnih pitanja iz oblasti socijalne politike. Uopšteno posmatrano, od usvajanja Strategije razvoja i redukcije siromaštva (SRRS) godišnje se oko sto miliona eura troši na različite programe koji direktno ili indirektno doprinose smanjenju siromaštva u Crnoj Gori. Programi se razvijaju u saradnji i uz podršku Svjetske banke i Evropske komisije kroz IPA fondove.

Iako u apsolutnim iznosima niski, socijalni programi u Crnoj Gori mjereni udjelom u minimalnoj zaradi iznose 75% (dok u ostalim državama Zapadnog Balkana iznose manje od 15%). Sistem socijalne i dječje zaštite u Crnoj Gori svojim transferima obuhvata više od 50% socijalnih davanja najsiromašnijem kvintalu stanovništva. Program materijalnog obezbjeđenja porodice (MOP) i veliki broj drugih socijalnih davanja, kao što su besplatna zdravstvena

10 UNDP, 2009, Nacionalni izvještaj o razvoju po mjeri čovjeka

11 World Bank, **June 2010, Social Safety Nets in the Western Balkans: Design, Implementation, and Performance**

12 Od 2003–2009. god. usvojene su: Strategija razvoja i redukcije siromaštva (2003–2007), Strategija za suzbijanje siromaštva i socijalne isključenosti (2007–2011); Strategija razvoja sistema socijalne i dječje zaštite u Crnoj Gori (2008–2012); Strategija integracije osoba s invaliditetom u Crnoj Gori (2008–2016) i Akcioni plana za realizaciju Strategije za integraciju osoba s invaliditetom u Crnoj Gori (2008–2009); Strategija razvoja socijalne zaštite starih lica u Crnoj Gori (2008–2012); Nacionalni akcioni plan za „Dekadu uključivanja Roma 2005–2015“ u Republici Crnoj Gori; Strategija za poboljšanje položaja RAE populacije u Crnoj Gori (2008–2012).

zaštita, pravo na ličnu invalidninu, pravo na dječji dodatak, subvencije za potrošenu električnu energiju ranjivih kategorija, zatim program podrške starim farmerima, ilustruju napore da se umanje posljedice siromaštva.

Osim mjera socijalne politike, izuzetno su značajne aktivne mjere zapošljavanja koje upravo imaju za cilj da omoguće ugroženim (RAE, osobe sa invaliditetom, samohrani roditelji i dr.), teže zapošljivim i dugoročno nezaposlenim kategorijama mogućnosti za stručno osposobljavanje i prekvalifikaciju kako bi se stvorili uslovi za lakše pronalaženje posla na tržištu rada. U skladu s Nacionalnom strategijom zapošljavanja i razvoja ljudskih resursa, za period od 2007. do 2011. godine i Nacionalnim akcionim planom, za period od 2008. do 2009. godine, Zavod za zapošljavanje je u 2009. godini realizovao aktivne mjere zapošljavanja u kojima je učestvovalo 2247 teže zapošljiva lica ili 46,75 % od ukupnog broja učesnika ovih programa. Realizacijom navedenih mjera Zavod je omogućio zapošljavanje za oko 40 % teže zapošljivih lica koja su učestvovala u programima tokom 2009. godine.

Usvojeni programi i Vladina politika smanjenja siromaštva definišu za glavne zadatke:

- Obezbjediti još bolje usmjeravanje siromašnih mjerama socijalne politike;
- Pojednostaviti administrativne procedure i dopuniti kriterijume za sticanje prava u oblasti socijalnih davanja;
- Decentralizovati sistem socijalne zaštite i opštinama obezbijediti veće nadležnosti i prava kroz Program za socijalne inovacije koji se temelji na Fondu za socijalne inovacije i koji otvara mogućnosti za pružanje novih i kvalitetnijih socijalnih usluga na lokalnom nivou;
- Intenzivirati aktivnosti u skladu s aktivnim mjerama zapošljavanja, s posebnim fokusom na ugrožene i teže zapošljive kategorije, jer je evidentno da su obrazovni nivo i mogućnost zaposlenja u direknoj korelaciji sa stopom siromaštva;
- Raditi na daljoj promociji razvoja preduzetništva posebno u sjevernom regionu;
- Razviti strategiju regionalnog razvoja sjevera kako bi se umanjili razvojni dispariteti sjevera i juga.

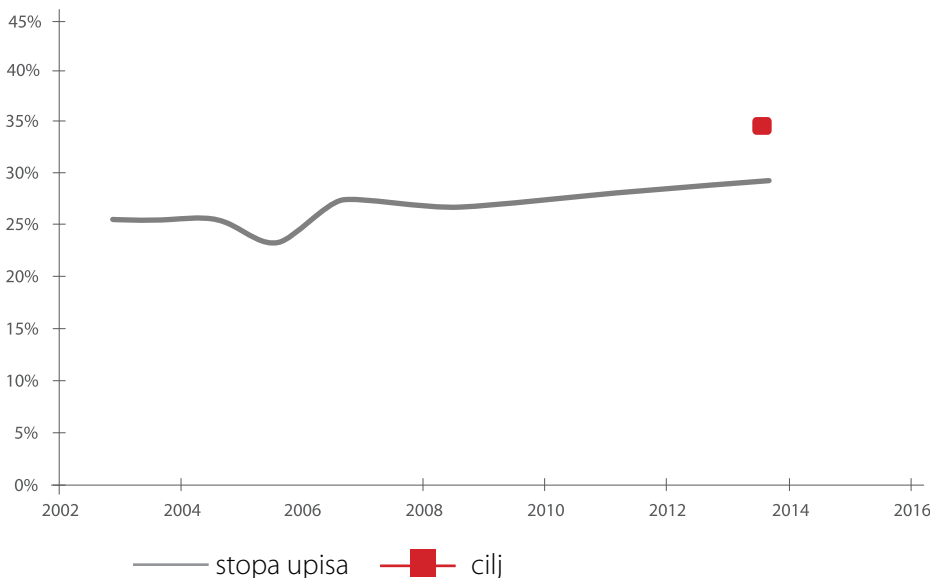
OSTVARITI UNIVERZALNO OSNOVNO OBRAZOVANJE

INDIKATORI	Polazna godina	Posmatrane vrijednosti						Cilj u 2015. godini
		2003/2004.	2004/2005.	2005/2006.	2006/2007.	2007/2008.	2008/2009.	
Zadatak # 1 – Ostvariti obuhvat djevojčica i dječaka predškolskim vaspitanjem i obrazovanjem na nivou od 40% do 2015. godine								
1. Stopa upisa	2003.	28,99	28,96	29,05	26,55	30,93	31,12	40%
Dječaci	2003.	29,01	28,61	28,77	26,65	31,14	31,14	
Djevojčice	2003.	28,96	29,34	29,34	26,65	30,71	28,23	
Zadatak # 2 – Ostvariti 100% obuhvat osnovnim obrazovanjem i vaspitanjem za dječake i djevojčice do 2015. godine								
2. Stopa upisa	2003.	92,27	93,93	96,51	98,58	99,72	99,25	100%
Dječaci	2003.	92,39	93,94	96,84	98,78	99,78	99,87	
Djevojčice	2003.	92,15	93,91	96,15	98,37	99,65	98,58	
3. Stopa završetka	2003.	92,25	93,23	96,51	97,49	99,05	Još nije završena obrada	
Dječaci	2003.	92,47	93,20	96,72	97,79	99,28	-	
Djevojčice	2003.	92,02	93,25	96,29	97,18	98,81	-	
Zadatak # 3 – smanjiti stopu nepismenih starijih od 10 godina na 1% do 2015. godine								
4. Stopa nepismenih ¹³	1991.				2003.			
	5.9				2.35			1%

Izvor: MONSTAT

Trendovi i trenutno stanje

Zadatak # 1 – Ostvariti obuhvat djevojčica i dječaka predškolskim vaspitanjem i obrazovanjem na nivou od 40% do 2015.

Ukupna **stopa upisa**¹⁴ u predškolske ustanove vaspitanja i obrazovanja u 2008/2009. godini

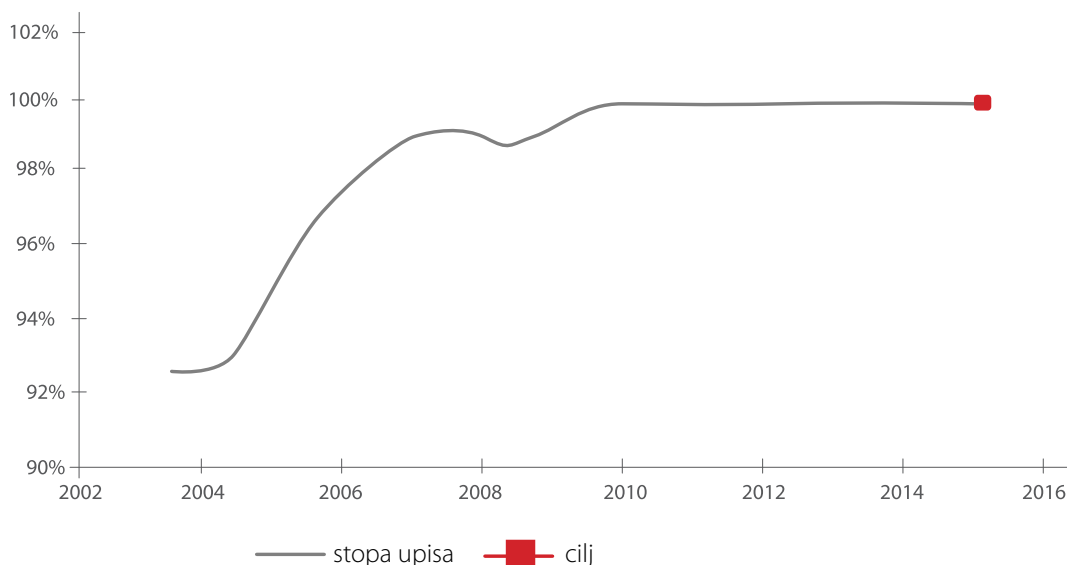
¹³ Stanovništvo starosne dobi od 10 i više godina

¹⁴ Učešće djece stare od 1 do 5 godina koja pohađaju vrtić u odnosu na ukupan broj djece te starosne dobi

iznosila je 31,12%. Ovi podaci odnose se samo na javne predškolske ustanove koje čine sastavni dio vaspitno-obrazovnog sistema. Trinaest (13) privatnih nevladinih organizacija koje se bave određenim oblicima vaspitno-obrazovnog rada u postupku su dobijanja potrebne licence od strane Ministarstva prosvjete i nauke. Kako ove organizacije još uvijek nisu uključene u obrazovni sistem, nije moguće dati podatak o broju djece koja se u njima edukuju, što umanjuje stvaran broj djece obuhvaćene predškolskim vaspitanjem i obrazovanjem. Prema podacima MONSTAT iz maja 2009. godine, ukupan broj djece RAE populacije predškolskog uzrasta od 1 do 7 godina je 1825, od čega 953 dječaka i 872 djevojčice. Prema istom izvoru, obuhvatnost ove djece predškolskim obrazovajem i vaspitanjem na tom uzrastu je 13,81 %.

Zadatak # 2 – Ostvariti 100% obuhvat osnovnim obrazovanjem i vaspitanjem za dječake i djevojčice do 2015. godine

Stopa **upisa u osnovnu školu**¹⁵ 2003/2004. godine iznosila je 92,27%, dok je taj procenat prilikom upisa školske 2008/2009. godine iznosio 99,25%. Odgovarajućom zakonskom regulativom iz oblasti obrazovanja predviđeno je obavezno i besplatno osnovno obrazovanje za djecu uzrasta od šest do petnaest godina, bez obzira na pol, rasu, vjeru, socijalno porijeklo ili drugo lično svojstvo.

I pored značajne integracije RAE populacije u obrazovni sistem i niza projekata koji su za cilj imali povećanje stope obuhvata ove djece redovnim sistemom osnovnog obrazovanja, njihova redovnost upisa, pohađanja i završetka osnovnog obrazovanja još uvijek nije zadovoljavajuća. Socijalni problemi i njihov ukupan socio-ekonomski status, kulturološki kontekst, nedostatak ličnih dokumenata roditelja su i dalje ograničavajući faktor za uspješnu integraciju RAE populacije u vaspitno-obrazovni sistem. Zbog visoke stope napuštanja RAE učenika, stopa pohađanja mnogo je manja od stope upisa, ali ju je nemoguće izračunati zbog nedostatka podataka. Prema procjenama Kancelarije UNICEF u Podgorici samo nešto više od jedne trećine djece RAE populacije osnovnoškolskog uzrasta upisano je u osnovnu školu.

Zadatak # 3 – Smanjiti stopu nepismenih starijih od 10 godina na 1% do 2015. godine

Podaci MONSTAT s popisa iz 2003. godine pokazuju da u Crnoj Gori ima 12617 nepismenih lica, tj. 2,35% od ukupnog broja stanovništva. Od ukupnog broja nepismenih u Crnoj Gori većinu čine žene 10611, dok je nepismenih muškaraca 2006 (radi se o osobama starije

¹⁵ Učešće djece stare od 6 do 14 godina koja pohađaju osnovnu školu u odnosu na ukupan broj djece te starosne dobi

stariosne dobi koje pretežno žive u ruralnim sredinama). Prema istraživanju MONSTAT¹⁶ (2009) stopa nepismenih među RAE populacijom je 42%, i izraženija je kod žena – 55%, dok je kod muškaraca 29%.

Problem nepismenosti posebno je izražen kod romske populacije u Crnoj Gori (domicilni i raseljeni Romi). Najizraženija stopa nepismenosti je među RAE populacijom starosti 65 i više godina i iznosi 57 %, a najmanja nepismenost kod populacije dobne grupe 40 do 44 godine. Neformalnim oblikom obrazovanja obuhvaćeno je 2,3% RAE populacije starije od 14 godina. Početni korak u dostizanju pismenosti je ostvarivanje elementarnog funkcionalnog opismenjavanja, koje podrazumijeva osnovnu sposobnost čitanja, pisanja i računanja, kao i ovladavanje minimumom znanja i vještina neophodnih za uspješno i efikasno obavljanje različitih aktivnosti u radnom, porodičnom i socijalnom okruženju.

Budući izazovi i izgledi za dostizanje ciljeva

U **predškolskim ustanovama** postoje velike razlike u obuhvatnosti djece po regionima. Na primjer, stopa upisa djece u predškolske ustanove na sjeveru Crne Gore veoma je niska (u Rožajama 5%), u centralnom dijelu taj procenat je veći (Podgorica 30%; Nikšić 28%), dok je na jugu najveći (doseže i do 46% u Tivtu).¹⁷ U pogledu kapaciteta sistema zapaža se, na primjer, da u Podgorici i u primorskim opštinama nedostaje objekata da bi se izašlo u susret potrebama djece i porodica, dok, recimo, na sjeveru, iako postoje optimalni prostorni kapaciteti, obuhvat djece nije na zadovoljavajućem nivou. Iako se u predškolskim ustanovama bilježi rast uključivanja djece sa smetnjama i teškoćama u razvoju, potrebno je povećati obuhvat ove djece od momenta otkrivanja smetnji. U toku je izrada Strategije predškolskog vaspitanja i obrazovanja (2010–2015) koja će definisati razvojne ciljeve u ovoj oblasti i predvidjeti načine i mogućnosti povećanja obuhvatnosti djece predškolskim obrazovanjem. Cilj je da na državnom nivou obuhvatnost djece predškolskim obrazovanjem do 2015. godine bude 40%. Ovaj cilj moguće je dostići ukoliko se: znatno prošire kapaciteti predškolskih ustanova; u većem obimu obuhvate djeca uzrasta do tri godine; više uključe djeca najosjetljivijih grupa, djeca RAE populacije, djeca korisnika materijalnog obezbjeđenja porodica, kao i djeca sa smetnjama u razvoju; prošire i inoviraju usluge predškolskog vaspitanja i obrazovanja; pruže nove usluge porodicama i djeci u ruralnim područjima; i osnaže kapaciteti zaposlenih i roditelja. Takođe, potrebno je definisati standarde za predškolsko obrazovanje, uključujući i za privatne i nevladine organizacije koje obavljaju poslove iz domena predškolskog vaspitanja i obrazovanja, kako bi ispunili potrebne zahtjeve za licenciranje i počeli da se bave ovom djelatnošću. Time bi se povećao procenat obuhvata djece, ali i unaprijedio proces praćenja i nadgledanja, odnosno unaprijedio opšti kvalitet.

U oblasti **osnovnog obrazovanja** cilj je obuhvatiti svu djecu iz marginalizovanih grupa, naročito djecu sa smetnjama u razvoju¹⁸ i djecu RAE populacije, i eliminisati njihovo prijevremeno napuštanje škole. Takođe, značajan zadatak predstavlja i poboljšanje kvaliteta obrazovanja za svu djecu kao i onu djecu koja su posebno ranjiva.

Do sada sprovedene evaluacije i njihovi nalazi ukazuju na to da se uočava značajna razlika između domicilnih Roma i Roma izbjeglica¹⁹. Većina izbjeglica govori romski ili albanski jezik i loše vladaju crnogorskim jezikom. Ocjenjuje se da su neki od važnijih razloga za nezadovoljavajuće školsko postignuće djece RAE populacije: ekonomska situacija, tradicionalni obrasci ponašanja, niska svijest ili izostanak informacija o obaveznosti školovanja, nedostatak nastavnog osoblja iz RAE populacije i sl. Stoga, kao najvažnije naučene lekcije iz prethodnog perioda, a samim

¹⁶ MONSTAT, „Baza RAE populacije u Crnoj Gori“, Podgorica, maj 2009. godine

¹⁷ Izvor – interna baza Ministarstva prosvjete i nauke

¹⁸ Prije svega misli se na djecu s težim, teškim i kombinovanim smetnjama u razvoju.

¹⁹ Prema istraživanju UNICEF-a i UNHCR iz 2008, 38,6% raseljenih i lokalnih RAE nemaju dokumenata, a dvije trećine njih su djeca.

tim i preporuke u pogledu obrazovanja djece RAE populacije, bile bi: povećati obuhvat romske djece predškolskim vaspitanjem i obrazovanjem; raditi kontinuirano na jačanju saradnje s porodicama, a prije svega na prevladavanju jezičkih i kulturoloških prepreka, istovremeno promovisati pravo na obrazovanje; razviti mehanizme kontinuiranog školovanja; razvijati programe „Romski asistenti” i programe desegregacije i disperzije i drugo.

U Crnoj Gori postoji niz dokumenata nastalih radi prevazilaženja i suzbijanja diskriminacije pomenutih marginalizovanih grupa i njihove potpune integracije²⁰.

U skladu s odredbama člana 19 Zakona o vaspitanju i obrazovanju **djece s posebnim potrebama** i odredbama Pravilnika o kriterijumima za određivanje oblika i stepena nedostataka, smetnji, odnosno poremećaja djece i mladih s posebnim potrebama i načinom uključivanja u obrazovne programe, formirano je 18 lokalnih komisija za usmjeravanje ove djece. Nakon donošenja prijedloga komisije za usmjeravanje, organ lokalne samouprave dostavlja Ministarstvu prosvjete i nauke obavještenja o broju usmjerene djece, programu i vaspitno-obrazovnoj ustanovi u koju je dijete usmjereno. Na osnovu toga vodi se evidencija koja ukazuje na to da je do sada u osnovne škole rješenjem komisije usmjereno 390 djece sa smetnjama u razvoju. Dijete s posebnim potrebama rješenjem se usmjerava u obrazovni program u odgovarajuću ustanovu koja je dužna da obezbijedi kadrovske, prostorne, materijalne i druge uslove za realizaciju obrazovnog programa u koji je imenovani/a usmjeren/a. Ustanova je dužna da donese individualni obrazovni program za dijete s posebnim potrebama, u saradnji s roditeljem.

Inkluzivno obrazovanje u osnovnoj školi/vrsta obuke	Broj nastavnika	Broj direktora i savjetnika
Reformska obuka A i B škole (2005)	115	
Reformska obuka C, D i E škole (2008/2009)	148	
Profesionalni razvoj na nivou škole –PRNŠ (2008/2009)	90	
UNICEF	60	
Projekat Vlade Finske	39	40
	27	38
Ukupno:		557

Zakon o vaspitanju i obrazovanju djece s posebnim potrebama²¹ prati reformska rješenja, kao i preporuke evropskih zakona u ovoj oblasti, i njegovom primjenom posljednjih godina došlo je do značajnog pomaka u oblasti inkluzije. Izmjenama i dopunama Zakona o vaspitanju i obrazovanju djece s posebnim potrebama uređuje se pravovremeno usmjeravanje i uključivanje djece s posebnim obrazovnim potrebama u odgovarajući program vaspitanja i obrazovanja, pruža im se kontinuirana podrška u mjestu koje je najbliže njihovom mjestu boravka, uz obezbjeđivanje adekvatne obrazovne tehnologije i tehničke podrške. U svim osnovnim školama u Crnoj Gori u kojima se obrazuju djeca s posebnim obrazovnim potrebama, a u skladu s rješenjem komisije za usmjeravanje, stvoreni su uslovi i mogućnost obrazovanja po individualnim obrazovnim programima, što u praksi pokazuje dobre rezultate. S tim u vezi, potrebno je uložiti dodatne napore u edukaciju kadrova u obrazovanju, zdravstvu, socijalnom staranju, podsticati međusektorsku saradnju, timski rad, umrežavanje i povezivanje sistema redovnih škola s posebnim ustanovama.

20 Strategija razvoja i redukciju siromaštva (SRRS), 2004–2006. godina,
• Strateški plan reforme obrazovanja 2005–2009 (MPiN)
• Strategija razvoja i redukciju siromaštva (SRRS), period 2007–2011. godina
• Nacionalni akcioni plan za „Dekadu uključenja Roma 2005–2015” u Crnoj Gori
• Strategija za poboljšanje položaja RAE populacije u Crnoj Gori 2008–2012.
• Strategija inkluzivnog obrazovanja u Crnoj Gori (2008–2012)
• Strategija za integraciju osoba s invaliditetom (2008–2012)

21 *Službeni list RCG*, br. 80/04

Evidencija Ministarstva prosvjete i nauke pokazuje da je do sada rješenjem komisija za usmjeravanje djece s posebnim potrebama u srednje škole usmjereno 11 djece sa smetnjama u razvoju. Analize Ministarstva prosvjete i nauke pokazuju da je potrebno raditi na edukaciji kadra za rad s djecom s posebnim obrazovnim potrebama. U skladu s tim, u saradnji sa Centrom za stručno obrazovanje, pripremaju se aktivnosti na formiranju trenerskog tima za inkluzivno obrazovanje na nivou srednjeg stručnog obrazovanja; na organizovanju mreže za stručnu podršku i rad na afirmaciji pozitivnih stavova u odnosu na prirodu inkluzivnog obrazovanja.

U oblasti srednjeg obrazovanja, sva djeca koja ispunjavaju propisane uslove, nezavisno od njihove nacionalne ili vjerske pripadnosti, upisuju se u srednje škole, pod jednakim uslovima. Upoređivanjem podataka Ministarstva prosvjete i nauke o broju učenika koji završe osnovno školsko obrazovanje s brojem učenika koji se upišu u prvi razred srednje škole, može se zaključiti da je visok procenat učenika koji nastave obrazovanje nakon osnovne škole, te nam je cilj da stvorimo uslove da sva djeca i steknu srednjoškolsko obrazovanje. Srednje obrazovanje, koje nije obavezno, realizuje se na službenom jeziku. Učenici RAE populacije kojih je u srednjim školama mali broj (prema procjenama Kancelarije UNICEF u Podgorici tek nešto više od 1% djece srednjoškolskog uzrasta iz RAE populacije upisano je u srednju školu) u većini slučajeva upisuju se prema principu pozitivne afirmativne akcije, a Vlada Crne Gore za upisane učenike RAE populacije srednjih škola obezbjeđuje stipendije i besplatne udžbenike. U sredinama gdje pripadnici nacionalne ili etničke grupe čine znatan dio stanovništva, obrazovno-vaspitni proces odvija se i na jeziku te nacionalne ili etničke grupe (albanskom).

Prema podacima Ministarstva finansija, **izdvajanja za obrazovanje u odnosu na BDP** u posljednje tri godine iznosila su:

	2006.	2007.	2008.
BDP	2 148,90 mil €	2 807,90 mil €	3 338,00 mil €
Obrazovanje	88,67 mil €	116,99 mil €	147,22 mil €
Učešće obrazovanja u BDP	4,13%	4,17%	4,41%

Učešće od oko 4% od BDP koje se izdvaja za obrazovanje uglavnom je u skladu s učešćem kod drugih zemalja EU i regiona. Primjera radi, prosječno izdvajanje zemalja EU u 2005. godini za obrazovanje bilo je na nivou od 5% od BDP²². Takođe, izdvajanje za obrazovanje u Grčkoj, Slovačkoj i Rumuniji u 2005. godini kretalo se ispod 4% od ukupnog BDP, dok je kod skandinavskih zemalja (prepoznatih kao zemlje čije su vlade pružile najveće napore pri finansiranju obrazovanja) taj procenat iznad 7%.

Međutim, čak 82,3% izdvajanja na obrazovanje u Crnoj Gori troši se na plate i doprinose zaposlenih.

Iako je Ministarstvo prosvjete i nauke uložilo znatne napore na decentralizaciji finansiranja obrazovanja, opštine nemaju odgovarajuće zakonom propisane obaveze, tako da finansiranje cijelog sistema obrazovanja i dalje ostaje na centralnom nivou.

²² Eurostat, Population and social conditions, 2008 <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/>

Izazov reforme obrazovanja

Proces reforme obrazovanja na svim nivoima u Crnoj Gori usmjeren je ka ostvarivanju kvalitetnog obrazovanja za sve. Principi na kojima je utemeljena reforma obrazovanja jesu: decentralizacija, jednako pravo na obrazovanje svih lica bez obzira na pol, socio-ekonomsko i kulturno porijeklo, religijsku pripadnost, kao i izbor u skladu sa sopstvenim mogućnostima.

Novi obrazovni sistem osmišljen je na način da odgovori individualnim potrebama svakog pojedinca i potrebama različitih ciljnih grupa, posebno onih koje su socijalno ugrožene. Visokorizične grupe, koje su u nezavidnom položaju u pogledu sticanja adekvatnog nivoa obrazovanja, čine djeca sa smetnjama u razvoju; djeca u stanju socijalne potrebe; djeca iz ruralnih sredina; Romi, Aškalije i Egipćani.²³

Na početku reforme obrazovanja u Crnoj Gori posebna pažnja posvećena je pitanju definisanja sveobuhvatnog sistema obezbjeđivanja kvaliteta s jasnim kriterijumima koji će omogućiti osiguranje kvaliteta „na ulasku“ u sistem, ali i praćenje i evaluaciju u toku procesa, kao i „na izlasku“ iz sistema.

Adekvatno obezbjeđivanje kvaliteta na ulasku u sistem obrazovanja osigurava se kroz postupak licenciranja ustanova koje izvode javno važeće obrazovne programe, odnosno kroz obavezu ispunjavanja uslova za osnivanje ustanova u oblasti obrazovanja i vaspitanja i kroz angažovanje adekvatnog nastavnog kadra, koji mora ispunjavati propisani nivo i profil obrazovanja, a u skladu s odredbama seta zakona iz oblasti obrazovanja i usvojenim obrazovnim programima. Pored toga, osiguranje kvaliteta u ovom dijelu obezbjeđuje se i kroz pripremu i usvajanje obrazovnih programa za različite nivoje obrazovanja.

Proces reforme obrazovanja dao je puni prioritet uvođenju ICT u obrazovni sistem i ima za cilj razvoj informatički obrazovanog društva, kako s aspekta osnovne informatičke pismenosti, tako i s aspekta specijalističkih odnosno ekspertskih znanja. Trenutno je u osnovnim školama odnos broj računara po učeniku 1:17, dok je u srednjim školama taj odnos 1:16. Strategijom razvoja informacionog društva predviđeno je da se do 2013. godine odnos računar – učenik poveća na 1:8.

Kreiran je novi model obezbjeđivanja kvaliteta i utvrđivanja kvaliteta obrazovno-vaspitnog rada u ustanovama. Pravilnikom je definisano da se provjera kvaliteta vaspitno-obrazovnog rada u ustanovi vrši interno i eksterno, pri čemu internu procjenu kvaliteta obavlja sama ustanova, dok eksternu provjeru vrše ovlašćeni savjetnici i prosvjetni nadzornici Zavoda za školstvo (u ustanovama opšteg obrazovanja), odnosno Zavoda za školstvo i Centra za stručno obrazovanje (ukoliko je riječ o stručnom obrazovanju).

Eksternu provjeru kvaliteta, najmanje jednom u četiri godine, a po potrebi i češće, obavlja tim savjetnika/nadzornika koji se prilikom posjete ustanovi usmjeravaju na praćenje sljedećih ključnih oblasti:

- 1) postignuće znanja i vještina prema obrazovnim standardima,
- 2) kvalitet nastave/učenja,
- 3) upravljanje i rukovođenje ustanovom,
- 4) kadrovske, materijalno-tehničke i bezbjednosne uslove za rad u školi,
- 5) duh (etos) zajednice,
- 6) podrška koju škola pruža učenicima,
- 7) saradnja škole sa roditeljima, ustanovama i lokalnom zajednicom.

Na osnovu utvrđenog stanja, za svaki unaprijed definisani set indikatora odgovarajuće ključne

²³ U narednom periodu predviđena je realizacija Projekta „Podrška punom procesu socijalne inkluzije“ koji je podržan kroz program IPA 2010. Opšti cilj projekta jeste da se kroz usluge socijalnog staranja i kroz sistem obrazovanja poboljša uključivanje ranjivih, socijalno isključenih grupa. Jedan od podciljeva projekta (Inkluzivno obrazovanje) jeste da se unaprijedi, između ostalog, sam proces inkluzivnog obrazovanja i za djecu Rome. Neki od očekivanih rezultata jesu povećanje broja djece RAE populacije u redovnim predškolskim ustanovama i osnovnim školama, kao i poboljšan opšti nivo obrazovanja i školskog postignuća.

oblasti vrši se klasifikacija postignuća na četiri nivoa vrednovanja:

- 1) veoma uspješno
- 2) uspješno
- 3) zadovoljava
- 4) nezadovoljava.

Sistem obrazovanja do nivoa visokog obrazovanja prati se i evaluira i putem novine u obrazovnom sistemu Crne Gore – eksterne provjere postignuća učenika. Za obavljanje eksterne provjere postignutih standarda znanja i vještina učenika, u februaru 2006. godine, osnovan je Ispitni centar Crne Gore. Svoju osnovnu aktivnost, ali i praćenje „na izlazu“ iz sistema, Ispitni centar realizuje ili će realizovati kroz: nacionalna testiranja, nacionalna istraživanja, međunarodna istraživanja i nacionalne ispite.

Pored aktivnosti na nacionalnom nivou, a u cilju praćenja i poređenja sistema sa stanjem u drugim zemljama, Crna Gora, počev od 2006. godine, uključila se u međunarodno PISA istraživanje, potvrđujući prvim rezultatima inicijalne razloge za otpočinjanje reforme. Kako su u do sada dva realizovana ciklusa u kojima je učestvovala Crna Gora bili uključeni jedino učenici koji nijesu bili izloženi reformskim rješenjima (ciklus 2006) ili su reformskim rješenjima bili izloženi samo djelimično (ciklus 2009), očekuje se da će prve rezultate reforme Crna Gora moći da utvrdi i poredi sa drugim zemljama tek u okviru narednog ciklusa PISA istraživanja.

Ministarstvo prosvjete i nauke u okviru informacionog sistema²⁴ priprema bazu podataka učenika (po matičnom broju), što će omogućiti kvalitetnije praćenje broja lica koja napuste obrazovanje bez stečene kvalifikacije, kao i lica koja završe srednje obrazovanje. Ministarstvo prosvjete i nauke, u saradnji s nadležnim institucijama i tijelima, planira da pokrene projekat oblikovanja nacionalnog programa za sprečavanje ranog napuštanja škole (osipanje), imajući u vidu kompleksnost pitanja ranog napuštanja škole prije sticanja prve kvalifikacije i njegov uticaj na pojedinca i društvo.

Može se reći da jedan od izazova koji predstoji jeste u stvari reforma sekundarnog i tercijarnog nivoa školstva koji bi „proizvodio“ kadrove, tražene na tržištu rada. Kao jedan od ključnih ciljeva reforme stručnog obrazovanja je razvoj socijalnog partnerstva, što je najvažniji uslov za planiranje obrazovanja prema potrebama tržišta rada, u cilju podizanja kvaliteta stručnog obrazovanja, a pogotovo praktičnog obrazovanja kao njegovog dijela. Imajući u vidu ovaj cilj, kao osnov sticanja kvalifikacija u stručnom obrazovanju koji će direktno povezati obrazovanje i tržište rada i razvijati se u saradnji socijalnih partnera, uveden je standard zanimanja. Kroz standard zanimanja poslodavci iskazuju svoje zahtjeve o tome koji su ključni poslovi u određenom zanimanju i koja su znanja, vještine i kompetencije potrebne da bi se ti poslovi mogli uraditi. Izradi standarda zanimanja prethodi izrada kvalifikacione strukture/okvira u području rada, iz kojeg se vide sve kvalifikacije koje se mogu steći u tom području rada kroz formalno obrazovanje ili sertifikovanjem od nivoa kvalifikacije II do nivoa V, kao i odnos i povezanost kvalifikacija. Kvalifikacione strukture/okvira za područja rada uradile su komisije za područja rada na osnovu analize stanja u tom području rada i predviđanja razvoja djelatnosti i potreba tržišta rada. U sastav komisija za područje rada bili su uključeni predstavnici socijalnih partnera, univerziteta i škole. Kvalifikacione strukture/okvira za područja rada usvojio je Savjet za stručno obrazovanje. Komisije za područja rada (koje su se bavile kvalifikacijama od I do V nivoa) prestale su s radom. Sprovode se aktivnosti na normiranju sektorskih komisija, koje će se baviti pitanjima identifikovanja kvalifikacija potrebnih tržištu rada i obuhvatati nivoe kvalifikacija od I do VIII.

Usljed tranzicionih procesa, koji su rezultirali promjenom strukture u ekonomiji u smislu veće

²⁴ Vlada Crne Gore usvojila je 25. decembra 2008. godine „Strategiju uvođenja didaktičkog softvera u Crnoj Gori“. Obrazovni sistem igra ključnu ulogu u stvaranju informacionog društva. Uvođenjem ICT-a u obrazovni proces postižu se najveći efekti u ICT opismenjavanju građana. Za kvalitetno uvođenje ICT-a neophodno je obezbijediti velike resurse, a prije svega značajnu kompjutersku opremu, stručan nastavni kadar za primjenu ICT, mrežnu infrastrukturu, softver itd.

orijentacije ka uslugama i smanjivanjem obima industrijske proizvodnje, na tržištu rada došlo je do povećane potrebe za određenim deficitarnim zanimanjima. Zavod za zapošljavanje u okviru „aktivnih mjera zapošljavanja“ kontinuirano organizuje obuke i prekvalifikacije za sve kategorije nezaposlenih lica.

Aktivnosti koje se odnose na uključivanje mladih u tržište rada, uglavnom implementira Zavod za zapošljavanje Crne Gore, u okviru kojeg je 2007. godine počeo s radom Centar za informisanje i profesionalno savjetovanje (CIPS). Polumaturanti i maturanti preko psihološko-pedagoških službi, u svojim školama, ili direktnim kontaktom na adrese CIPS, mogu se prijaviti za razne radioničarske aktivnosti, testiranja, grupna i individualna savjetovanja, koja se, u prostorijama CIPS, sprovode kontinuirano tokom cijele godine. Ove aktivnosti odnose se na:

- profesionalno informisanje, koje se odnosi na individualno i grupno informisanje učenika i njihovih roditelja;
- profesionalno savjetovanje, koje podrazumijeva individualno i grupno savjetovanje učenika i njihovih roditelja;
- psihološko testiranje, koje uključuje pitanja i probleme vezano za psihološke aspekte izbora profesije, teškoće u odnosima i komunikaciji s ljudima, neuspjeh u školi ili radnom mjestu, povezivanje psihofizičkih zahtjeva zanimanja s individualnim karakteristikama, itd.

Budući izazovi na polju obrazovanja obuhvataju uspostavljanje Nacionalnog okvira kvalifikacija, koji će omogućiti identifikovanje potreba, razvrstavanje, upoređivanje, razvijanje i razumijevanje kvalifikacija, povezanost i jasan pregled puteva sticanja kvalifikacija, kao i priznavanje neformalnog učenja.

UNAPRIJEDITI RODNU RAVNOPRAVNOST I POBOLJŠATI POLOŽAJ ŽENA

INDIKATORI	polazna godina	posmatrane vrijednosti					cilj u 2015.
		2004.	2005.	2006.	2007.	2008.	
Zadatak # 1 – Ekonomsko osnaživanje žena²⁵							
1. Stopa zaposlenosti žena	2004.	28,8	27,6	28,7	34,8	36,1	50,0
2. Stopa nezaposlenosti žena	2004.	33,0	35,5	30,1	20,9	17,9	9,0

Zadatak # 2 – Povećati učešće žena u izabranim organima vlasti na nacionalnom i lokalnom nivou²⁶											
INDIKATORI	polazna godina	2001.	2002.	2003.	2004.	2005.	2006.	2007.	2008.	2009.	cilj u 2015.
3. Procenat mjesta koje zauzimaju žene u Skupštini Crne Gore	2001.	10,39	10,39	10,67	10,67	13,33	9,88	11,11	11,11	11,11	30,0
4. Udio žena među ministrima/kama u Vladi Crne Gore (%)	2001.	0,0	0,0	12,5	12,5	12,5	12,5	0,0	0,0	5,8	30,0
5. Udio žena među gradonačelnicima/cama (%)	2001.	0,0	9,5	14,2	9,5	9,5	9,5	4,7	4,7	4,7	30,0
6. Udio žena među odbornicima/ama u skupštinama opština (%)	2001.	6,3	8,9	8,9	8,9	8,9	8,9	11,3	11,3	12,7	30,0

Trenutno stanje i trendovi

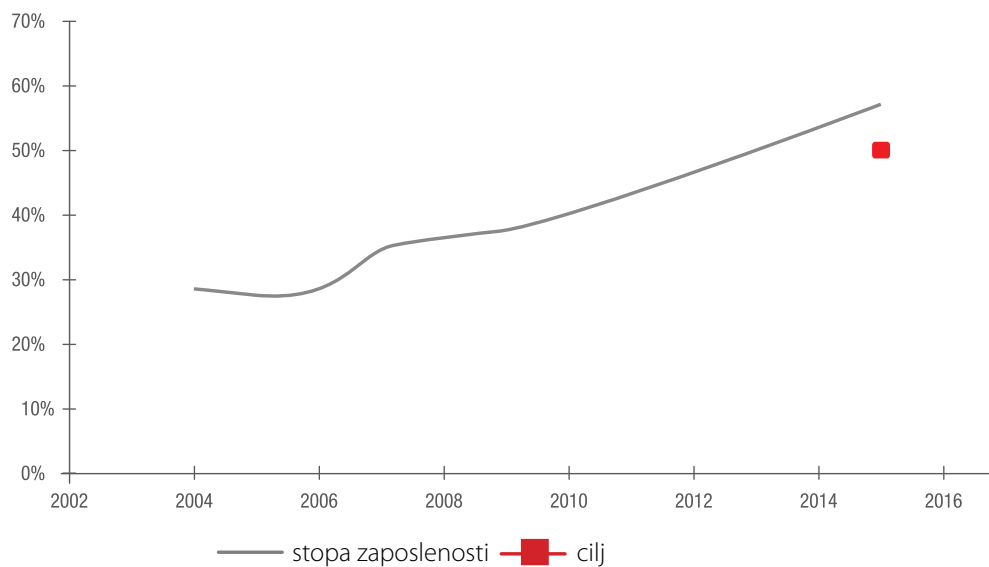
Zadatak # 1

Dijagram indikator 1

Stopa zaposlenosti žena je 2004. godine bila 28,8% dok je u 2008. godini iznosila 36,1%. Ovaj podatak pokazuje povećanje stope zaposlenosti žena, ali u isto vrijeme i to da je stopa zaposlenosti žena manja od stope zaposlenosti muškaraca koja je u 2004. godini iznosila 46,5%, dok je u 2008. godini iznosila 50,8%.

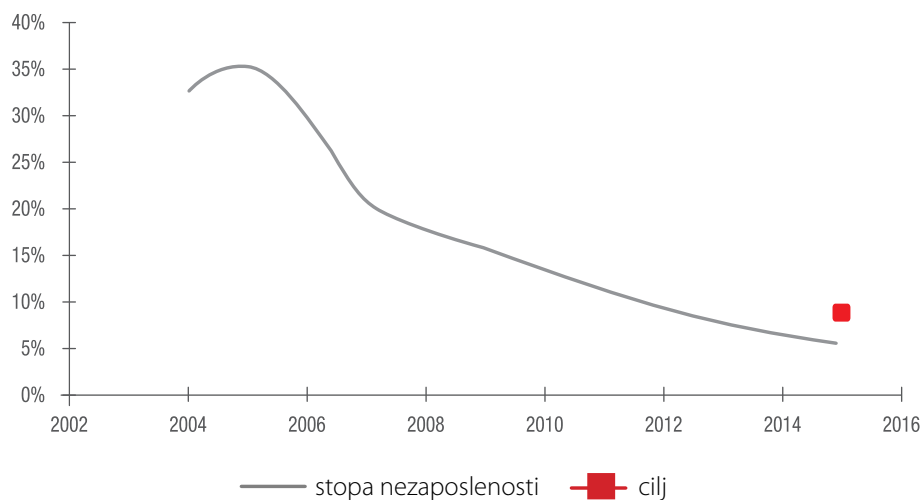
²⁵ Izvor podataka: Zavod za statistiku (MONSTAT)

²⁶ Izvor podataka: Odjeljenje za rodnu ravnopravnost Ministarstva za ljudska i manjinska prava

Dijagram indikator 2

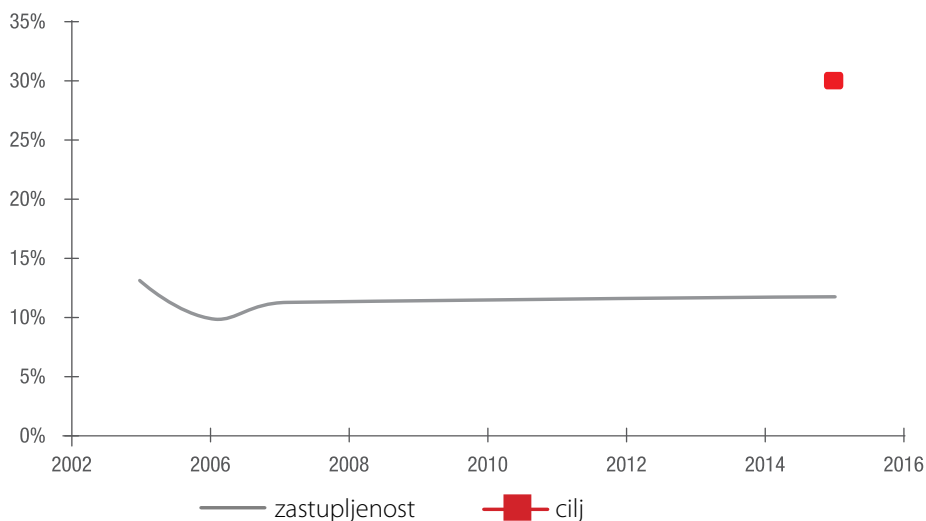
Stopa nezaposlenosti žena je iznosila 33% u 2004. godini dok je u 2008. godini iznosila 17,9%. Uočljivo je da se učešće žena u ukupnom broju nezaposlenih lica konstantno smanjuje.

Zadatak # 2

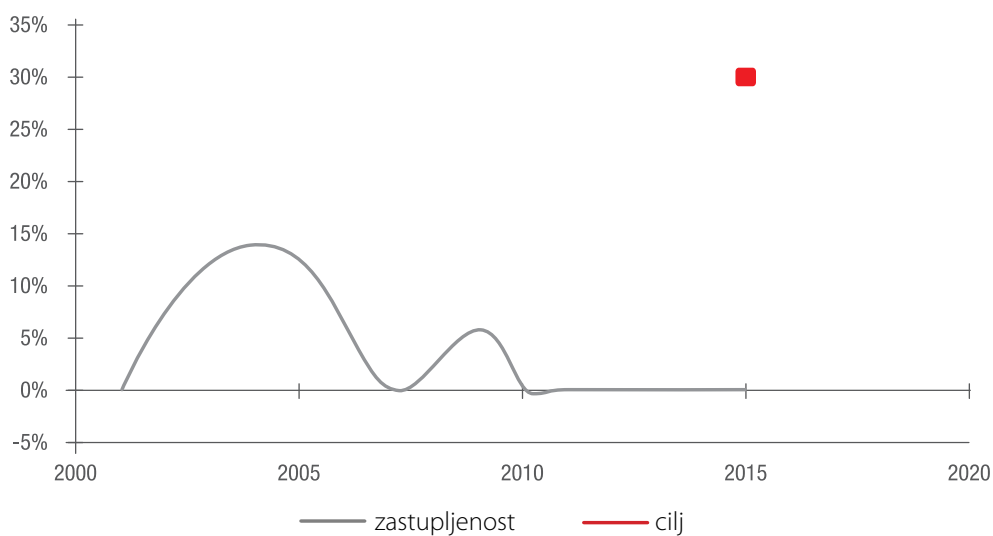
Dijagram indikator 3

Nakon izbora održanih 2009. godine od 81 poslanika/ca devet je žena ili 11,1%, što predstavlja blagi porast učešća žena u odnosu posljednje posmatrane izbore 2001. godine kada je taj procenat iznosio 10,39%.

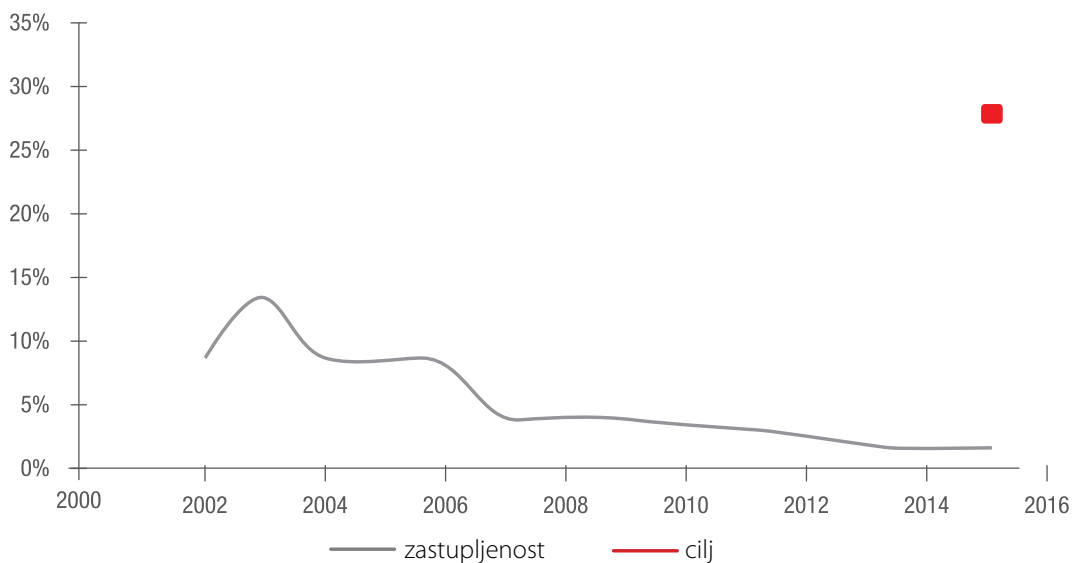
Dijagram indikator 4

U Vladi Crne Gore 2003. godine bilo je dvije ministarke od ukupno 16 ministara (12,5%), dok je 2007. godine prvi put žena obavljala funkciju potpredsjednice Vlade. U 2009. godini jedna žena od ukupno 17 ministara obavlja funkciju ministarke (5,8%). U poređenju s podatkom iz 2001. godine kada nije bilo nijedne žene na mjestu ministarke, ovo predstavlja povećanje.

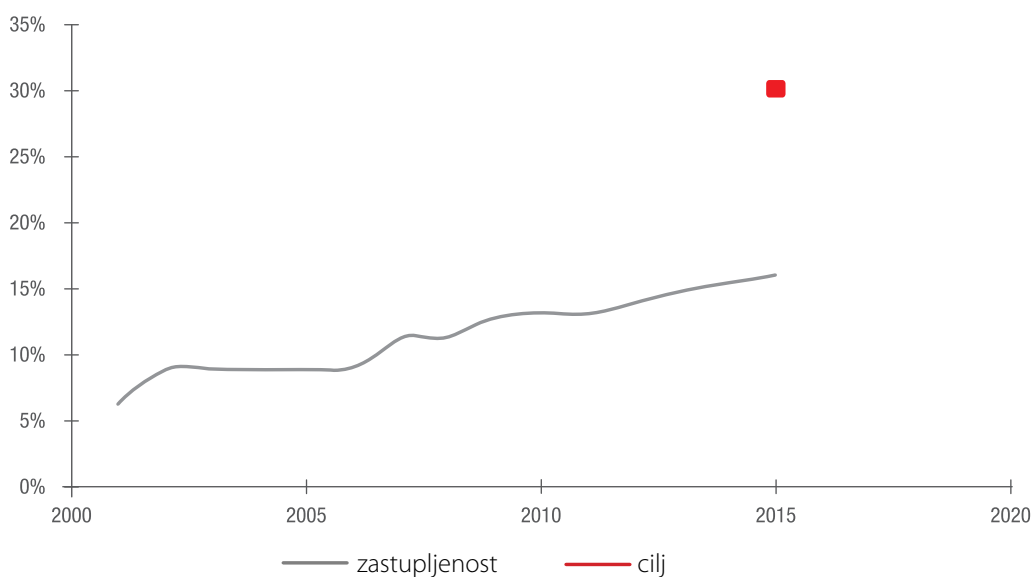
Dijagram indikator 5

Ovdje je važno naglasiti podatak da je 2003. godine od 21 predsjednika opštine u Crnoj Gori bilo tri žene koje su obavljale tu funkciju, dok samo jedna žena obavlja tu funkciju u 2009. godini.

Dijagram indikator 6

Zastupljenost žena među odbornicima/ama u lokalnim skupštinama opština pokazuje blagi porast u odnosu na 2001. godinu kada je bilo 6,3% žena na ovim mjestima, ali još uvijek nedovoljan da bi se postigao cilj od 30%.

Mehanizmi za dostizanje rodne ravnopravnosti

U Crnoj Gori je uspostavljena institucionalna²⁷ i zakonska osnova²⁸ za unapređenje rodne ravnopravnosti. Međutim, evidentno je da se žene još uvijek nalaze u nepovoljnijem položaju u odnosu na muškarce u mnogim aspektima života i rada u Crnoj Gori. Naime, iako žene u većem broju završavaju fakultete²⁹, kao i magistarske studije³⁰, one nijesu ravnopravno zastupljene na mjestima donošenja odluka. Podaci o doktorima nauka variraju iz godine u

27 U Crnoj Gori, do sada, osnovana su dva institucionalna mehanizma koji se bave pitanjima rodne ravnopravnosti. Odbor za ravnopravnost polova Skupštine Republike Crne Gore je osnovan 11. jula 2001. godine. Kancelarija za ravnopravnost polova osnovana je na sjednici Vlade Crne Gore 27. marta 2003. godine i funkcionisala je u okviru Generalnog sekretarijata Vlade do aprila 2009. Godine, kada postaje Odjeljenje za rodnu ravnopravnost u Ministarstvu za ljudska i manjinska prava.

28 Zakon o rodnoj ravnopravnosti usvojen je 27. jula 2007. godine (*Sl. listu RCG* br. 46/07). Ovaj Zakon predstavlja prvi antidiskriminacioni zakon u Crnoj Gori i najznačajniji mehanizam za eliminaciju diskriminacije po osnovu pola i uspostavljenje rodne ravnopravnosti. Plan aktivnosti za postizanje rodne ravnopravnosti u Crnoj Gori (2008–2012), koji predstavlja razvojni dokument za implementaciju politike rodne ravnopravnosti u Crnoj Gori, usvojen je 31. jula 2008. godine.

29 Od ukupnog broja diplomiranih studenata u 2007. godini studentkinja bilo je 70,5%, podatak Zavoda za statistiku

30 Od ukupnog broja magistara nauka u 2007. godini magistrica nauka bilo je 55,9%, podatak Zavoda za statistiku

godinu.³¹ Uočljivo je da u predškolskim ustanovama dominantan broj žena radi na vaspitno-obrazovnim poslovima, kao i na rukovodećim poslovima. To se može objasniti činjenicom o postojanju predrasude da je ova profesija „ženska”. Što se tiče osnovne i srednje škole, prisutan je, takođe, dominantan broj žena na obrazovno-vaspitnim poslovima, ali je drugačija situacija kada je u pitanju rukovodeći kadar i primjećuje se znatno više direktora nego direktorica.³²

Nedovoljna zastupljenost žena u politici i na mjestima odlučivanja u Crnoj Gori dijelom je rezultat tradicionalne prakse koja ženski aktivizam vezuje samo za privatnu sferu. Budući da žene u Crnoj Gori u prosjeku troše 3,6 sati na obavljanje kućnih poslova³³, upravo to može biti jedan od razloga njihovog nedovoljnog uključivanja u javnu sferu, te je stoga neophodno da se ostvari ravnopravna raspodjela obaveza i odgovornosti u porodici kako bi se ista desila i u javnom životu. Prema istraživanju „Stanja ženskih ljudskih prava u Crnoj Gori”³⁴ 38,5% muškaraca i 30,5% žena patrijarhalni pogled na svijet vidi kao jedan od najvažnijih uzročnika male zainteresovanosti žena za bavljenje politikom. Sljedeći faktor je dvostruka opterećenost žene (30,9% žena i 27,7% muškaraca). I muškarci i žene vide dio odgovornosti u političkim partijama koje ne pokazuju dovoljan interes za promociju žena u politici (22,9% muškaraca i 22,4% žena). Najveća i najupadljivija razlika je u tome što 22,6% muškaraca i samo 7,1% žena smatra da ne postoje prepreke koje ometaju žene da se bave politikom. Navedeni podaci ukazuju na to da je važno i dalje raditi na podizanju svijesti i osnaživanju kako žena tako i muškaraca o važnosti većeg uključivanja žena u politički i javni život, mijenjati društvenu svijest o ulozi i mjestu žene i eliminisati predrasude, kao i da je neophodno veće uključivanje političkih partija u ova pitanja. Takođe, primjetan je podatak da su žene značajno zastupljene među pomoćnicama ministara, kao i da je trend njihovog učešća na ovim pozicijama u stalnom porastu.³⁵ To još jednom potvrđuje da su žene u većem broju zaposlene na nižim položajima, dok je vrh piramide moći još uvijek rezervisan za muškarce.

Takođe je primjetno da se žene još uvijek obrazuju za takozvana „ženska zanimanja”. Dominantno ženske profesije u Crnoj Gori su u oblastima: obrazovanja, zdravstva, socijalnog staranja, medija, a na pozicijama odlučivanja u istim oblastima većinski se nalaze muškarci. Žene su najzastupljenije u uslužnim djelatnostima, kao što su hotelijerstvo, ugostiteljstvo i trgovina.

Prosječne zarade žena u odnosu na prosječne zarade muškaraca u 2004. godini iznosile su 81,9%, dok je u 2009. godini taj podatak iznosio 86,2%. Ovaj podatak jasno ukazuje na to da postoji razlika u platama žena i muškaraca, kao i da žene pokrivaju slabije plaćena mjesta.

Uticaj ekonomske krize odrazio se i na povećanje stope nezaposlenosti u Crnoj Gori, što se odmah reflektuje i na povećanje nezaposlenosti žena ali i muškaraca. Tako je na dan 26. april 2010. godine broj nezaposlenih iznosio 33054 od čega je 14702 žena. U poređenju sa 26. aprilom 2009. godine kada je ovaj podatak iznosio 29200 od čega je 12939 žena, trend rasta je 13,20%.³⁶

Zvanični podaci o imovini žena u Crnoj Gori ne postoje, izuzev pojedinačnih istraživanja koja su rađena i koja pokazuju da su žene u veoma malom procentu vlasnice kuće, stana, imanja i automobila. Neposjedovanje imovine otežava ženama mogućnost da dobiju kredit i osnuju svoje preduzeće. Zadatak je da podaci o vlasništvu i osnivanju preduzeća od strane žena budu dostupni do 2015.

Važno je naglasiti i odnos medija prema ženama u Crnoj Gori i činjenicu da nerijetko prenose

31 100,00% žena je doktoriralo 2007. godine, dok je taj procenat u 2008. godini iznosio 21,4%, podatak Zavoda za statistiku

32 U školskoj 2008/2009. godini od ukupnog broja direktora osnovnih škola žene čine 16,0%, dok u srednjim školama čine 10,2%

33 Istraživanje „Rodni barometar” urađeno za potrebe Vladine kancelarije za rodnu ravnopravnost, Agencija Altera MB, 2007. godine

34 Istraživanje sprovedla NVO Anima iz Kotora u saradnji sa studentkinjama Ženskih studija i aktivistkinjama nevladinog sektora, 2007. godine

35 31,5% u 2009. godini

36 Podatak Zavoda za zapošljavanje Crne Gore

patrijarhalne uloge žena koje se vezuju samo za privatnu sferu, iako je Zakonom o rodnoj ravnopravnosti propisana obaveza medija da promovišu rodnu ravnopravnost kroz programsku koncepciju. U oblasti medija ne postoji zvanična statistika koja bi pružila podatke o broju zaposlenih žena u medijima na svim pozicijama, iako je primjetno da je veliki broj žena zaposlen u medijima. U medijima, kao i u drugim oblastima, neophodno je raditi statističke i kvalitativne analize kako bi se unaprijedila statistika u svim oblastima života i rada žena i muškaraca.

U krivičnom zakoniku Crne Gore (član 220) sankcionisano je krivično djelo nasilje u porodici i porodičnoj zajednici. Takođe, izrađen je poseban zakon koji se bavi ovom problematikom – Zakon o zaštiti nasilja u porodici – koji se trenutno nalazi u skupštinskoj proceduri i njegovo usvajanje se uskoro očekuje. Novina ovog Zakona ogleda se u hitnosti intervencije i pojačanim zaštitnim mjerama. Uprava policije evidentirala je u 2009. godini ukupno 487 (507) krivičnih djela nasilja u porodici ili u porodičnoj zajednici, što je u poređenju s 2008. godinom manje za 4%. Sva djela su procesuirana nadležnim tužilaštvima s ukupno 485 krivičnih prijava, kojima su obuhvaćena 492 lica. U 95% slučajeva izvršioци krivičnog djela su muškog pola, među kojima je registrovano i 187 ili 38% povratnika. Žrtve nasilja u porodici i porodičnoj zajednici ukupno su 533 osobe, od kojih su 433 ili 81,2% ženskog pola.³⁷ Usvajanjem Zakona o zaštiti od nasilja u porodici osnažiće se mehanizmi zaštite žrtava nasilja u porodici, jačati saradnja između relevantnih organa koji se bave ovim pitanjem, unapređivati sistem prikupljanja podataka o slučajevima nasilja itd. Predviđeno je donošenje posebne strategije koja bi za predmet imala zaštitu od nasilja u porodici.

Krivično djelo trgovine ljudima normirano je Krivičnim zakonikom Crne Gore (član 444). Imajući u vidu činjenicu da je Crna Gora zemlja tranzita kada je u pitanju trgovina ljudima, te da ista nema karakter pojave, već se može posmatrati isključivo na nivou pojedinačnih slučajeva zvanične statistike o broju podnesenih krivičnih prijava, podignutih optuženja i donijetih presuda, za period 2003–2009. godine, govore jasno o tome da se postojeći zakonski propisi efikasno primjenjuju. U periodu od 2004. do 1. juna 2009. godine, Uprava policije podnijela je 15 krivičnih prijava za krivično djelo trgovina ljudima i jednu krivičnu prijavu za krivično djelo trgovina djecom radi usvajanja. U istom periodu državni tužioci su podigli optužnice protiv 38 lica za krivično djelo trgovina ljudima i optužnice protiv šest lica za krivično djelo trgovina djecom radi usvajanja. Nadležni sudovi su u istom izvještajnom periodu donijeli ukupno 17 presuda protiv 44 lica.³⁸

Među posebnim grupama žena najveća neravnopravnost primijećena je svakako kod Romkinja. Zbog tradicije i patrijarhata koji je još uvijek snažno prisutan u ovoj populaciji, one su dvostruko diskriminisane i suočene s preprekama za obrazovanje i učenje, što dalje prouzrokuje prepreke u učestvovanju u drugim oblastima života i rada. Prema podacima ankete³⁹ među polaznicima programa elementarnog funkcionalnog opismenjavanja i njihovim porodicama, bez formalnog obrazovanja je 81,8% Romkinja, završen prvi razred osnovne škole ima 6% Romkinja, drugi razred osnovne škole ima 3%, treći razred ima 9,1%. U ciljnoj grupi 75,8% Romkinja nije pismeno u Podgorici i Nikšiću a 24,2% je pismeno, 60% muškaraca je nepismeno, 66,6% neudatih Romkinja od 15 do 30 godina, 27,2% udatih i 6,1% razvedenih među Romkinjama koje su izrazile spremnost za obrazovanje i učenje.

Istraživanje o romskim adolescentima u najvećem riziku i podaci o HIV pokazuju da su među djevojčicama, brak i trudnoća u ranijim godinama uobičajeni, dok polni i reproduktivni zdravstveni problemi, osim HIV, takođe predstavljaju prijetnju njihovom zdravlju i blagostanju. Polni odnosi bez zaštite veoma su zastupljeni. Ostali prepoznati ranjivi faktori su nivo formalnog

³⁷ Podatak Uprave policije, 2009. godine

³⁸ Vladina Kancelarija za borbu protiv trgovine ljudima, 2009.

³⁹ Fondacija za stipendiranje Roma, 2007. godine

obrazovanja, koji su izuzetno niski među ovom grupom – više od 22,3% dječaka i 44% djevojčica nikada se ne upiše u školu.⁴⁰

Budući izazovi i izgledi za dostizanje ciljeva

Kako bi se postigli navedeni ciljevi u Crnoj Gori, a koji se tiču unapređenja rodne ravnopravnosti, naročito u oblasti ekonomskih prava i povećanja učešća žena u sferi politike i odlučivanja, neophodno je i dalje raditi na eliminaciji predrasuda i stereotipa vezanih za rodne uloge, daljem unapređenju zakonske regulative kao i njenoj dosljednoj primjeni, uvođenju rodne ravnopravnosti u sve politike i programe kako na nacionalnom tako i na lokalnom nivou. Dodatno, neophodno je konstantno raditi na edukaciji i muškaraca i žena kako bi zajedničkim snagama postigli cilj, a to je demokratsko društvo bez razlika po osnovu pola. Ukupna javnost u Crnoj Gori, uključujući i medije, treba da pojača svoje aktivnosti ka postizanju rodne ravnopravnosti.

U cilju povećanja učešća žena u politici i na mjestima odlučivanja kao prvi korak neophodno je usvojiti izbornu zakonodavstvo koje će predvidjeti posebnu mjeru 30% žena na izbornim listama i prilikom raspodjele mandata. U višegodišnjem radu na polju osnaživanja žena i unapređenja rodne ravnopravnosti sproveden je niz aktivnosti i inicijativa za uvođenje ovakve mjere. Međutim, ona do sada nije realizovana. Kako je sada u toku izmjena izbornog zakonodavstva, prilika je da se reguliše i ovo pitanje. Usvajanjem kvote od 30% za manje zastupljeni pol obezbijediće se ostvarenje zadatih ciljeva iz Zadatka 2. Povećanjem učešća žena na mjestima odlučivanja doći će i do promjene shvatanja uloge i mjesta žene u društvu i doprinijeće promjenama u svim navedenim oblastima u kojima je vidljiv neravnan položaj žena u Crnoj Gori. Takođe, potrebno je nastaviti aktivnosti na efikasnoj primjeni Zakona o rodnoj ravnopravnosti i Plana aktivnosti za postizanje rodne ravnopravnosti.

U skladu s navedenim, izazovi u narednom periodu biće: ostvarenje cilja od 30% zastupljenosti žena na mjestima odlučivanja; smanjenje nezaposlenosti žena, kao i stimulisanje preduzetništva kod žena; prevazilaženje tradicionalne prakse i pogleda na ulogu žene u društvu; promovisanje ženskih ljudskih prava, kontinuirani rad s posebnim grupama žena, kao što su žene sa sela, žene s invaliditetom, starije žene, Romkinje.

40 Izvor Kancelarija UNICEF Podgorica

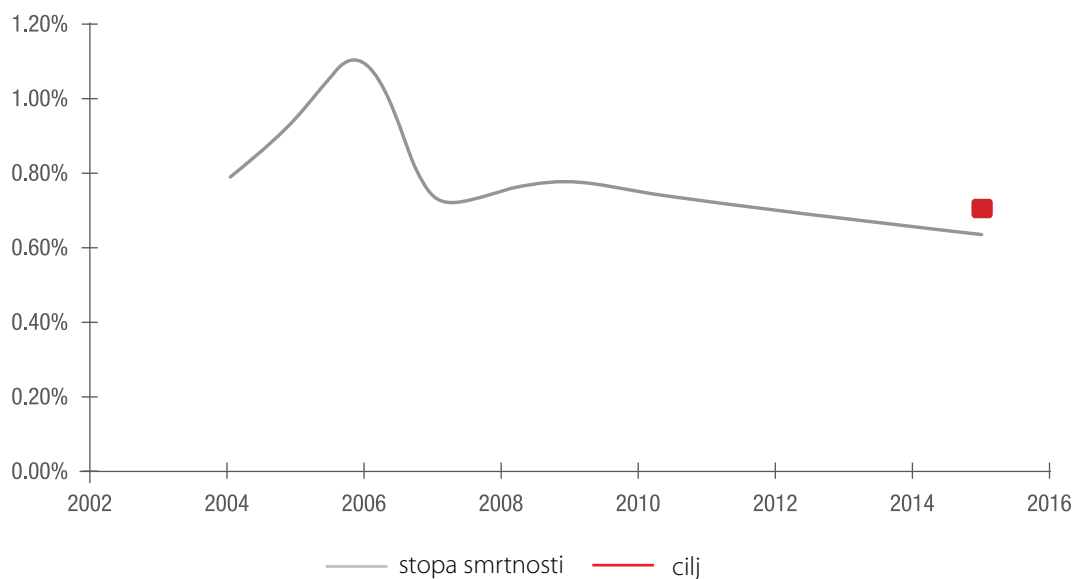
SMANJENJE STOPE SMRTNOSTI DJECE

INDIKATORI	polazna godina	posmatrane vrijednosti					cilj u 2015.
		2004	2005.	2006.	2007.	2008.	
Zadatak # 1 – Smanjiti vrijednost pokazatelja na osmoro umrle odojčadi na 1000 živorođene djece							
1. Stopa mortaliteta odojčadi (na 1000 živorođene djece)	2004.	7,8	9,5	11,0	7,4	7,5	7‰
2. Stopa mortaliteta djece do pet godina starosti (na 1000 živorođene djece)	2004.	9,5	11,1	12,1	8,7	8,2	8‰
Zadatak # 2 – Imunizacija sve djece do godinu dana starosti							
3. Udio jednogodišnjaka vakcinisanih protiv boginja	2004.	91,7	90,3	91,8	91,6	89,5	95%
4. Udio djece vakcinisane sa BCG, DTP, OPV i vakcinom protiv Hepatitisa B	2004.						
BCG		97,6	98	98,4	98,2	98,1	100%
DTP		95,1	94,6	92,8	93,1	96,1	97%
OPV		95,0	94,6	92,9	93,2	96,1	97%
Hepatitis B		91,3	91,4	92,5	91,6	94,8	97%
Zadatak # 3 – Smanjiti smrtnost djece od 0 do 4 godine uzrokovane nezgodama							
5. Broj nesrećnih slučajeva djece 0–4 godine sa smrtnim ishodom na ukupnu populaciju	2004.	2	2	2	3	1	<2

Jedan od suštinskih ciljeva razvoja svake zemlje jeste smanjenje stope mortaliteta odojčadi. U tom smislu definisano je nekoliko zadataka koji treba da omoguće održavanje i unapređivanje planiranog cilja.

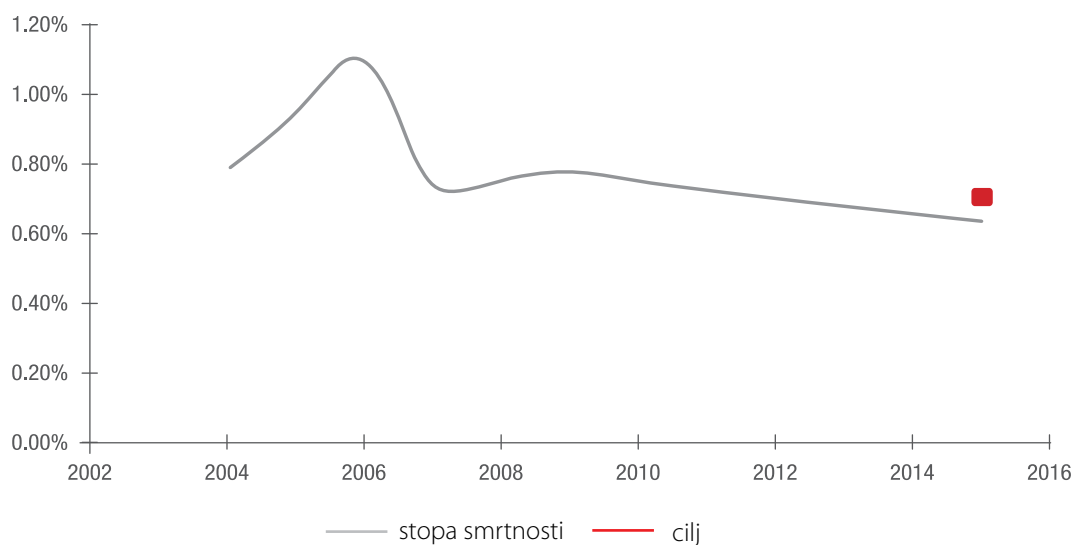
Zadatak # 1 – Smanjiti vrijednost pokazatelja na osmoro umrle odojčadi na 1000 živorođene djece

U navedenom periodu primijetne su značajne oscilacije vrijednosti pokazatelja stope mortaliteta odojčadi, pri čemu je najniža vrijednost zabilježena 2007. godine i iznosila je 7,4‰. Ovaj pokazatelj je veoma senzitivan, jer ukazuje, ne samo na umiranje djece u prvoj godini života, nego i na standard života u zemlji, organizaciju zdravstvene službe i brigu koja se pruža ženama u vezi s trudnoćom, porođajem i postporođajnim periodom.

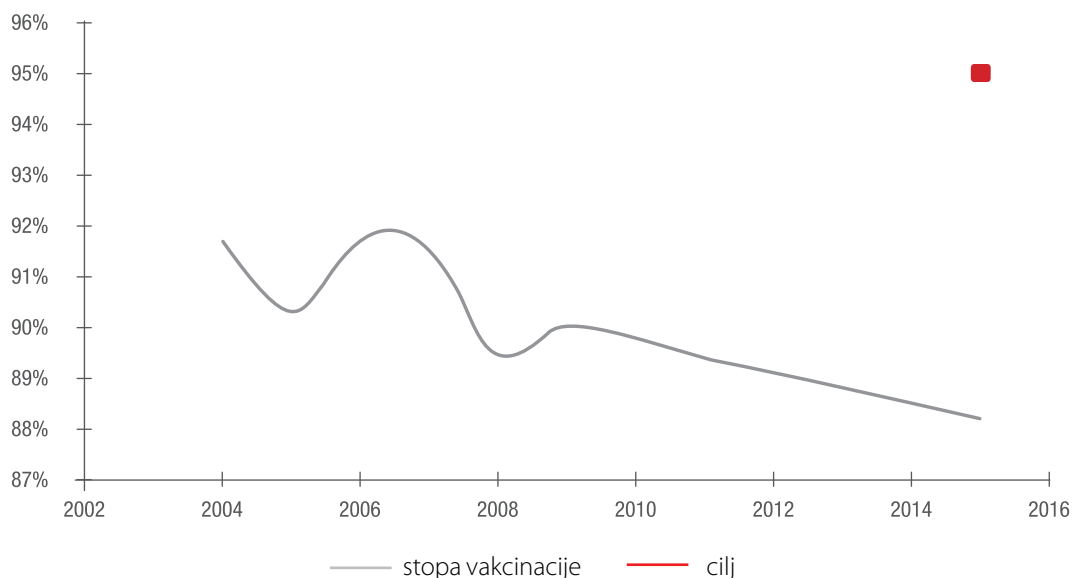
Svjetska zdravstvena organizacija (WHO) zacrtala je da u zemljama kao što je Crna Gora vrijednost ovog pokazatelja treba da bude manja od desetoro umrle odojčadi na 1000 živorođene djece. Prema Strategiji razvoja zdravstva do 2015. godine, stopa mortaliteta odojčadi treba da iznosi ispod osmoro umrle djece na 1000 živorođene djece. U skladu s posljednjim podacima kojima raspolažemo, možemo navesti da je u Crnoj Gori ostvaren planirani cilj za 2015. godinu. Vrlo je značajno da se pored definisanih ciljeva, intenzivnije radi na ostvarivanju planiranih zadataka, kako bi se vrijednost pokazatelja smrtnosti djece u prvoj godini života postepeno približavala vrijednostima u zemljama EU, a koje iznosi manje od četvoro umrle odojčadi na 1000 živorođene djece, što bi uticalo na smanjenje stope smrtnosti djece do pet godina.

Zbog posebnog značaja indikatora umiranja djece ispod pet godina starosti, u skladu s njegovim vrijednostima UNICEF rangira zemlje. U Crnoj Gori vrijednost se mijenjala u skladu s promjenom mortaliteta odojčadi i najniža vrijednost zabilježena je u 2008. godini i iznosila je 8,2‰ umrle djece starosti do pet godina u odnosu na 1000 živorođene djece. Ovim je planirani cilj za 2015. godinu ostvaren, ali je vrlo značajno i dalje raditi na unapređenju vrijednosti ovog pokazatelja.

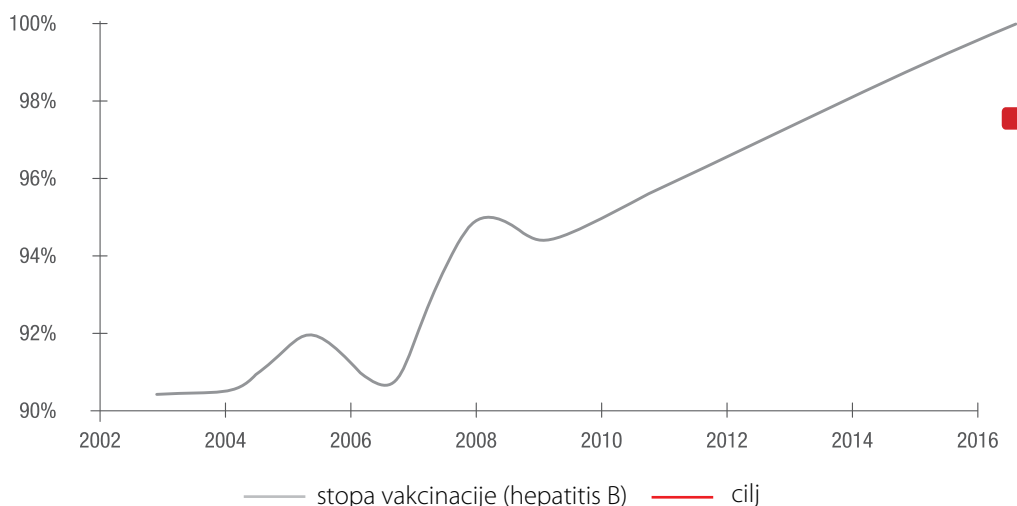
Zadatak # 2 – Imunizacija sve djece do godinu dana starosti

Obuhvat djece vakcinisane protiv malih boginja u Crnoj Gori je zadovoljavajući, zahvaljujući dobroj organizaciji praćenja kalendara vakcinacija. Može se uočiti da se učešće djece vakcinisane od malih boginja kretalo u rasponu od 89,5% do 91,8%, što je relativno mala oscilacija. Međutim, dijagram pokazuje, zbog ovakvih kretanja vrijednosti stope, da ostvarivanje cilja u planiranom periodu neće biti moguće.

Sistem zdravstva Crne Gore uložiće dodatne napore kako bi se pokazatelj obuhvata djece vakcinisane protiv malih boginja vratio na nivo iz 2007. godine. Adekvatan monitoring broja izvršenih vakcinacija, sistem stimulacije realizatora aktivnosti na nivou 95% obuhvata, kao i edukacija stanovništva o značaju sprovođenja ove mjere prevencije, predstavljaju mjere kojima sistem zdravstva nastoji poboljšati vrijednost ovog pokazatelja. Sprovođenjem planiranih mjera, za očekivati je da će se u Crnoj Gori do 2015. godine dostići 95% obuhvatnost djece vakcinisane protiv malih boginja.

Obuhvat djece vakcinisane protiv BSG, DTP, OPV i vakcinom protiv Hepatitisa B u Crnoj Gori je zadovoljavajući. Zahvaljujući dobroj organizaciji praćenja kalendara vakcinacija, Crna Gora je dostigla Milenijumski razvojni cilj u obuhvatu djece BSG vakcinom, koja je prema podacima iz 2008. godine iznosila više od 98%. Stoga je jasno da se mogu kreirati i ambicioznije vrijednosti kod ovog cilja. Kada se radi o ostalim vakcinacijama, DTP, OPV i Hepatitis, obuhvat djece, prema posljednjim podacima, kreće se oko 95% i više, te je realno očekivati da će ovaj cilj za vrijednost od 97% uskoro biti realizovan.

Iz dijagrama jasno se vidi da se za stopu vakcinacije kod Hepatitisa može očekivati postignuće cilja i prije 2015.

Zadatak # 3 – Smanjiti smrtnost djece od 0 do 4 godine uzrokovane nezgodama

Najčešći uzroci preventabilnog mortaliteta djece od 0 do 4 godine su nesrećni slučajevi i ovaj uzrok učestvuje s najvišim procentom u ukupnoj strukturi mortaliteta u većini zemalja. Međutim, podaci za Crnu Goru pokazuju nisko učešće umiranja djece zbog nesrećnih slučajeva, te treba nastojati da incidenca učešća umiranja djece zbog povreda ostane na niskim vrijednostima.

Budući izazovi i izgledi za dostizanje ciljeva

Zacrtni cilj smanjenja stope mortaliteta odojčadi realno se može ostvariti u Crnoj Gori, što se može procijeniti na osnovu trendova vrijednosti indikatora kojima se prati realizacija ovog cilja. Kako bi se implementirali planirani ciljevi i ostvarili u punoj mjeri neophodno je raditi na sprovođenju zacrtanih zadataka, čime će se realizovati planirane vrijednosti indikatora kojim se prati postizanje cilja. U tom smislu, pored aktivnosti institucija koje sprovode aktivnosti zaštite majke i djeteta, redovne imunizacije prema kalendaru, suštinsku ulogu ima sprovođenje usvojenih strategija i akcionih planova kao što su: Nacionalni plan akcije za djecu Crne Gore 2004–2010, Strategija očuvanja i unapređenja reproduktivnog zdravlja (septembar 2005. godine), Strategija razvoja zdravstva Crne Gore (septembar 2003. godine) i sl.

Reformisani sistem primarne zdravstvene zaštite omogućio je ženama slobodu u izboru dva ljekara, od kojih je jedan ginekolog, koji treba da pruži zaštitu zdravlja žena u vezi s trudnoćom, porođajem i postporođajnim periodom, te na takav način ostvari adekvatnu brigu o zdravlju i majke i djeteta. Osim toga, značajno je napomenuti da od 2009. godine u sklopu Savjetovališta za reproduktivno zdravlje realizuje se Program za trudnice, koji pruža znanja budućim roditeljima o dobrom roditeljstvu, vještinama pružanja prenatalne i postnatalne njege uključujući značaj dojenja za zdravo i srećno djetinjstvo novorođenčadi. Ovaj Program značajno je unaprijedio promotivne aktivnosti reproduktivnog zdravlja i prevenciju nastanka bolesti. Sprovođenjem aktivnosti Savjetovališta obezbijeđeno je pružanje informacije i podizanja kvantuma znanja u oblasti bezbjednog porođaja i adekvatne brige o novorođenčetu, kao i zaštiti zdravlja buduće majke.

U realizaciji postavljenih zadataka značajno je pratiti i sljedeći indikator koji nijesmo predstavili

u tabeli, a odnosi se na: „Procenat pothranjene novorođenčadi s težinom od 2500 grama ili manje (na 1000 živorođene djece). Pokazatelj učešća djece s manjom tjelesnom masom na rođenju vrlo je značajan zbog ukazivanja na poseban rizik takve djece za nastanak komplikacija nakon rođenja. Preporuka je da se ovaj pokazatelj redovno prati u rutinskoj zdravstvenoj statistici kako bi ukazivao na rizike po zdravlje novorođenčadi. Antropometrijski pokazatelji su najznačajniji pokazatelji zdravlja djece, što opravdava praćenje pokazatelja tjelesne mase za dob i tjelesne mase za tjelesnu dužinu odojčadi. Procenat pothranjene novorođenčadi s težinom od 2500grama ili manje (na 1000 živorođene djece) u 2000. godini iznosio je 49,4 na 1000 živorođene djece, a u 2008. godini 45,9, prema podacima MONSTAT.

Ukupna stopa dojenja u Crnoj Gori je niska, doji se svako peto dijete (19%) do šestog mjeseca, a svako četvrto do trećeg mjeseca (26%), što je značajno ispod preporučenog nivoa. U odnosu na stopu dojenja postoje velike geografske i socijalne razlike (stopa je znatno veća među ženama na sjeveru i onima koje su manje obrazovane). Ovo ima ozbiljne posljedice po zdravlje djece i razvoj uopšte i indirektno je u negativnoj korelaciji s povećanjem smrtnosti kod djece. Drugim riječima, djeca koja se doje manje su otporna na infekcije i druge bolesti i ranjivija na bolesti koja mogu izazvati smrtnost.⁴¹

Pored navedenih, zbog velikog značaja trebalo bi uključiti narativno praćenje pokazatelja umiranja djece mlađe od pet godina u odnosu na broj djece te starosne dobi, kao i učešće umiranja djece ove starosti u opštoj strukturi mortaliteta stanovništva Crne Gore. Praćenje ovih pokazatelja ne iziskuje dodatno traženje podataka, a veoma je značajno u smislu adekvatne prezentacije postojećih tendencija njihove vrijednosti. Smanjenje učešća umiranja djece u opštoj strukturi mortaliteta nastojanja su svih zemalja, jer je očekivano da dominantno učešće u umiranju jedne populacije imaju stari, a da je učešće umrle djece u opštoj strukturi mortaliteta vrlo malo.

Mada se zdravlje djece ne može u potpunosti odvojiti od zdravlja majki, složili smo se da ove starosne kategorije razdvojimo, kako bismo adekvatnije pratili zdravstveno stanje ove dvije posebno vulnerabilne kategorije stanovništva. Kod cilja unapređenja zdravlja majki definisan je jedan zadatak – održavati i unaprijediti reproduktivno zdravlje majki (u vezi s trudnoćom, porođajem i postporođajnim periodom), koji će se pratiti sa više relevantnih indikatora zdravlja.

⁴¹ Izvor: Kancelarija UNICEF u Crnoj Gori

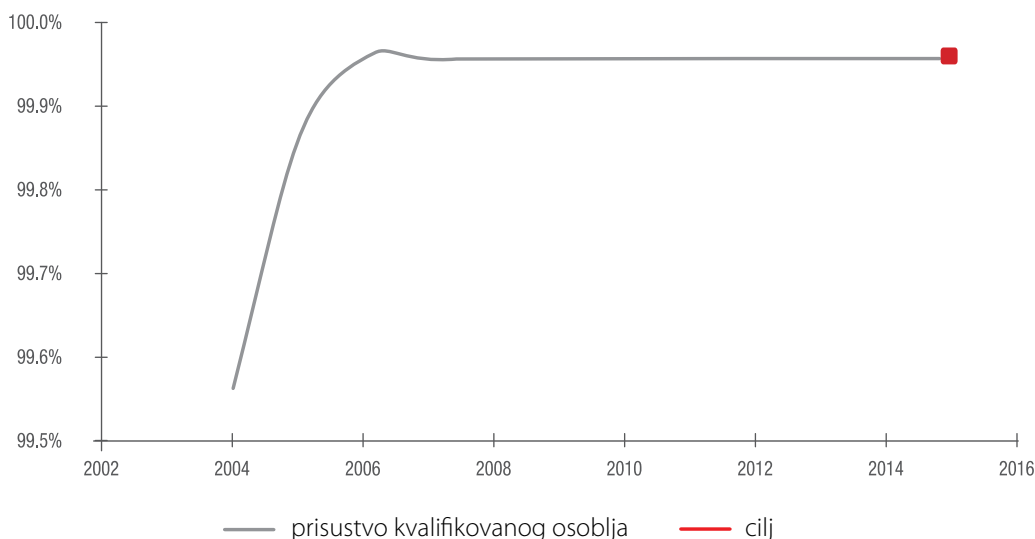

UNAPRIJEDITI ZDRAVLJE MAJKI

INDIKATORI	polazna godina	posmatrane vrijednosti					cilj u 2015.
		2004.	2005.	2006.	2007.	2008.	
Zadatak # 1 – Održavati i unaprijediti reproduktivno zdravlje majki							
1. Stopa smrtnosti majki na 100000 živorođene djece	2004.	0	0	0	12,76	0	10‰
2. Procenat porođaja kojima je prisustvovalo kvalifikovano medicinsko osoblje	2004.	99,6	99,9	100	100	100	100%

Zadatak # 1 – Održavati i unaprijediti reproduktivno zdravlje majki

U Crnoj Gori se u navedenom periodu bilježi samo jedan slučaj umiranja žena u trudnoći, na porođaju ili postporođajnom periodu do 2007. godine. S obzirom na to da se ova stopa po međunarodnim standardima izračunava na 100000 živorođene djece, ona primjenom ove metodologije u slučaju Crne Gore iznosi 12,76 ‰, iako je u realnosti zabilježen samo jedan smrtni ishod. Drugim riječima, usljed male populacije u Crnoj Gori i time manjeg broja živorođene djece u odnosu na međunarodni standard od 100000, mora se imati na umu fenomen da mala promjena u događaju dovodi do značajnih promjena u vrijednosti indikatora. Stoga je uputno vrijednost ovog pokazatelja ispratiti i s apsolutnim brojem događaja.

Vrijednost indikatora koji se odnosi na procenat žena koje su se porađale uz stručnu pomoć ukazuje da je cilj u potpunosti ostvaren, jer se u Crnoj Gori sve žene porađaju uz stručnu pomoć. Ovim je pokazano da je zdravstvena služba uložila sve potencijale u cilju smanjenja rizika po zdravlje majke i odojčadi prilikom porođaja. Kod ovog cilja neophodno je omogućiti održavanje vrijednosti indikatora i u narednom periodu.

Pored ovog indikatora treba pratiti „Procenat porođaja kojima je prisustvovao otac djeteta“. U vezi s ovim indikatorom izuzetno je važno za razvoj zdrave porodice razvijati i nove pristupe očuvanja zdravlja majke i novorođenčadi. U Crnoj Gori je 1995. godini počela da se realizuje BFHI (Baby Friendly Hospital Initiative) podržana od strane UNICEF koja, osim boravka bebe uz majku, podrazumijeva prednost dojenja i prisustvo oca u procesu porođaja. Postoji sedam porodilišta opremljenih po standardima BFHI, koja obezbjeđuju stalno prisustvo bebe uz majku i prisustvo oca na porođaju. Prema podacima UNICEF istraživanja iz 2009. godine 7%

očeva prisustvovalo je porođaju. Praćenje prisustva očeva u porodilištu je važno budući da doprinosi smanjenju zdravstvenih komplikacija, psihološkoj stabilnosti majke i djeteta kao i ravnopravnosti muškaraca u odgovornom roditeljstvu, tj. smanjenju diskriminacije muškaraca u porodičnom funkcionisanju.

Indikator koji bi se u budućnosti mogao pratiti, a koji će uticati na unapređenje reproduktivnog zdravlja majki je „Procenat žena koje su obuhvaćene aktivnostima Savjetovališta za reproduktivno zdravlje, odnosno programom Škole za trudnice“. Savjetovališta za reproduktivno zdravlje u sklopu centara za prevenciju u okviru domova zdravlja otpočela su sa radom u 2009. godini. Trenutno u Crnoj Gori usluge pruža 18 savjetovališta za reproduktivno zdravlje. Preliminarni podaci pokazuju da je veliki broj žena obuhvaćen ovim aktivnostima.

Osim navedenog, značajnu pažnju treba posvetiti praćenu stope abortusa. Stopa abortusa se računa na 1000 živorođene djece i vrijednost ovog indikatora, trenutno, može se pratiti na osnovu broja izvršenih abortusa u javnim zdravstvenim ustanovama pri čemu se ne mogu posebno prikazati namjerni abortusi, kao ni abortusi koji su izvršeni u privatnim zdravstvenim ustanovama. Stoga, smatramo da je realan broj abortusa veći. Očekujemo da će se kao posljedica novonastale situacije u procesu reforme sekundarnog i tercijarnog nivoa zdravstvene zaštite i umrežavanja javnih i privatnih zdravstvenih ustanova, povećati stopa abortusa. Ovaj rast neće biti rezultat realnog povećanja abortusa, već boljeg registrovanja aktivnosti unutar sistema, čime će biti registrovani abortusi izvršeni i u javnim i privatnim zdravstvenim ustanovama. Stoga se predlaže praćenje ovog indikatora u narednom periodu, kako bi se utvrdila realna tendencija broja izvršenih abortusa u svim zdravstvenim institucijama.

Tabela: Stopa abortusa izvršenih u (javnim) zdravstvenim ustanovama

Posmatrana godina	2004.	2005.	2006.	2007.	2008.
Stopa abortusa	248,88	265,51	225,60	214,83	190,72

Budući izazovi i izgledi za dostizanje ciljeva

S obzirom na to da je kretanje pokazatelja stope maternalnog mortaliteta u Crnoj Gori ujednačena i vrlo niska, tendencija je održavanje ovako niske stope. Takođe, porođaji uz stručnu pomoć i do sada su obavljani u gotovo 100% slučajeva, što treba i u narednom periodu da bude praksa. Zakon o zbirkama podataka u oblasti zdravstva⁴² unaprijediće praćenje broja izvršenih abortusa kroz registre, bez obzira na vrstu ustanove u kojoj je izvršena i etiologiju samog abortusa. Za naredni period će se omogućiti praćenje pokazatelja obuhvata žena u savjetovalištim za reproduktivno zdravlje žena i smatra se da će ove aktivnosti značajno unaprijediti zdravlje budućih majki. Pored toga, definisana Strategiju očuvanja i unapređenja reproduktivnog zdravlja (septembar 2005. godine) precizirala je aktivnosti čije će sprovođenje obezbijediti dostizanje i održavanje planiranih ciljeva na adekvatnom nivou.

42 Sl. List CG br. 80/08

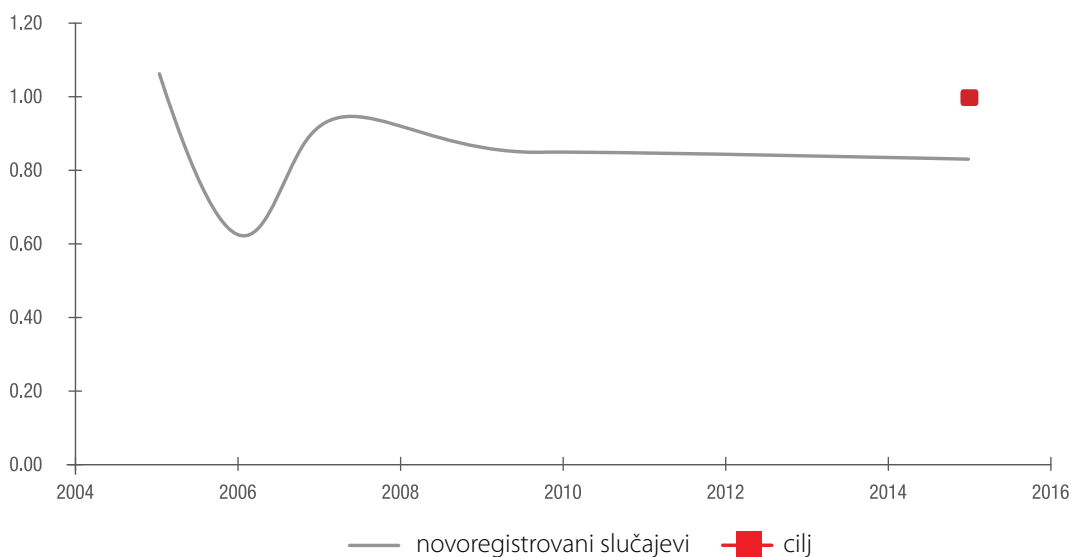

BORBA PROTIV HIV/AIDS, TUBERKULOZE I OSTALIH BOLESTI

INDIKATORI	polazna godina	posmatrane vrijednosti					cilj u 2015.
		2004.	2005.	2006.	2007.	2008.	
Zadatak # 1 – Zadržati nisku stopu prevalencije HIV-a (između 0,01 – 0,02)							
1. Stopa novoregistrovanih slučajeva (u godini) HIV na 100000 stanovnika	2004.	0,15	1,07	0,61	0,92	0,92	< 1
2. Stopa dobrovoljno testiranih na HIV	2004.	0,03	0,03	0,03	0,03	0,04	1
Zadatak # 2 – Smanjiti rasprostranjenost tuberkuloze do 2015. godine							
3. Stopa novoregistrovanih slučajeva od tuberkuloze na 100000	2004.	26,7	27,4	27,3	24,5	20,7	< 20
4. Procenat oboljelih od multirezistentne tuberkuloze u odnosu na ukupan broj oboljelih od tuberkuloze	2004.		2,0	3,1	2,3	1,5	< 1
5. Stopa smrtnosti od TBC-a na 100000 stanovnika	2004.	0,97	0,48	0,97	1,11	0,31	< 0,5
Zadatak # 3 – Smanjiti stopu smrtnosti od hroničnih nezaraznih bolesti u starosnoj grupi 0 – 64 godine							
6. Stopa smrtnosti od kardiovaskularnih bolesti (na 100 000 stanovnika)	2004.	479,61	499,35	548,38	532,78	490,61	< 400
7. Stopa smrtnosti od malignih tumora (na 100 000 stanovnika)	2004.	157,11	166,01	157,60	150,6	146,30	< 100

Trendovi i trenutno stanje

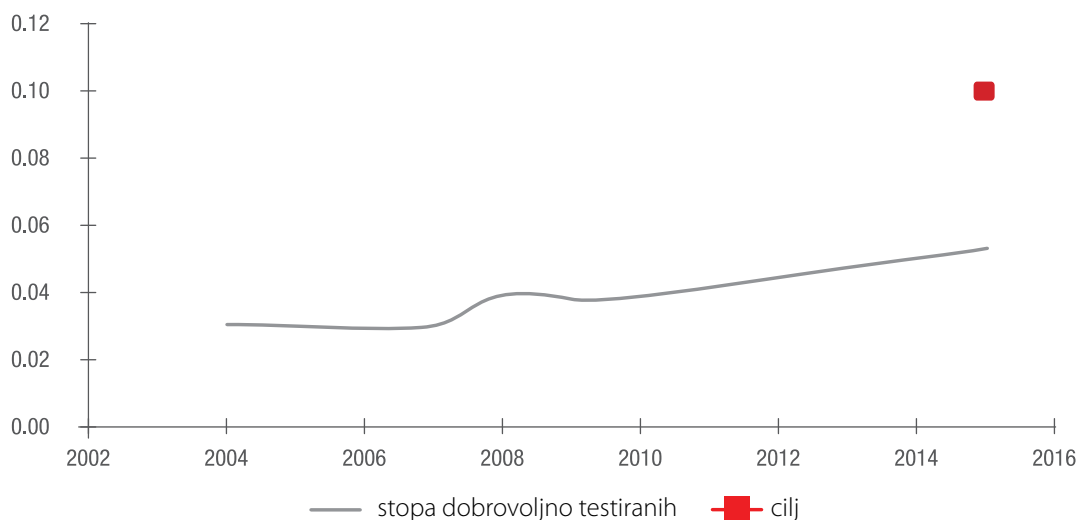
Zadatak # 1 – Zadržati nisku stopu prevalencije⁴³ HIV-a (između 0,01 – 0,02)

43 Prevalenca - ukupan broj slučajeva u jednom periodu na jednoj teritoriji

S obzirom na to da je Crna Gora zemlja s niskom incidencom i prevalencom HIV (0,01 %), zadatak je održati ovako nisku stopu. Posmatrajući navedeni period primjećujemo da nema većih oscilacija, pri čemu je najveći broj novoinficiranih bio u 2009. godini (11 slučajeva).

Stopa dobrovoljno testiranih na HIV je niska u Crnoj Gori, ali novoformirana mreža savjetovališta za dobrovoljno testiranje i savjetovanje je uticala na povećanje broja mladih koji dolaze u savjetovališta radi savjetovanja i testiranja.

U Crnoj Gori precizno je definisan sistem primjene antiretroviralne terapije. Obuhvat ljudi koji žive s HIV/AIDS a koji imaju potrebu da budu obuhvaćeni antiretroviralnom terapijom i da primaju istu jeste 100%, što znači da svi oboljeli koji imaju potrebu za ovom vrstom terapije istu i dobijaju. Obuhvat se mijenjao tokom prethodnog perioda u skladu s izraženim potrebama oboljelih, kako je navedeno.

Tabela: Obuhvat oboljelih antiretroviralnom terapijom

Posmatrana godina	2004.	2005.	2006.	2007.	2008.
Obuhvat	20%	23,4%	22,5%	33,7%	30,3%

Jedan od indikatora, koji se vrlo često koristi u izvještavanjima o rasprostranjenosti HIV/AIDS u zemlji je i broj siročadi čiji su roditelji umrli od AIDS. Ovaj indikator je vrlo reprezentativan u prikazu socijalnih implikacija HIV/AIDS na osjetljive kategorije stanovništva. U Crnoj Gori, prema posljednjim podacima, živi dvoje siročadi čiji su roditelji umrli od AIDS.

Sljedeći pokazatelj koji se vrlo često koristi u prikazu epidemiološke situacije HIV/AIDS je broj trudnica, starosti između 19 i 24 godine, koje su inficirane HIV ili oboljeli od AIDS, zbog posebnog značaja uticaja transmisije virusa s majke na dijete. U Crnoj Gori, do sada, nije registrovan nijedan takav slučaj.

Savjetovališta za dobrovoljno i povjerljivo testiranje na HIV u Crnoj Gori su raspoređena regionalno, sedam savjetovališta je u domovima zdravlja i jedno je u Institutu za javno zdravlje. Pokrivenost teritorije Crne Gore savjetovališta je u skladu s predviđenim standardima. Obezbjedejena je dostupnost, jednakost, povjerljivost i pristupačnost. U savjetovališta se može doći bez posebnog uputa, ali se nakon testiranja osoba kod koje se indentifikuje infekcija HIV vraća izabranom doktoru. Usluge savjetovanja i testiranja u vezi s HIV su besplatne.

Budući izazovi i izgledi za ostvarenje zadatka

U Crnoj Gori se od 1989. godine, kada je zabilježen prvi slučaj HIV registruje ukupno 101 HIV/AIDS slučaj, što Crnu Goru svrstava u red zemalja s niskom prevalencom ove bolesti. Odnos muškaraca i žena je 4,7:1. U 2008. godini registrovano je šest osoba inficiranih HIV-om i tri slučaja AIDS-a. Na antiretroviralnoj terapiji trenutno se nalazi 35 osoba i to su sve osobe koje zbog statusa svog oboljenja, trenutno, imaju potrebu za ovom terapijom.

S obzirom na to da se smatra da registrovani slučajevi ne odslikavaju realno sliku o HIV/AIDS rade se procjene ovog oboljenja u populaciji. Ako bi procjenu za prevalenciju pravili na populaciju uzrasta 15–49 godina, a prema metodologiji i preporukama WHO i UNAIDS, onda bi prevalencija HIV infekcije u Crnoj Gori, krajem 2008. godine, bila 121 HIV inficirana osoba na 100000 stanovnika uzrasta 15–49 godina. Na cjelokupnoj populaciji procjenjuje se vrijednost stope od 59 inficiranih na 100000 stanovnika, što je pet puta veće od registrovane. Prema ovoj procjeni od svih inficiranih 24,4 % su žene.

Prijedlog Nacionalne strategije za HIV/AIDS Crne Gore (2010–2014) koja je upućena Vladi na usvajanje, uključio je mjere koje će značajno unaprijediti besplatan pristup savjetovalištima za prevenciju, na nivou primarne zdravstvene zaštite, s posebnom pažnjom na djecu i mlade, zatim liječenju i tretmanu osoba sa HIV/AIDS. Dobrovoljno testiranje i savjetovanje ostvaruje se kroz mrežu savjetovališta, ali treba raditi na promociji njihovog rada, kao i sprečavanju stigme i diskriminacije osoba koje žive sa HIV/AIDS, čime bi se uticalo na uspješniju prevenciju i liječenje (aktivnostima ranog preduzimanja liječenja, pri čemu se uspješnije prevenirana nastanak komplikacija). Nova Nacionalna Strategija za borbu protiv HIV/AIDS razvijena je na poseban način s ključnim učesnicima iz vladinog i NVO sektora i Tematskom grupom UN za AIDS. Pored navedenih, svoj doprinos dale su mnoge zainteresovane strane koje aktivno učestvuju u Nacionalnoj komisiji za AIDS/CCM s predstavnicima ministarstava, institucija, NVO i UN organizacija. Strategija se temelji na rezultatima i uspjesima prethodne Strategije (2005–2009) i, takođe, ukazuje na prepoznate slabosti u toku implementacije prethodne strategije.

Cilj Prijedloga Nacionalne strategije za borbu protiv HIV/AIDS u Crnoj Gori (2010–2014) jeste održati status zemlje s niskom prevalencom HIV infekcije, obezbijediti univerzalan pristup HIV prevenciji i liječenju i poboljšati kvalitet života osoba koje žive sa HIV kroz koordinisani multisektorski odgovor. Da bi se postigao ovaj cilj, potrebno je preduzeti značajne mjere za smanjenje stigme i diskriminacije i osnažiti zdravstveni sistem, kako bi se obezbijedio održiv odgovor zdravstvenog sektora.

U skladu sa zahtjevima **Three Ones** Crna Gora ima:

- jednu Nacionalnu strategiju za HIV/AIDS sa Strategijom za prevenciju prenošenja HIV sa majke na dijete (PMTCT), kao sastavnim dijelom;
- jedno Nacionalno koordinirajuće tijelo (CCM) koje nadzire grantove GFATM za AIDS i tuberkulozu. I jednim i drugim predsjedava ministar zdravlja. CCM ima oko 25 članova iz četiri različita ministarstva (zdravlja, prosvjete i nauke, pravde i turizma), a takođe uključuje predstavnike PLHIV, NVO i agencija UN.
- jedan sistem za monitoring i evaluaciju nacionalnih HIV/AIDS programa.

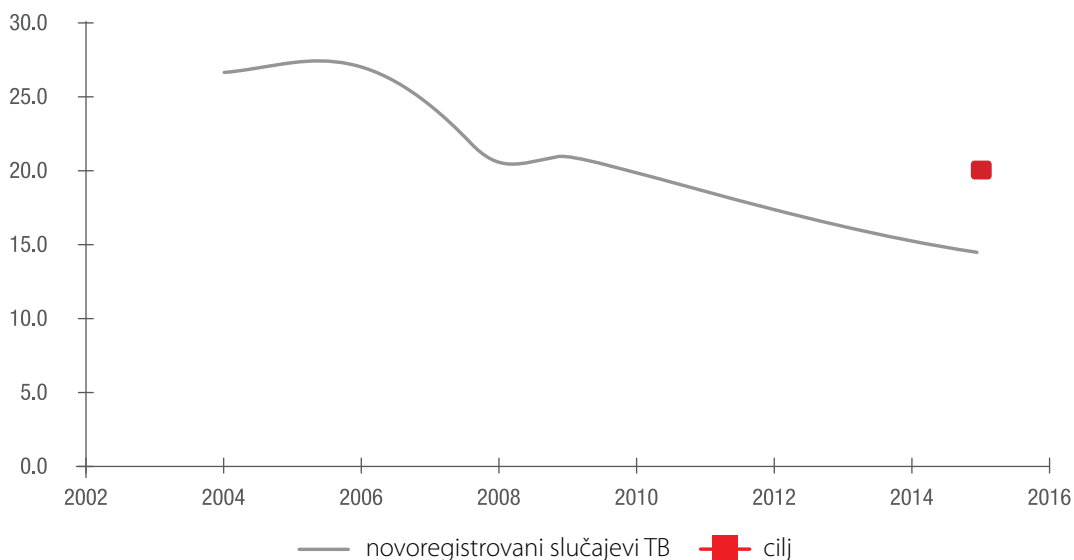
Osim navedenog, urađen je niz nacionalnih smjernica i protokola na sljedeće teme: sigurna krv, seksualno prenosive infekcije, protokol liječenja, univerzalne mjere predostrožnosti, dobrovoljno savjetovanje i testiranje, „Youth friendly” standardi zdravstvenih usluga (YFHS), smanjenja štete; uveden je nadzor Druge generacije nad HIV gdje se, osim podataka koji se redovno prikupljaju, vrše biološka i bihevioralna istraživanja. Tako su završena bihevioralna istraživanja među mladima od 18 do 24 godine, mladim Romima u izbjegličkim kampovima,

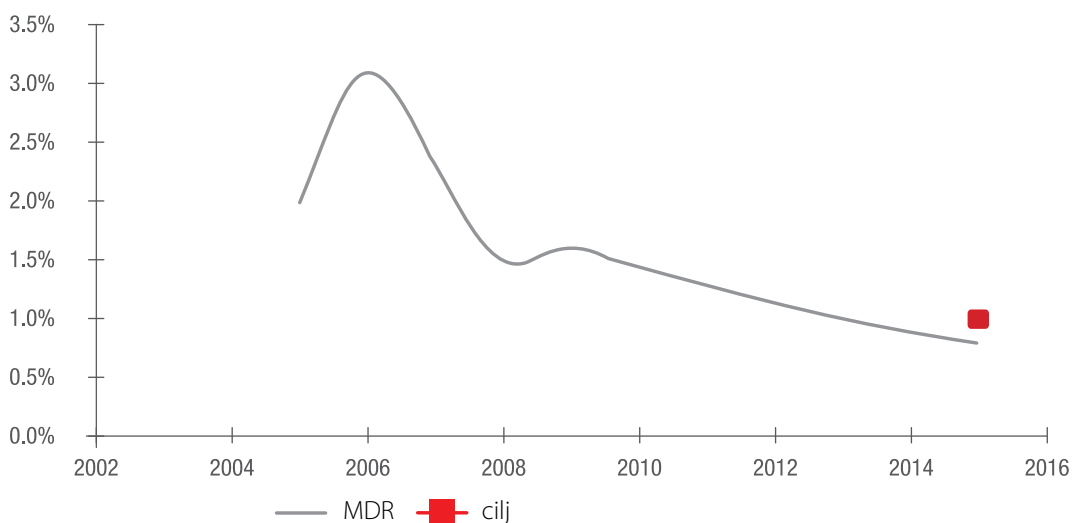
opštom populacijom u Crnoj Gori, dok su biološka i bihevioralna istraživanja rađena i među komercijalnim seksualnim radnicima, intravenskim korisnicima droga i mornarima. Sprovedeni su predviđeni programi prevencije u posebno osjetljivim grupama u odnosu na HIV infekciju – među intravenskim korisnicima droga, seksualnim radnicima/ama, mornarima, turističkim radnicima, zatvorenici. Tokom navedenog perioda pokrenuto je niz aktivnosti u vladinom i posebno NVO sektoru, sa ciljem da se smanji postojeća stigma i diskriminacija osoba koje žive sa HIV i osoba iz marginalizovanih grupa koje su više osjetljive na infekciju HIV.

Zadatak # 2 – Smanjiti rasprostranjenost tuberkuloze do 2015. godine

Kada se govori o tuberkulozi može se uočiti tendencija smanjenja broja oboljelih od tuberkuloze. Analiza broja oboljelih od tuberkuloze, u periodu od 1992. do 2006. godine, pokazuje dva kritična perioda, sa porastom broja oboljelih u 1998. i 1999. godini. Praćenje kretanja tuberkuloze, koja je oboljenje tipično socio-medicinskog karaktera, od posebnog je značaja zato što, osim navedenih problema, postoje i mogućnosti širenja među vulnerabilnim kategorijama stanovništva.

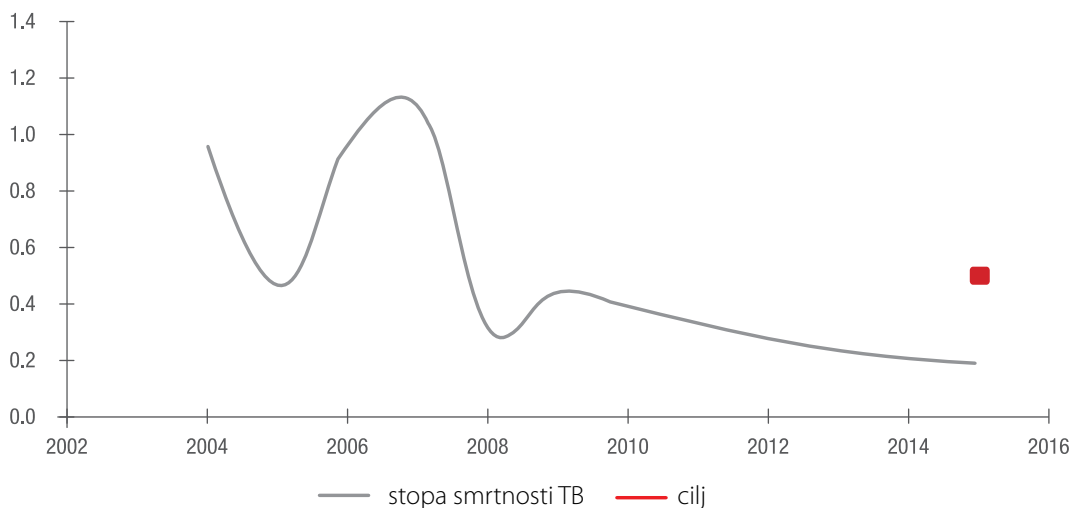
Zapaža se tendencija pada vrijednosti pokazatelja stope novoregistrovanih od TBC na 100,000 stanovnika u Crnoj Gori. Vrijednost ovog indikatora relativno je niska i treba je i dalje smanjivati i u narednom periodu.

Procenat oboljelih od multirezistentne (MDR) tuberkuloze u odnosu na ukupan broj oboljelih od tuberkuloze smanjuje se u analiziranom periodu i učešće ovih slučajeva u strukturi TBC treba održavati na niskom nivou, na šta ukazuje podatak da u 2008. godini nije bilo novih slučajeva. Ukupni podaci za 2009. godinu nijesu još uvijek obrađeni, ali je registrovan jedan novi slučaj MDR tuberkuloze.

Trenutno se od MDR tuberkuloze u Crnoj Gori liječe četiri slučaja. Registrovani podaci o oboljelim od MDR tuberkuloze su objavljeni u godišnjem izvještaju o tuberkulozi WHO i izračunati od strane njihovih eksperata.

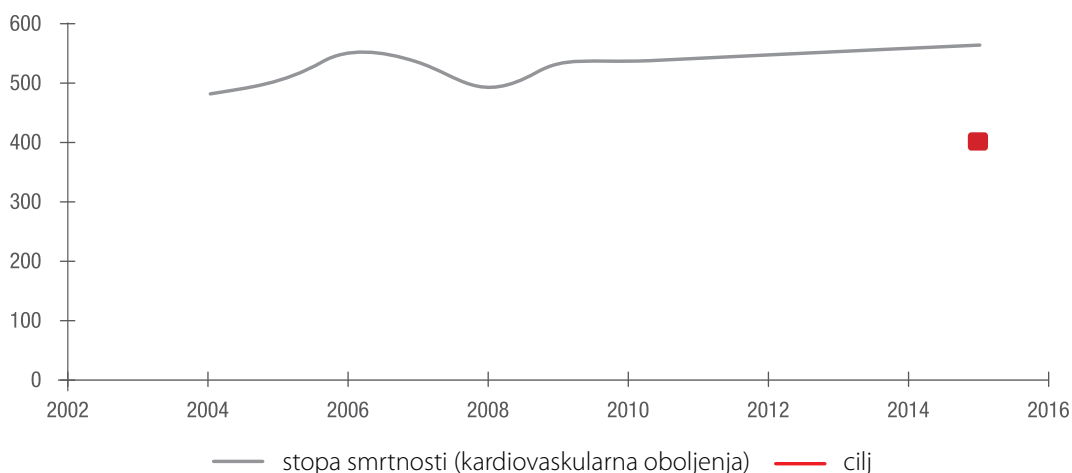

Stopa smrtnosti od TBC na 100 000 stanovnika je niska, što treba i zadržati u narednom periodu.

Komisija za prevenciju tuberkuloze definisala je nacionalni Program za prevenciju TBC s uključivanjem svih relevantnih elemenata i djelovanja po svim segmentima kako bi se tuberkuloza prevenirala i kontrolisala. Ovaj Program se realizuje i uz podršku Global fonda GFATM.

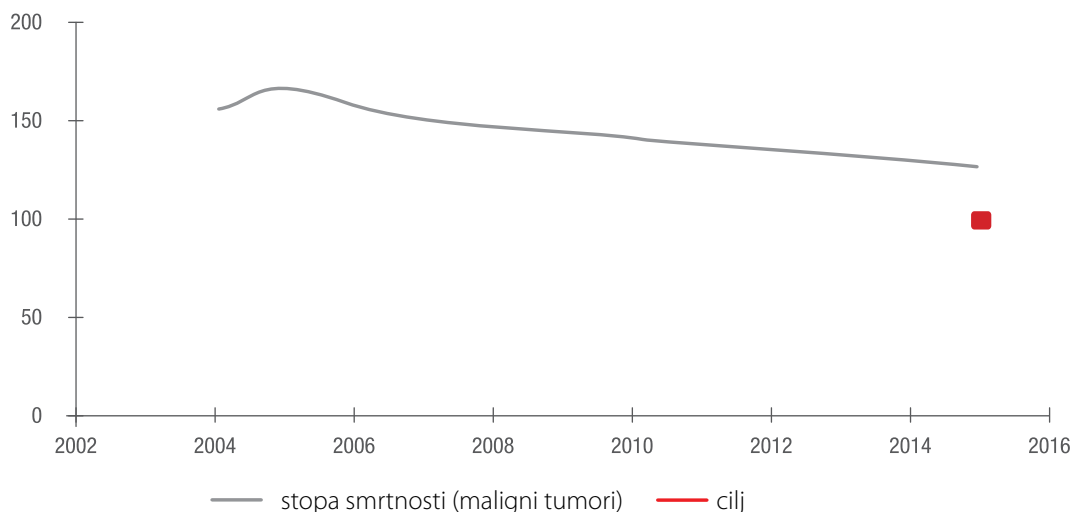
Posebna pažnja je usmjerena na ranu dijagnostiku, adekvatnom liječenju primjenom DOT-s principa u cilju izbjegavanja stvaranja rezistencije na antituberkulozne lijekove. U primarnoj zdravstvenoj zaštiti postoji mreža ATD dispanzera, povezanih sa Specijalnom bolnicom za plućne bolesti u Brezoviku, gdje se sprovodi najsavremenija dijagnostika i liječenje.

Zadatak # 3 – Smanjiti stopu smrtnosti od hroničnih nezaraznih bolesti u starosnoj grupi 0 – 64 godine

Stopa smrtnosti od kardiovaskularnih bolesti vodeći je uzrok umiranja i obolijevanja stanovništva u Crnoj Gori i ima tendenciju rasta. I pored toga što se generalno uočava tendencija rasta broja umrlih od ovih oboljenja, u 2008. godini vrijednost stope mortaliteta od kardiovaskularnih oboljenja i malignih tumora smanjena je u odnosu na prethodni posmatrani period. Unapređenje metoda dijagnostike i liječenja ovih oboljenja osnovni su razlog ovog smanjenja, čime su stvorene realne osnove za ostvarenje zadatog cilja za 2015. godinu.

Stopa smrtnosti od malignih tumora druga je po učestalosti na rang listi uzroka umiranja stanovništva Crne Gore, s izraženom tendencijom rasta.

Iako se primjenom definisanih mjera iz strateških dokumenata, prevencijom, dijagnostikom i liječenjem uticalo na smanjenje stope mortaliteta u 2008. godini u odnosu na posmatrani prethodni period i dalje su dominantni uzroci umiranja stanovništva Crne Gore bolesti kardiovaskularnog sistema i maligne neoplazme. Etiologija ovih oboljenja najčešće se objašnjava stilom života, nezdravom ishranom, smanjenjem fizičkih aktivnosti. U cilju promjene ovog trenda usvojene su Strategija za prevenciju i kontrolu hroničnih nezaraznih bolesti (2008)⁴⁴, Nacionalna strategija za kontrolu pušenja duvana (2005)⁴⁵ i Akcioni plan za hranu i ishranu 2010–2014 (2009) i drugi srodni dokumenti. Osim toga, važno je istaći da implementacija postojećih zakona kojima se regulišu prava i obaveze u vezi s ponašanjima koja nijesu u skladu sa zdravljem značajno utiču na očuvanje i unapređenje zdravlja populacije.

44 Dostupna na web –site: www.mzdravlja.gov.me

45 Dostupna na web –site: www.mzdravlja.gov.me

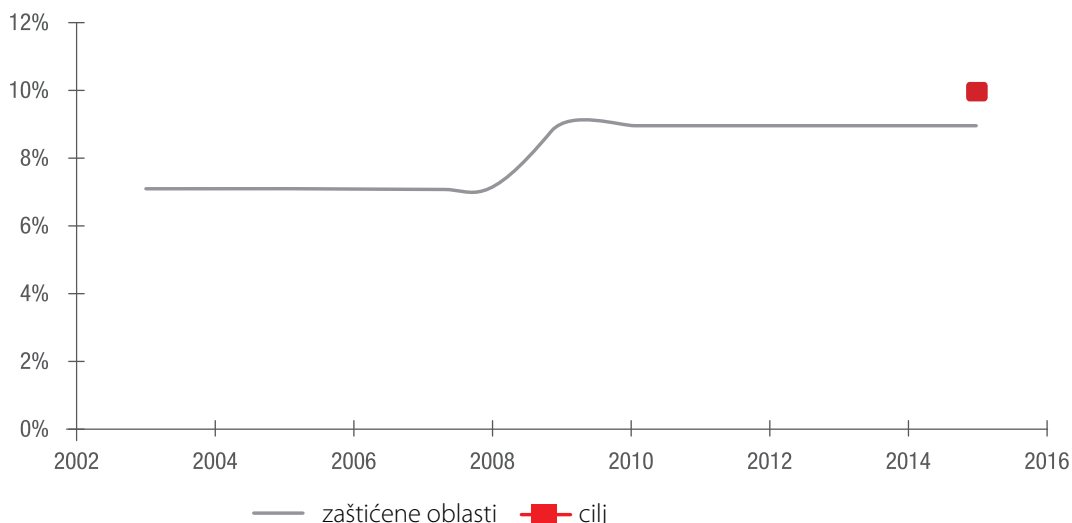
OBEZBIJEDITI ODRŽIVOST ŽIVOTNE SREDINE

INDIKATORI	polazna godina	posmatrane vrijednosti												cilj u 2015.	
		1990.	1998.	2000.	2001.	2002.	2003.	2004.	2005.	2006.	2007.	2008.	2009.		
Zadatak # 1 – Integrirati principe održivog razvoja u državne politike i programe i zaustaviti gubitak ekoloških resursa															
1. Udio površina zaštićenih radi očuvanja biološkog diverziteta (%)	2003.					7,14	7,14	7,14	7,14	7,14	7,14	7,14	9,04	10%	
2. Udio morskih ekosistema u ukupno zaštićenoj površini radi očuvanja biološkog diverziteta	2009												0	3%	
3. Udio zemljišta pokrivenog šumama	2003								54 %		54%			54%	
4. Broj prekoračenja izmjerenih koncentracija PM10 u odnosu na granične vrijednosti i granice tolerancije za zaštitu zdravlja ljudi u Podgorici	2007										75	86	45	0	
5. Antropogene emisije GHG gasova preračunate na ekvivalentni ugljendioksida po glavi stanovnika [t CO2 eq/ stanovniku]	1990	7,7					7,2							2015	2020
														5,6	5,7
6. a. Energetski intenzitet (GIC/ GDP)	2003			904,0	700,7		674,8	621,4	558,2	487,9	377,5	315,3	282,9	262,22	
6. b. Udio energije proizvedene u OIE u ukupnoj potrošnji (OIE) (% energija iz OIE/ ukupna potrošnja energije)	2005	23,89	26,96	23,29	25,5		23,11	30,33	25,72	24,44	19,58	22,18	26,21	27,72	
7. Stepen antropogenog uticaja na kvalitet površinskih vodnih tijela	2000		24,8%									47,5%		2015	2020
														15%	10%
Zadatak # 2 - Do 2015. godine umanjiti udio stanovništva bez pristupa vodi za piće i sanitarnim uslovima															
8. Smanjiti gubitak na vodovodnoj mreži u urbanim naseljima	1998		36-80%						35-85 %	33-84 %	30-83 %	30-77%	30-77 %	30%	
9. Procenat priključenosti na kanalizacionu mrežu u urbanim naseljima	2005								60%	60,5 %	61 %	63 %	65%	85%	
10. Udio prečišćenih otpadnih voda u odnosu na ukupne količine vode u skladu s nacionalnim propisima	2005								10%	11 %	15 %	17 %	18%	60%	

Trendovi i trenutno stanje

Zadatak # 1 – Integrirati principe održivog razvoja u državne politike i programe i zaustaviti gubitak ekoloških resursa

Indikativan pokazatelj stanja biološkog diverziteta predstavlja **odnos površina prirodnih dobara zaštićenih radi očuvanja biološkog diverziteta** u odnosu na ukupnu površinu Crne Gore. Površina koju sada zauzimaju zaštićena područja iznosi 124929 ha ili 9,04 %, što predstavlja povećanje u odnosu na 2003. godinu kada je procenat teritorije pod zaštitom iznosio 7,14%. U skladu s relevantnim ratifikovanim međunarodnim ugovorima i uzimajući u obzir međunarodno zaštićena područja prirode na teritoriji Crne Gore, obuhvaćeno je po oba osnova 21,5% državne teritorije.

U proteklom periodu u Crnoj Gori pažnja je poklanjana zaštiti kopnenih, i to naročito planinskih ekosistema, dok je adekvatna zaštita obalnih, uključujući i **morske ekosisteme**, izostala. U cilju obezbjeđivanja poštovanja osnovnih kriterijuma koje propisuje UN konvencija o biološkoj raznovrsnosti, kao što je kriterijum reprezentativnosti ekosistema, definisan je dodatni nacionalni cilj radi očuvanja biološkog diverziteta. Odnosi se na udio morskih ekosistema u ukupno zaštićenoj površini na nacionalnom nivou radi očuvanja biološkog diverziteta.

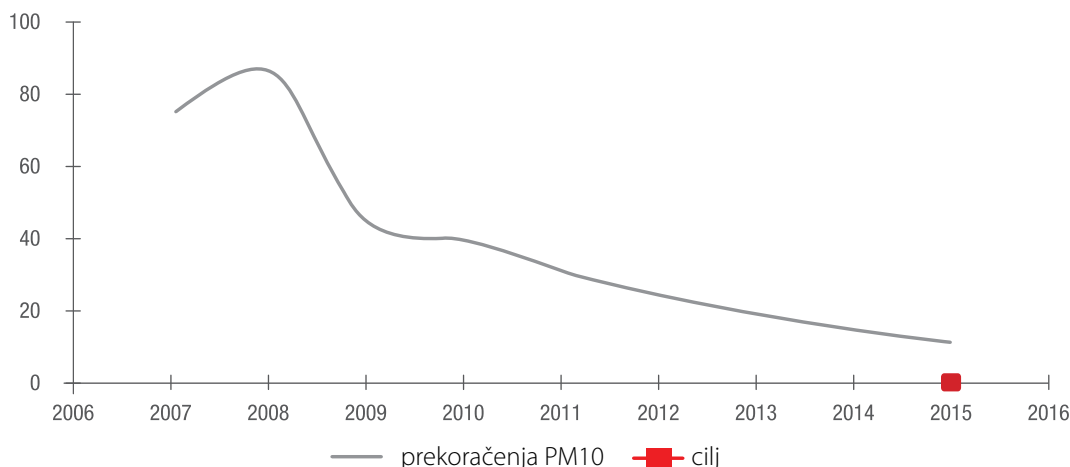
Šumski resursi imaju multifunkcionalni karakter. Šume kao jedan od najznačajnijih prirodnih ekosistema jesu centar biodiverziteta i ključni faktor u očuvanju i uređenju voda i zaštiti od erozije na strmom terenu. Prema zvaničnim statističkim pokazateljima, šume i šumsko zemljište u Crnoj Gori zauzimaju površinu od 1381200 ha ili 54% (šume 45%, šumska zemljišta 9%).⁴⁶

Sistematsko kontinuirano 24-časovno mjerenje emisije zagađujućih materija u vazduhu na postojećim automatskim stanicama obuhvata mjerenje 14 parametara, od kojih su za praćenje implementacije MRC relevantni sljedeći: SO₂, NO₂ i PM₁₀.⁴⁷

Polazeći od činjenice da je neophodno obezbijediti praćenje trenda podataka u dužem vremenskom periodu, i shodno raspoloživim tehničkim kapacitetima, za kontinuirano praćenje kvaliteta vazduha, izabrano je mjerno mjesto u Podgorici. Odgovarajuća oprema instalirana je krajem 2006. godine. Kao reprezentativno, izabrano je praćenje indikatora: „Broj prekoračenja izmjerenih koncentracija SO₂, NO₂ i PM₁₀ u odnosu na granične vrijednosti i granice tolerancije za zaštitu zdravlja ljudi na mjernom mjestu u Podgorici“ u skladu s Uredbom o utvrđivanju vrsta zagađujućih materija, graničnih vrijednosti i drugih standarda kvaliteta vazduha (*Sl.list Crne Gor*, br.45/08).

⁴⁶ Način tretiranja šumskog zemljišta je promijenjen, tako da je šumsko zemljište tretirano prethodno kao šume, a sada se tretira izdvojeno.

⁴⁷ Lebdeće čestice, najčešće prašine, koje utiču na respiratorne organe.

Analizom dobijenih rezultata može se konstatovati da je kvalitet vazduha u Crnoj Gori, ocjenjivan s aspekta globalnih pokazatelja SO_2 i NO_2 , zadovoljavajućeg kvaliteta, što se očekuje i u budućem periodu. Rezultati mjerenja pokazuju da su izmjerene vrijednosti koncentracija SO_2 i NO_2 u okviru Uredbom definisanih vrijednosti.

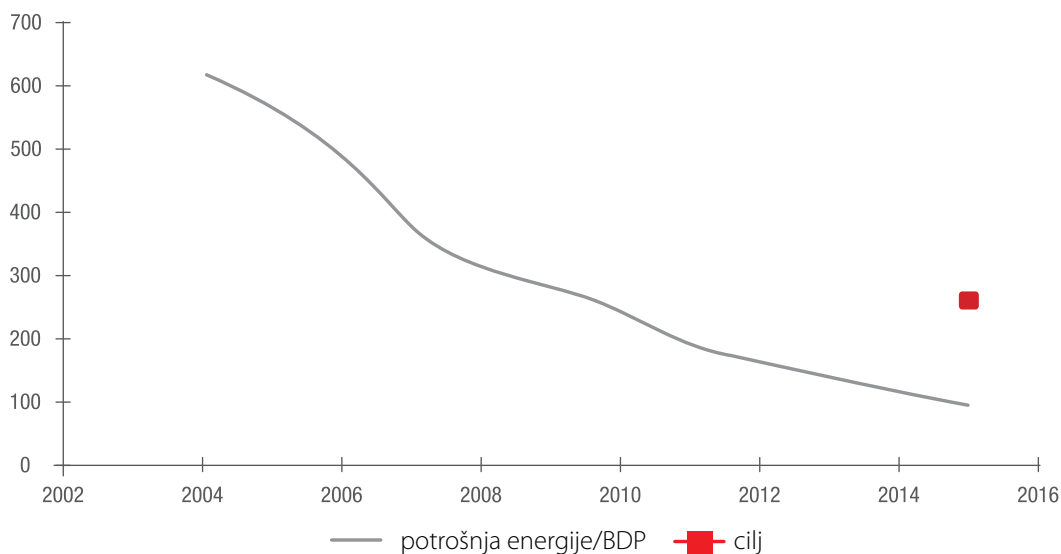
Izmjerene koncentracije PM_{10} u određenim vremenskim periodima značajno su prevazilazile normirane vrijednosti – $50\mu\text{g}/\text{m}^3$. Naime, iako je navedenom Uredbom utvrđeno da broj prekoračenja dnevne srednje vrijednosti PM_{10} nije preko 35 puta godišnje na dan stupanja na snagu Uredbe, odnosno 2008. godine, izmjerena vrijednost ovog parametra iznosila je 86. Takođe, Uredbom je definisano da broj prekoračenja dnevne srednje vrijednosti PM_{10} do 2015. godine (ciljna godina) preko $50\mu\text{g}/\text{m}^3$ mora biti nula. U 2009. godini evidentan je pad dnevne srednje vrijednosti PM_{10} .

Antropogene emisije GHG gasova preračunate na ekvivalentni ugljendioksida po glavi stanovnika [t CO₂ eq/stanovniku]:

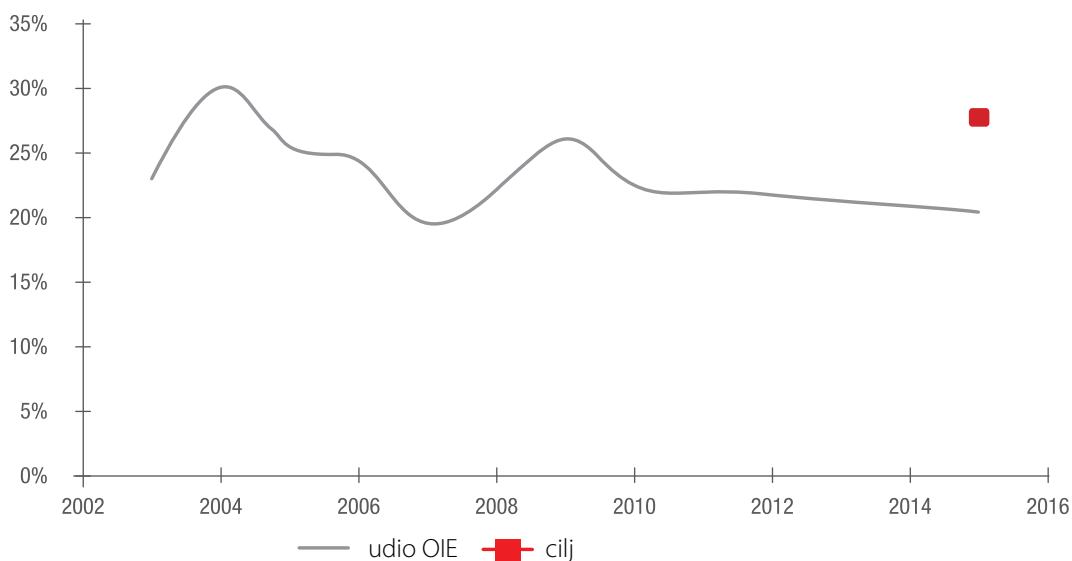
Za procjenu intenziteta nacionalnih emisija gasova s efektom staklene bašte (GHG gasova), svrsishodan je odnos emisija po glavi stanovnika i po jedinici bruto društvenog proizvoda (BDP). Ukupna CO₂ ekvivalentna emisija (računajući i ponore) po stanovniku (uzimajući u obzir popis stanovništva iz 1991. godine) iznosi 7,7t CO₂eq/stanovniku. Ukoliko se posmatra odnos emisija CO₂ emisije usljed sagorijevanja fosilnih goriva isti je znatno niži usljed značajnijeg udjela sintetičkih gasova u ukupnoj emisiji (4,55 tCO₂/stanovniku). Za 2003. godinu proračunata vrijednost indikatora iznosi 7,2 tCO₂eq/stanovniku. U okviru 1. Nacionalnog izvještaja urađena je analiza mjera za smanjenje GHG emisija, kao i projekcije GHG emisija u periodu 2010–2025. i to dvojako: referentni scenario, koji karakteriše odsustvo mjera za smanjenje GHG emisija i scenario sa mjerama za smanjenje emisija. Uzimajući projektovane vrijednosti GHG emisija iz scenarija s mjerama za smanjenje GHG emisija za 2015, odnosno 2020. godinu, kao i projektovanu stopu porasta broja stanovnika 0,16%, dobijaju se vrijednosti 5,6 tCO₂eq/stanovniku za 2015, odnosno 5,7 tCO₂eq/stanovniku za 2020. godinu, što predstavlja neznatan porast u emisijama GHG.

Energetski intenzitet (GIC/GDP): Energetska politika i ostali strateški dokumenti iz ove oblasti prepoznali su promociju energetske efikasnosti (EE) i obnovljivih izvora energije (OIE), kao ključne segmente koji doprinose održivom razvoju Crne Gore. Kako Crna Gora kao zemlja potencijalni kandidat za članstvo u EU ima obavezu da usaglasi nacionalno zakonodavstvo s EU direktivama, neophodno je ispuniti obaveze, propisane Sporazumom o energetske zajednici, i to mandatorni cilj od 30% udjela energije proizvedene iz OIE u ukupnoj potrošnji (EU Direktiva 2009/28/EC) i indikativni cilj poboljšanja EE na godišnjem nivou reda veličine 1%, uzimajući u obzir preuzete obaveze EU iz paketa „20-20-20“ i sadržane u Zakonu o EE. Stoga je u kontekstu implementacije MDG relevantno praćenje indikatora 6 i 7, odnosno

udjela energije proizvedene iz OIE i energetskeg intenziteta – ukupne potrošnje energije po jedinici BDP.

Otežano je praćenje energetskeg intenziteta prema ukupnoj potrošnji energije, s obzirom na to da energetske bilansi nijesu dovoljno precizno definisani kako bi omogućili praćenje potrošnje po svim energentima koji se koriste u Crnoj Gori. A usljed ekonomske krize, projekcije BDP ne mogu biti dovoljno precizne da dozvole adekvatnu projekciju vrijednosti za 2015. godinu.

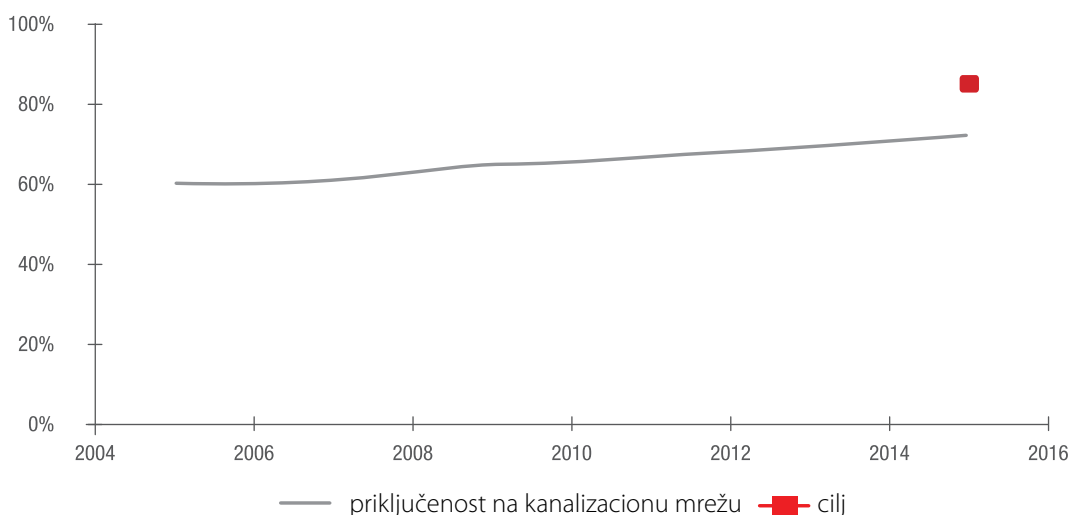
Što se tiče indikatora za obnovljive izvore energije (OIE), vidljive varijacije u udjelu OIE pripisuju se revitalizaciji i remontu pojedinih elektroenergetskih objekata i poboljšanim hidrološkim uslovima u posljednjim godinama 2004 i 2009 – remont TE Pljevlja, 2007 – remont HE Piva).

Stepen antropogenog uticaja na kvalitet površinskih vodnih tijela: Ključni izvor zagađenja površinskih voda su neprečišćene komunalne vode i na pojedinim hot spot lokacijama neprečišćene industrijske vode. Posljednji petogodišnji period obilježen je donošenjem niza strateških dokumenata u cilju izgradnje odgovarajućeg okvira za politiku zaštite voda i izgradnju tehničkih kapaciteta za tretman i prečišćavanje otpadnih voda. Praćenje stepena antropogenog uticaja na kvalitet površinskih vodnih tijela ukazuje na uspješnost kontrolisanja antropogenih uticaja na kvalitet površinskih voda i kvalitet voda za kupanje.

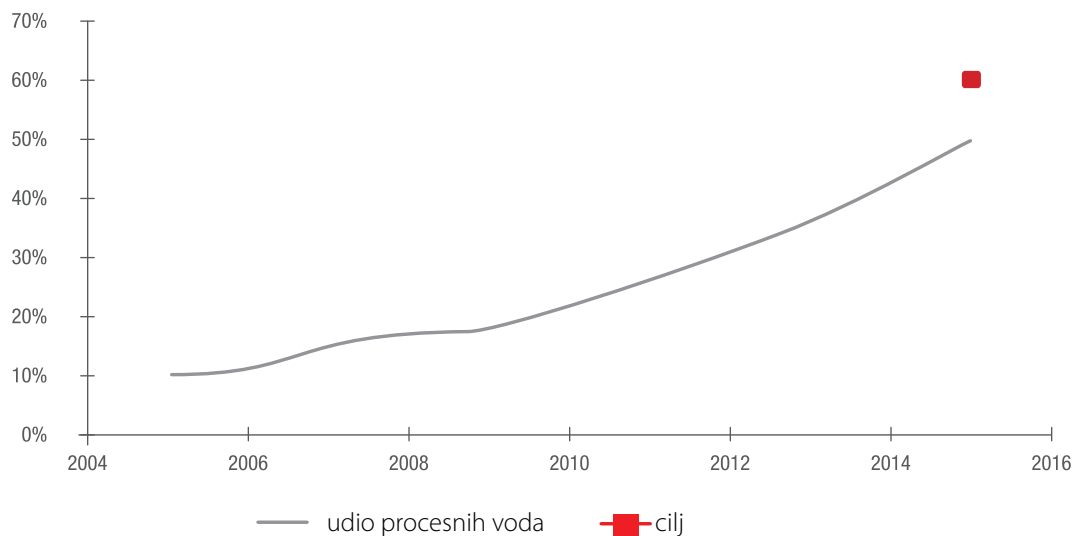
Zadatak # 2 – Do 2015. godine umanjiti udio stanovništva bez pristupa vodi za piće i sanitarnim uslovima

Dobro upravljanje otpadnim vodama i vodom za piće ima izuzetan značaj u zaštiti životne sredine, kao i održivom ekonomskom razvoju društva, posebno razvoju turizma kao prioritarne privredne djelatnosti. U oblasti vodosnabdijevanja urađeno je više studija, koje ukazuju na činjenicu da su gubici u mreži veliki i iznose od 36 do 80 %. Takođe, definisan je cilj smanjenja gubitaka na 25 % do 2021. godine. U proteklom periodu zabilježen je pozitivan trend smanjenja gubitaka u mreži, naročito u opštinama primorskog regiona, što je uglavnom rezultat realizacije projekta sanacije gubitaka u mreži, kao i unapređivanja monitoringa.

U skladu s projekcijama sadržanim u Strateškom master planu za kanalizaciju i otpadne vode u centralnom i sjevernom regionu Crne Gore (2005) i Master planu odvođenja otpadnih voda Crnogorskog primorja i opštine Cetinje (2005), predviđeno je da u periodu do 2028. godine sva urbana naselja budu pokrivena adekvatnom kanalizacionom infrastrukturom, kao i postrojenjima za prečišćavanje otpadnih voda.

U proteklom periodu zabilježen je pozitivan trend **priključenosti na kanalizacionu mrežu u urbanim naseljima**. Istovremeno, relevantan pokazatelj je i **udio prečišćenih otpadnih voda u odnosu na ukupne količine otpadnih voda u skladu s nacionalnim propisima**, a planirano je da do 2013. godine budu izgrađena postrojenja za prečišćavanje otpadnih voda u 50 % opština.

Planirane mjere i izazovi

Sistem indikatora održivog razvoja definisan u Nacionalnoj strategiji održivog razvoja Crne Gore, iako još uvijek nepotpun, predstavlja polaznu tačku u ocjeni implementacije Milenijumskih razvojnih ciljeva. Istovremeno, parametri stanja životne sredine omogućili su izvođenje ocjene postojećeg stanja i projekcije mogućih trendova u implementaciji Cilja (7): „Obezbijediti održivost životne sredine“.

Preduslov u dostizanju principa održivog razvoja, a u cilju pripreme Crne Gore za treći Svjetski samit o održivom razvoju koji se planira za 2012. godinu, jeste unapređenje efikasnosti integracije smjernica i ciljeva NSOR CG u sektorske politike. Pored ovog, cilj za period do 2015. godine jeste uvođenje procjene regulatornog uticaja – uticaja na održivost, kao mehanizma za integrisanje principa održivog razvoja. Pored unapređenja sistema finansiranja životne sredine i porasta nivoa izdvajanja za potrebe zaštite životne sredine, u kontekstu poboljšanja implementacije MRC naročito je relevantan izazov razvoj svijesti o značaju pitanja održivog razvoja, a u cilju osiguravanja prihvaćenosti koncepta i odrednica održivog razvoja u široj javnosti. Istovremeno, neophodno je intenzivirati uključivanje tema održivog razvoja u sistem obrazovanja na svim nivoima, s obzirom na **to** da reformisani obrazovni sistem predstavlja osnov i ključni faktor za ostvarivanje ekonomskog razvoja, ekološke vizije i socijalne kohezije.

Za uspješnu implementaciju Zadatka 1, naročit značaj imaju aktivnosti koje se preduzimaju u pogledu očuvanja biodiverziteta, zaštite vazduha, uključujući i efekte klimatskih promjena i mjere energetske efikasnosti, kao i zaštite voda od zagađenja.

U predstojećem periodu strateški cilj u oblasti zaštite biodiverziteta biće nastavak usklađivanja nacionalnog zakonodavstva s evropskim i uspostavljanje NATURA 2000 mreže, kao i stvaranje uslova za implementaciju relevantnih multilateralnih sporazuma, naročito UN konvencije o biološkoj raznovrsnosti. U tom kontekstu poseban značaj ima unapređenje sistema upravljanja zaštićenim područjima, uključujući i njihovo održivo finansiranje. U skladu s Nacionalnom strategijom održivog razvoja do 2010. godine treba ostvariti da zaštićena obalna područja (područja na obali i u moru) čine 10% površine zaštićenih područja na nacionalnom nivou, odnosno da zaštićena područja u moru čine minimalno 2,5% površine zaštićenih područja do 2012. godine, odnosno minimalno 3% do 2015. godine.

Za period do 2015.godina cilj je očuvanje postojećeg procenta šumovitosti, jer po stepenu šumovitosti po glavi stanovnika Crna Gora jedna je od najšumovitijih zemalja u Evropi (0,9

ha po stanovniku). Istovremeno, cilj je unapređenje strukture i drvene zalihe u šumama, kroz očuvanje i unapređenje šumskih staništa, povećanje raznovrsnosti šuma, povećanje učešća visokoproduktivnih šuma, sanaciju odnosno rekonstrukciju devastiranih šuma i sl. Realizacija ovih ciljeva dovešće do povećanja absorbtivnog potencijala šuma u odnosu na CO₂.

U cilju obezbjeđivanja najboljeg mogućeg kvaliteta vazduha i smanjivanja rizika po zdravlje ljudi i životnu sredinu biće neophodno nastaviti dalju harmonizaciju nacionalnog zakonodavstva s EU legislativom, prije svega kroz donošenje podzakonskih propisa u okviru Zakona o zaštiti vazduha. U skladu s ovim propisima planirano je donošenje Nacionalne strategije upravljanja kvalitetom vazduha za period od četiri godine u 2011. godini i uspostavljanje državne mreže stanica u skladu s Uredbom o državnoj mreži za praćenje kvaliteta vazduha, što treba da omogući unapređenje metodologije ocjene kvaliteta vazduha, svrstavanje područja u kategorije prema nivoima zagađenosti vazduha, kao i upravljanje kvalitetom vazduha u skladu sa zakonskim propisima.

U suočavanju s izazovima klimatskih promjena prioriteta djelovanja odnosiće se na realizaciju programskih aktivnosti usmjerenih na ublažavanje efekata klimatskih promjena, a u skladu s međunarodnom politikom u pogledu definisanje okvira u post Kjoto periodu, naročito s aspekta EU politike u ovoj oblasti. Istovremeno, značajno je navesti da se planiraju aktivnosti kojima je cilj realizacija mjera prilagođavanja na uticaj klimatskih promjena.

Za realizaciju prioritetnih ciljeva u sektoru energetike, Crna Gora će nastaviti sa sprovođenjem konkretnih mjera EE, kako je već i predviđeno strateškim dokumentima, uz uvođenje Nacionalnog akcionog plana za EE (NEEAP). Kad NEEAP bude usvojen u 2010. godini, uslijediće obaveza smanjenja potrošnje energije za 9%, odnosno po 1% svake godine, u sljedećih devet godina. Na polju OIE, uz dva tendera koja su objavljena za korišćenje hidropotencijala (jedan u 2007. godini a drugi 2009. godine), objavljen je Javni oglas za izgradnju vjetroelektrana. Urađene su studije izvodljivosti za projekte korišćenja biomase za kombinovanu proizvodnju toplotne i električne energije.

U cilju unapređenja sistema praćenja stanja vodenih ekosistema, posebno je značajno obezbijediti dalje usklađivanje s Okvirnom direktivom o vodama (Directive 2000/60/EC Water Framework Directive) i Okvirnom direktivom o strategiji o moru (Directive 2008/56/EC Marine Strategy Framework Directive). Stoga je za obezbjeđivanje dobrog ekološkog statusa površinskih voda i mora, potrebno utvrditi set karakteristika koje određuju dobar ekološki status, kao i listu indikatora s parametrima (fizičko-hemijske odlike, tipovi staništa, biološke odlike, hidro-morfološke karakteristike, pritisci i uticaju ljudskih aktivnosti i dr.) na osnovu kojih će se pratiti i određivati ekološki status. Takođe, potrebno je odrediti nacionalne ciljeve, te usvojiti postojeće evropske i međunarodne ciljeve kada su u pitanju ovi tipovi vodenih ekosistema, kao i uskladiti ciljeve u prekograničnom kontekstu.

Za uspješnu implementaciju Zadatka 2, neophodno je obezbijediti kontinuitet u sprovođenju strateških dokumenta u oblasti vodosnabdijevanja i upravljanja otpadnim vodama. U tom kontekstu prioritetno je omogućiti da do 2013. godine budu izgrađena postrojenja za prečišćavanje otpadnih voda u 50 % lokalnih samouprava, odnosno da u toku 2010. godine bude pušten u rad sistem regionalnog vodosnabdijevanja kako bi opštine primorskog regiona imale uredno vodosnabdijevanje. U pogledu smanjenja gubitaka na mreži potrebna su značajna ulaganja i podrška međunarodnih finansijskih organizacija.

OBEZBIJEDITI GLOBALNO PARTNERSTVO ZA RAZVOJ

Koordinacija međunarodne donatorske pomoći

Iako ima status srednje razvijene zemlje (shodno kriterijumima Svjetske banke) Crna Gora bilježi godišnji priliv zvanične razvojne pomoći u iznosu oko 100 miliona USD od 2006. godine. Prema podacima Organizacije za ekonomsku saradnju i razvoj (OECD) Crna Gora je primila približno 106,3 mil USD zvanične razvojne pomoći u 2008. godini (Tabela). Od ovog iznosa, 72,9 mil USD došlo je od bilateralnih donatora, 10,9 mil USD od Evropske komisije i 33,4 mil USD od multilateralnih donatora, uključujući agencije sistema UN. Takođe, procijenjeno je da je kroz programe, projekte i aktivnosti pojedinih agencija UN i organizacija iz UN sistema, Crna Gora primila 11,8 miliona USD u 2008. godini, što predstavlja preko 10 procenata ukupne zvanične grant pomoći za Crnu Goru.

Tabela: Zvanična razvojna pomoć (u milionima USD) za Crnu Goru (2006–2008)⁴⁸

DONATORI	2006.			2007.			2008.		
	Grantovi	Krediti	UKUPNO NETO	Grantovi	Krediti	TOTAL NET	Grantovi	Krediti	UKUPNO NETO
Svi donatori	78,07	17,44	95,50	83,93	24,26	105,76	73,05	40,81	106,3
Bilateralne agencije	58,74	3,43	62,16	47,52	16,52	61,61	56,54	23,95	72,93
Multilateralne agencije	19,33	14,01	33,34	36,41	7,74	44,15	16,51	16,86	33,37
EK	18,13	0	18,13	31,57	0	31,57	10,94	1,44	10,94

Najveći bilateralni donatori za Crnu Goru u 2008. bili su: Njemačka (14.9mil USD), Francuska (9.9mil USD), SAD (9.1mil USD), Italija (5.8mil USD) i Turska (5.25mil USD). Kada je riječ o pomoći u vidu grantova, jasno je da države članice EU, zemlje koje imaju istorijske veze sa Crnom Gorom (kao što su Austrija, Mađarska i Turska), kao i Norveška, Japan i SAD, čine čvrstu donatorsku osnovu za Crnu Goru.

S obzirom na status potencijalnog kandidata za članstvo u Evropskoj uniji, Crna Gora koristi određene programe i fondove Evropske komisije. Najveću pomoć Crna Gora dobija kroz IPA fond, koji je od **2007. godine zamjenio** određeni broj EU programa i mehanizama finansijske pomoći za zemlje kandidate i potencijalne kandidate, kao što su PHARE, PHARE CBC, ISPA, SAPARD, CARDS, kao i finansijsku pomoć Turskoj.⁴⁹

Crna Gora kao zemlja potencijalni kandidat za članstvo u EU koristi prvu i drugu komponentu⁵⁰ IPA. Za zemlje potencijalne kandidate, upravljanje IPA fondovima sprovodi se centralizovano dok je proces uvođenja decentralizovanog sistema upravljanja sredstvima u toku.

⁴⁸ Podaci od 10. decembra 2009. 15:06 UTC (GMT) iz statistike OECD-a

⁴⁹ Ova mjera namijenjena je za zemlje kandidate za EU u koje spadaju Hrvatska, Turska i Makedonija i za potencijalne kandidate sa zapadnog Balkana: Albaniju, Bosnu i Hercegovinu, **Crnu Goru**, Srbiju i Kosovo.

⁵⁰ Fond IPA se sastoji od **pet različitih komponenti**: podrška tranziciji i izgradnji institucija, prekogranična i regionalna saradnja, regionalni razvoj, razvoj ljudskih resursa i ruralni razvoj.

Projekcija korišćenja IPA fonda u Crnoj Gori 2007-12. god

Zemlja	2007.	2008.	2009.	2010.	2011.	2012.	TOTAL IPA		Stanovništvo		Total IPA/pc
							mil €	%	mil	%	
Crna Gora	31,4	32,6	33,3	34,0	34,7	35,4	201,4	2,4	0,63	0,66	320

Crna Gora participira u populaciji IPA zemalja sa svega 0,66%, a u sredstvima 2,4%.

Trenutno se u Crnoj Gori implementiraju programi iz IPA 2007, 2008. i 2009. Programiranje IPA 2010. je završeno i u toku je procedura usvajanja. U toku su aktivnosti na programiranju programa IPA 2011.

U tekućem periodu 39 donatora/agencija realizuje u Crnoj Gori projekte usmjerene na implementaciju rješenja navedenih u oko 90 strateških dokumenata u različitim sektorima. Osim za 59 projekata (13 regionalnih i 46 nacionalnih) koji se realizuju kroz Instrument pretpristupne pomoći (IPA), a za čije programiranje, praćenje i izvještavanje je zaduženo Ministarstvo za evropske integracije, u ovom trenutku nema jedinstvenog pregleda podrške u pogledu: aktivnih donatora, iznosa uložениh sredstava, njihove veze s usvojenim strateškim dokumentima, korisnika projekata, obaveza koje Crna Gora ima u slučaju eventualnog kofinansiranja, uspješnosti realizacije i slično.

Od početka 2010. godine, Crna Gora je uključena u jedinstveni način djelovanja sistema UN u okviru Integrisanog programa saradnje „Delivering as One“. Agenda reforme pokrenute od strane država članica UN, a čiji sastavni dio predstavlja program „Delivering as One“, zahtijeva od razvojnog sistema UN da intenzivira napore u cilju unapređenja usklađenosti i efektivnosti njegovih aktivnosti na terenu. Cilj Integrisanog programa UN za Crnu Goru jeste da unaprijedi razvojne rezultate i uticaj objedinjujući komparativne prednosti UN sistema u jedinstven strateški okvir. Program je izrađen u skladu s vladinim prioritetima na putu pristupanja Evropskoj uniji kao i nacionalnim razvojnim prioritetima navedenim u strateškim dokumentima: razvojnim strategijama i akcionim planovima. Integrisani program UN nastoji da kroz implementaciju tri programska stuba: socijalna inkluzija, demokratsko upravljanje i održivi ekonomski razvoj i zaštita životne sredine, obezbijedi oko 20 miliona USD godišnje za unapređenje saradnje i partnerstava svih zainteresovanih strana, uključujući donatore i civilno društvo.

S obzirom na to da je koordinacija donatorske podrške neophodna kako bi Crna Gora na najefikasniji način iskoristila dostupna sredstva i kako bi se kroz potvrdu spremnosti i sposobnosti za primjenu odgovornog odnosa prema finansijskoj podršci dodatno afirmisala u međunarodnoj zajednici⁵¹, u narednom periodu planirane su aktivnosti na uspostavljanju ukupnog sistema koordinacije donatorske podrške koji će omogućiti lakše praćenje i planiranje programa i projekata u oblastima prioritarnim za dalji privredni, ekonomski i društveni razvoj Crne Gore. Sistem koordinacije donatorske podrške omogućiće praćenje projekata čija je realizacija u toku, ali i efikasnije planiranje budućih aktivnosti i preduprijediti moguća preklapanja u realizaciji aktivnosti koje donatori planiraju za naredni period. S tim u vezi, planirano je formiranje Radne grupe za koordinaciju donatorske podrške, čiji će članovi biti predstavnici Kabineta potpredsjednika Vlade za međunarodnu ekonomsku saradnju, strukturne reforme i unapređenje poslovnog ambijeta i po jedan predstavnik svakog od ministarstava u Vladi Crne Gore. Takođe, za potrebe pregleda tekućih projekata i efikasnijeg planiranja buduće saradnje između Crne Gore i donatorske zajednice, kao i razvoja jedinstvenog informacionog sistema

⁵¹ Crna Gora je potpisnica Pariske deklaracije, koja za cilj ima sprovođenje preciznih, dugoročnih i mjerljivih akcija usmjerenih na reformu načina praćenja i upravljanja pomoću koja se pruža zemljama. Takođe je uključena u aktivnosti Inicijative za transparentnost međunarodne podrške (*International Aid Transparency Initiative – IATI*)

koji će objedinjavati sve podatke o donatorskoj podršci biće izrađen jedinstveni Obrazac za prikupljanje podataka o projektima čija se realizacija finansira sredstvima donatorske podrške i isti uputiti svim ministarstvima, kako bi se osiguralo objedinjavanje podataka na jednom mjestu.

Razvoj i primjena informaciono-komunikacionih tehnologija

Ekonomski razvoj države kao što je Crna Gora, u direktnoj je vezi s razvojem informaciono-komunikacionih tehnologija (ICT). Za malu zemlju, s ograničenim resursima, razvoj ekonomije zasnovane na znanju, stvaranje efikasne javne administracije i uključivanje svih građana u organizaciju javnog života prioritet je od neprocjenjive vrijednosti.⁵²

Izvještajem Svjetskog ekonomskog foruma u pogledu razvoja informacione tehnologije Crna Gora je svrstana na 43. mjesto u svijetu. O izuzetnom značaju koji se pridaje razvoju informacionog društva i primjeni novih tehnologija u Crnoj Gori svjedoče i aktivnosti koje se svakodnevno realizuju, projekti definisani akcionim planovima, realizovani ili u fazi realizacije, kao i broj korisnika novih tehnologija, koji stalno raste.

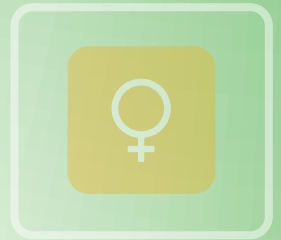
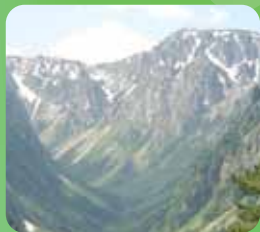
Prema zvaničnim podacima, internet penetracija u Crnoj Gori iznosi približno 45% (definicija internet penetracije je procenat stanovništva starijeg od 16 godina koji koristi Internet barem jednom u posljednja tri mjeseca). Izvršena je 100% digitalizacija fiksnih priključaka. U broju fiksnih priključaka 87,25% čine fizička lica, dok 12,25% čine pravna lica. Broj korisnika mobilne telefonije je znatno veći i penetracija mobilne telefonije iznosi oko 186%.

Shodno obavezi da obrada i prikaz podataka statističkih istraživanja budu u skladu s evropskim standardima, do kraja ove godine planirano je pilot istraživanje koje bi pružilo detaljnije informacije o primjeni i korišćenju novih tehnologija. U vezi s tim, u narednoj godini će započeti zvanično istraživanje zasnovano na EUROSTAT metodologiji.

Podaci koji se odnose na nivo penetracije broadband usluga, dobijeni od Agencije za elektronske komunikacije i poštansku djelatnost, su sljedeći:

- Penetracija za fiksni broadband u decembru 2009. godine iznosila je 8,04 %,
- Penetracija za mobilni broadband (data kartice, koje se koriste isključivo za pristup internetu) u decembru 2009. godine iznosila je 3,56 %,
- Penetracija za mobilni broadband (korisnici koji su pristupali internetu putem korišćenja 3G UMTS tehnologije) u junu 2009. godine iznosila je 12,57 %.

⁵² Donošenjem Strategije razvoja informacionog društva, definisane su smjernice i ciljevi realizacije projekata u ovoj oblasti, kako u realizaciji predviđenih projekata, tako i u cilju promocije informacionog društva kroz jačanje svijesti o neophodnosti upotrebe informaciono-komunikacionih tehnologija u svakodnevnom poslovanju i životu uopšte.

C. ZAKLJUČAK

Srednjoročni izvještaj o dostizanju Milenijumskih razvojnih ciljeva pokazuje da će Crna Gora do 2015. godine uspjeti da ostvari gotovo sve nacionalizovane zadatke postavljene u skladu s Milenijumskim razvojnim ciljevima.

- Iako je usljed posljedica svjetske ekonomske krize izvjestan porast stope siromaštva u Crnoj Gori, na osnovu priloženih pokazatelja realno je za očekivati da će Crna Gora u predviđenom periodu ispuniti zadati cilj i prepoloviti stopu siromaštva u odnosu na početnu godinu. Tome će doprinijeti i aktivnosti Vlade na poboljšanju položaja vulnerabilnih kategorija stanovništva kroz unapređenje sistema socijalne zaštite i aktivnog zapošljavanja. Kroz rad na daljoj promociji razvoja predzetništva posebno u sjevernom regionu, kao i usvajanje Strategije regionalnog razvoja sjevera u predstojećem periodu radiće se na umanjenu razvojnih dispariteta sjevera i juga.
- Na osnovu prikupljenih podataka i dosadašnjih aktivnosti koje je Vlada preduzela, izvjesno je da će do 2015. godine Crna Gora ostvariti 100% obuhvat djece upisane u osnovnu školu, dok će povećanje kvaliteta obrazovanja i mjere u odnosu na vulnerabilne kategorije doprinijeti smanjenju ranog napuštanja škole kod određenih kategorija. Harmonizovani proces registrovanja predškolskih ustanova omogućiće praćenje i unapređenje vaspitnih aktivnosti u svim ustanovama ove vrste. Kroz niz programa i strateških dokumenta, Vlada će posebnu pažnju u predstojećem periodu posvetiti unapređenju položaja djece koja su u nezavidnom položaju u pogledu sticanja adekvatnog nivoa obrazovanja (djeca sa smetnjama u razvoju, djeca u stanju socijalne potrebe, djeca iz ruralnih sredina, djeca RAE) i kroz programe afirmativne akcije doprinijeti njihovoj socijalnoj inkluziji. Ove aktivnosti, uz niz ostalih, za posljedicu će imati smanjenje već relativno niske stope nepismenih u Crnoj Gori.
- Iako je u Crnoj Gori uspostavljena institucionalna i zakonska osnova za unapređenje rodne ravnopravnosti i dalje je prisutna nejednaka zastupljenost muškaraca i žena u pojedinim zanimanjima, posebno kada se radi o rukovodećim pozicijama. U cilju unapređenja rodne ravnopravnosti i poboljšanja položaja žena, Vlada Crne Gore će u predstojećem periodu unaprijediti zakonodavnu regulativu i njenu dosljednu primjenu i uvesti rodnu ravnopravnost u sve politike i programe kako na nacionalnom tako i na lokalnom nivou. Ipak, za ostvarenje ovog cilja biće neophodan duži vremenski period kako bi se društveni kontekst i poimanje uloge žene u crnogorskom društvu promijenili. Svakako da će ostvarenju cilja doprinijeti usvajanje zakonodavstva koje bi trebalo da reguliše povećanje učešća žena na mjestima odlučivanja. Ostvarenju ovog cilja takođe će doprinijeti i efikasnija primjena postojeće zakonske regulative, kao i donošenje i efikasno sprovođenje svih programa i politika koje donosi Vlada Crne Gore.
- Jedan od suštinskih ciljeva razvoja svake zemlje je smanjenje stope mortaliteta djece. Na osnovu trendova vrijednosti indikatora kojima se prati realizacija ovog cilja, realno se može očekivati da ovaj cilj bude ispunjen do 2015. godine. Kroz donošenje strateških dokumenata, reformu zdravstvenog sistema, kao i niz aktivnosti koje Vlada sprovodi u saradnji s NVO sektorom a u cilju unapređenja zdravlja djece, njihovog položaja u porodici i društvu, u predstojećem periodu se očekuje povećanje stope redovno vakcinisane djece i stope dojenja, kao i smanjenje broja stope djece sa manjom tjelesnom masom na rođenju.

- Iako je stopa smrtnosti majki u Crnoj Gori veoma niska (samo jedan slučaj u proteklih nekoliko godina), Vlada Crne Gore sprovodi niz programa i projekata u cilju unapređenja zdravlja majki. Poseban napredak na ovom polju učinjen je kroz reformu zdravstvenog sistema, prisustvo stručnog lica svim porođajima, korišćenje Savjetovališta za reproduktivno zdravlje u sklopu centara za prevenciju u okviru domova zdravlja. Na tom putu kao jedan od izazova pojavljuju se praćenje i prevencija broja abortusa, koji veoma štetno djeluju na reproduktivno zdravlje žena, dok se imajući u vidu da je do sada statistički bilo moguće pratiti ovaj broj samo u javnim ustanovama, procjenjuje da bi taj broj bio već kad bi istraživanjem bile obuhvaćene i privatne zdravstvene ustanove.
- Crna Gora je do sada ostvarila značaja napredak u borbi protiv HIV/AIDS, tuberkuloze i ostalih bolesti. Zdravstveni sistem Crne Gore obezbjeđuje svim osobama oboljelim od AIDS, koje zbog statusa svog oboljenja imaju potrebu za antiretroviralnom terapijom, besplatan pristup istoj. Donošenjem odgovarajućih strategijskih dokumenata biće omogućen besplatan pristup savjetovalištim za prevenciju, na nivou primarne zdravstvene zaštite, s posebnom pažnjom na djecu i mlade, zatim liječenju i tretmanu osoba sa HIV/AIDS. Izazov pri ostvarenju ovog cilja predstavlja stopa smrtnosti od kardiovaskularnih bolesti i malignih bolesti koji je vodeći uzrok umiranja i obolijevanja stanovništva u Crnoj Gori i ima tendenciju rasta. S tim u vezi, Vlada je planirala primjenu niz mjera u cilju prevencije, rane dijagnostike i liječenja.
- U cilju obezbjeđenja održivosti životne sredine u Crnoj Gori posebna pažnja se poklanja zaštiti kopnenih, i naročito planinskih ekosistema. Na osnovu obavljene analize, može se konstatovati da je kvalitet vazduha u Crnoj Gori ocjenjivan s aspekta globalnih pokazatelja na zadovoljavajućem nivou, što se očekuje i u budućem periodu. Vlada će učiniti dodatne napore u cilju adekvatne zaštite obalnih, uključujući i morske ekosisteme, i unapređenja sistema praćenja stanja vodenih ekosistema, kroz upotpunjavanje zakonske regulative, donošenje strateških dokumenata i njihove adekvatne implementacije. Stoga će u predviđenom periodu do 2015. godine Vlada raditi na usklađivanju zakonske regulative u Crnoj Gori sa zakonodavstvom Evropske unije i njenoj adekvatnoj primjeni.
- Na svom putu ka dostizanju punopravnog članstva u Evropskoj uniji, Crna Gora nastoji da kanališe i sistematski prati tokove donatorske pomoći, kroz aktivnosti na uspostavljanju ukupnog sistema koordinacije donatorske podrške koji će omogućiti lakše praćenje i planiranje programa i projekata u oblastima prioritarnim za dalji ekonomski i društveni razvoj Crne Gore.

Iako je ostvaren značajan napredak u odnosu na stanje u prethodnoj deceniji, naročito u oblasti ekonomskog rasta i stabilnosti, razvoja strateških/planskih dokumenata, reforme zakonodavnog okvira, socijalnih reformi, određeni zadaci i izazovi u oblastima socijalne isključenosti, vladavine prava i demokratizacije, regionalnih razvojnih dispariteta i revitalizacije privrede u svjetlu globalne ekonomske krize zahtijevaju dalji nastavak napora ka njihovom ispunjavanju. Napredak u razvoju u velikoj mjeri će zavisiti od adekvatne primjene započetih i planiranih politika i primjene usvojenog zakonodavnog okvira.

LISTA AKRONIMA

MDGs – Milenijumski razvojni ciljevi	DOT – Terapija pod nadzorom
HIV/AIDS – Ljudski imunodeficijntni virus/ Stečeni imunodeficijntni sindrom	GHG – Emisija gasova staklene bašte
BDP – Bruto društveni proizvod	MRC – Milenijumski razvojni ciljevi
RAE – Romi, Aškalije i Egipćani	GIC/GDP – Mjera energetske inteziteta
EU – Evropska unija	NEEAP – Nacionalni akcioni plan za energetske efikasnost
EK – Evropska komisija	NSOR – Nacionalna strategija održivog razvoja
MONSTAT – Zavod za statistiku Crne Gore	EE – Energetska efikasnost
UN – Ujedinjene nacije	OIE – Obnovljivi izvori energije
NVO – Nevladine organizacije	OECD – Organizacija za ekonomsku saradnju i razvoj
UNDP – Program Ujedinjenih nacija za razvoj	PHARE – Program pomoći državama Centralne i Istočne Evrope
UNICEF – Dječji fond Ujedinjenih nacija	PHARE CBC – Program pomoći državama Centralne i Istočne Evrope, Program prekogranične saradnje
UNHCR – Visoki komesarijat UN za izbjeglice	ISPA – Predpristupni instrument za strukturnu pomoć
IOM – Međunarodna organizacija za migracije	SAPARD – Program pomoći za razvoj poljoprivrede i sela
UNAIDS – Združeni program UN za borbu protiv AIDS-a	CARDS – Pomoć Evropske zajednice za obnovu, razvoj i stabilizaciju
WHO – Svjetska zdravstvena organizacija	EUROSTAT – Evropski zavod za statistiku
CRNVO – Centar za razvoj nevladinih organizacija	3G UMTS 3rd Generation – Univerzalni mobilni telekomunikacioni sistem 3. generacije
APD – Anketa potrošnje po domaćinstvu	
IPA – Instrument za predpristupnu podršku	
SRRS – Strategija razvoja i redukcije siromaštva	
PRNŠ – Profesionalni razvoj na nivou škole	
ICT – Informaciono – komunikacione tehnologije	
PISA – Program za međunarodnu procjenu učenika	
CIPS – Centar za informisanje i profesionalno savjetovanje	
BFHI – Inicijativa za bolnice po mjeri bebe	
CCM – Nacionalno koordinaciono tijelo	
PMTCT – Prevencija prenosa sa majke na dijete	
GFATM – Globalni fond za borbu protiv AIDS-a, tuberkuloze i malarije	
PLHIV – Osobe koje žive sa HIV-om	
YFHS – Standardi zdravstvenih usluga po mjeri mladih	
MDR – Multirezistentna tuberkuloza	
ATD – Anti-tuberkulozni dispanzer	

Izdavač
Kancelarija stalnog koordinatora UN u Crnoj Gori i Ministarstvo inostranih poslova Crne Gore

Autor
Vlada Crne Gore i Sistem UN u Crnoj Gori

Prevod
Ana Kadović

Lektori
Lida Vukmanović Tabaš
Peter Stonelake

Prelom i štampa
Studio "Mouse" Podgorica

Tiraž
400

Ovaj Izvještaj je pripremljen u koordinaciji i pod vodstvom Vlade Crne Gore, uz konsultovanje sistema Ujedinjenih nacija (UN) u Crnoj Gori. Tehničku pomoć u dizajniranju i štampanju obezbijedio je sistem UN.